

Színház- és Filmművészeti Egyetem
Színházművészeti Doktori Iskola

Kiss Csaba

„Mi van velem, hogy minden zaj ijeszt?”

A Macbeth házaspár belső útjai

Tanulmány

Rendezői példány

Az előadás TV-felvétele

**Témavezető tanár:
Osztoivits Levente**

2006

Tartalom

Bevezetés	
A tanulmány	2
Az előadás	3
A rendezői példány	5
1. A Diadal kiszemeltje – A „véres százados” szerepe	6
2. A vészbanyák természetéről	10
3. Hekaté – A világrend helyreállítása	16
4. Belső hang, nyílt színen – A pillanat monológjai	20
5. Hazatérés Invernessbe – A hajsza	24
6. Macbeth levele – a Lady olvasata	27
7. A Lady fohásza – „a természetes kétség”	31
8. Nehéz ölés, könnyű ölés	35
9. Két „gyilkos” találkozása – Rejtőzködések	38
10. „Csak fiút szülj” – a múlt	42
11. Törmonológ – Az első vízió	47
12. Macbeth király – Morál és stílus	51
13. Banquo szelleme – kísértet vagy látomás?	57
14. Megőrült-e Lady Macbeth? - Végjáték	60
Rendezői példány	65
Színlap	133
Bibliográfia	134
Összefoglaló	136
Művek, rendezések, díjak jegyzéke	138
Macbeth – TV-felvétel (DVD)	melléklet

Bevezetés

Bűn és (nem)bűnhődés

A tanulmány

Több olyan megdöbbentő dramaturgiai fordulata, különös találmánya van Shakespeare-nek, amelyet az idők során észrevétlenné csiszolt a megszokás. Egyik legszebb és legmerészebb közöttük a mára szinte közhellyé vált „Macbeth öli az álmot”. Nem is tudnánk más mondatot elképzelni a Duncan hálósobájából véres kézzel kiszédülő gyilkos szájába. Pedig ha belegondolunk, milyen elképesztő költői bátorság kellett ahhoz, hogy a borzongani vágyó plebejus földszint és a hatalmi intrikákban otthonos főúri páholysor előtt zajló **királygyilkosság** egyik legfeszültebb pillanatát ennyire nem oda illő, a véres helyzettől és a skót hadvezér eddigi karakterétől teljesen idegen lírai hallucinációval, „beteges képzelődéssel” oldja. Ott áll Forres hőse két véres tőrrel az udvar közepén, és az álmom szentségéről beszél:

„Ne aludj!

Macbeth öli az álmot!”...A tiszta álmot,
Az álmot, mely a gondot kibogozza
S napi halál, bús robot fürdeje,
Dúlt szív balzsama s második fogásunk,
Főtáplálónk az élet asztalán.

Elképesztően merész színházi fordulat: a „krimi” csúcspontján **a belső világ, a lelki történések felé fordítani a néző figyelmét**, nem a gyilkosságot mutatni, hanem a tettes képzelgéseit. Elfogadjuk, mert zseniális – és zseniális, mert szinte elképzelhetetlen. Olyan szakadékot nyit a karakter alá, amibe beleszédül a néző. Egy gyilkos katona, akit a tett elkövetése alatt és után nem a merénylet sikere, a menekülés útja,

hanem a bűnhődés kilátástalansága, a feloldozás reménytelensége foglalkoztat. Ha nem lenne mellette a Lady, az érkező Macduff az udvar közepén találná, úgy, ahogy Duncantól kijött: talpig véresen, önmagát siratva:

Bár magamról ne tudnék!

– mondja kétségbeesetten.

A házon átzúgó „Nem alszik többé Cawdor, soha Macbeth” már nem is hallucináció, hanem egy önmaga fölött mondott, megelőlegezett ítélet. A bűnhődés kezdete – amely ebben a pillanatban a legerősebb, szinte elviselhetetlen, majd az egymást követő gyilkosságok során egyre halványul, s végül közönybe, világundorba fül.

Jelen tanulmányban ezt az állandóan visszatérő önvizsgálatot, a „magamról tudás”-t fogjuk vizsgálni a gyilkosság gondolatának megszületésétől a büntudat elfojtásán át a végső közönyig – párhuzamosan a Lady sokkal tudatosabb, tapasztaltabb, mégis törékenyebb lelki-idegi működésével.

Vészbanyák nélkül

Az előadás

A bűn és bűnhődés körében zajló, „dosztojevszkiji” ihletésű Macbeth-elemzés fontosabb gondolatait a színpadon is kipróbáltam. A Macbeth négyszereplős, boszorkányok nélküli változatát a Győri Nemzeti Színház stúdiójában, a Padlásszínházban mutattuk be (*ld. mellékelt színlap*)

A produkció komoly szakmai és közönségsikert aratott, elnyerte a debreceni Országos Színházi Találkozó legjobb előadás díját¹, meghívták a Gdanski Nemzetközi Shakespeare Fesztiválra, valamint a Radomi Kortárs Színházi Találkozóra is. Egy évadon át a budapesti Katona József Színház

¹ megosztva a Radnóti Színház Gothár Péter által rendezett Albee: Nem félünk a farkastól – c. előadásával

Kamrájában játszottuk, mint állandó vendéglőadást. A Magyar Televízió tévéjátékszerű felvételt készített róla.

Az előadás színpadi példánya és TV-felvétele képezi jelen dolgozat művészi, gyakorlati részét. *(ld. mellékelt DVD)*

A négy szereplőre való színpadi adaptálást azért választottam, hogy a tragédia elsősorban ne a hatalomról, a féktelen nagyravágyásról, a zsarnokság kialakulásáról szóljon, hanem az azt kísérő emberi veszteségekről, a barátságok megszűnéséről, arról a lelki romlásról, amit Macbeth és a Lady a győzelem napjától a teljes elmagányosodásig és végső bukásig bejárt.

Az előadás nem a jóslatok misztikájában és Macbeth hiszékeny, babonás alkatában kereste a tragédia elindító okát, hanem a véres csata utáni felfokozott lelkiállapotban, amikor a kimerültség és a diadal eufóriája néhány véletlenszerű, jelentéktelen szónak is súlyos jelentést kölcsönzött. A tragédiát elindító „jóslatot” Macbeth legjobb barátai, Banquo és Macduff mondták el, – évődésként, játékos ugratásként – amikor a csata után összeölelkeztek a győztes vezérrel. Ártatlan tréfa volt a „végül király leszel” – a pillanat ihlette: csupán Macbeth túlérzékenysége, győzelmi mámore hallott veszélyes reményt bele.

A tanulmányban részletesen foglalkozom olyan szereplőkkel és jelenetekkel is, amelyek a produkcióban nem szerepeltek, ugyanis az előadás koncepciójának kidolgozásához az eredeti, teljes szöveg minél mélyebb, egyetemesebb megértése vezetett. Például az eredeti darabban csupán egyetlen jelenetben színrelépő Véres százados monológjának aprólékos elemzése nemcsak a Skót Királyság belpolitikai helyzetét és Cawdor különös árulását, halálát világította meg, de Macbeth szélsőséges, túlfeszített lelkiállapotának megértéséhez is közelebb vitt. A Százados természetesen nem szerepelt a győri előadásban – azonban rajongása, kritikátlan hőskultusza, fanatikus hite megjelent Macduff alakjában. Ugyanígy a negyedik boszorkány, Hekate szinte érthetetlen felbukkanásának, dramaturgiai és erkölcsi funkciójának analízise nélkül Lady Macbeth szembefordulása férjével sokkal bátortalanabb, „üresebb”

lett volna, az itt közölt elemzés vezetett el oda, hogy Lady Macbeth nemcsak Hekaté szavait, de morális funkcióját is „elnyerte”: örülési jelenetével kezdődött a „világrend helyreállítása”, övé lett az álom, amelyet Macbeth megölt.

Bár a tanulmány két fejezetben is foglalkozik a vészbanyák és Hekaté „mibenlétével”, színpadi megjelenésével, tetteik erkölcsi és lélektani következményeivel, a Győri Padlásszínház Macbethjében nem szerepeltek. Azért húztam ki őket az előadásból, mert metafizikus gonoszságuk csökkenti Macbeth felelősségét saját döntéseiben. A tragédiát jelen értelmezés szerint nem a túlvilági erők jelenléte okozza, hanem Macbeth és a Lady menekülése a szembesülés, a megbánás, vagyis a bűnhődés elől. Borges a következőképpen összegzi történetüket:

„A halott ragadozó és démoni királynéja (...) nem bánták meg a bűneiket, melyek vérrel szennyezték be őket, de ezek a bűnök furcsa módon mégiscsak üldözik, megtébolyítják és elveszejtik őket.”²

A rendezői példány

Az előadás szövege Shakespeare Macbethjének Szabó Lőrinc-féle fordítására épül. A dramaturgiai változtatások a következőképp jelöltem: aláhúzással az általam eszközölt beírásokat és az improvizációk során született mondatokat. Ha egy szövegrész az eredeti darabban más jelenetben volt vagy más szereplő szájából hangzott el, a szereplő nevét illetve a jelenetszámot az adott rész után, zárójelben közlöm. (). A Lady öngyilkosságához Kleopátra halálának monológjait, szövegeit használtam az Antonius és Kleopátrából, Vas István fordításában. A **félkövérrel** szedett hivatkozások a tanulmány megfelelő oldalaira utalnak.

² J. L. Borges: Az ős Kastély, Európa, 1999 Bp., 41. old.

1.

A DIADAL KISZEMELTJE

Miért fontos szerep a „véres százados” ?

Dramaturgiai funkcióját tekintve a Százados egyszerű „hírnök”, az expozíció hőse, aki a csata állásáról, Macbeth és Banquo hősiességéről ad rövid, tömör, novellisztikus felvilágosítást 35 sorban. Sebesülésén kívül színpadi szituációja, játszandója nincs – bejön, tájékoztat, elájul és kiviszik, színpadilag világos, tiszta ügy. Nem szoktak sem a szereposztáskor, sem a rendezés során különösebb gondot fordítani rá – általában nem is emlékszünk, hogy ki játszotta és mit. Vérben gazdag Macbeth előadásoknál vele kezdődik a roncsolt erekből ömlő látványosság, ő az első „véres” a színrelépők sorában.

Pedig ha a szöveg tartalmát, a Százados szavainak érzelmi-indulati töltetét nézzük, akkor a sebesült skót hadfi nemcsak Macbeth hősiességét, hadvezéri kvalitásait, de szélsőséges lelkiállapotát is „eljátssza”. Duncan, aki a csatazajtól hallótávolságnyira, viszonylagos biztonságban várja a híreket, szemmel láthatóan keveset tud a harc pillanatnyi állásáról. A Százados döntetlenre álló, kétségbeesett küzdelemről, mindkét fél számára kimerítő kaotikus tusáról, az erő tartalékok utolsó próbájáról beszél:

(A harc) Ingott: mint amikor,
Két fáradt úszó összegabalyodva
egymást bénítja.

Ezt az ingó, egymásnak feszülő fáradt állóháborút, - amelyben a Duncan ellen lázadó skót Macdonwald oldalán tekintélyes tömeg, a „világ minden rothadéka” ott nyüzsgött, - váratlan esemény lendíti át a holtpontra: a király serege ellen könnyű és nehéz segélyhad érkezik a nyugati szigetekről. Az angol eredeti „polgárháborúsabbán” fogalmaz : Macdonwald megsegítésére nem újabb csócselék-had, hanem kernek és gallowglasse-ok, vagyis skót főurak csapatai érkeznek. A könnyű és nehéz segélyhad jelentősebb tömeget, komoly, szervezett haderőt jelöl. Ez az új, pihent

sereg valószínűleg eldöntené az „ingó” csata kimenetelét, de ekkor Macbeth, a Hős egymagában utat vág az egymásba gabalyodott, véres embertömegén át és szemtől szemben, személyes párbajban levágja a lázadás vezérét, Macdonwaldot. A Százados, e majdnem kivézett szemtanú lelkesedése, rajongása szinte mitologikus hőst fest, mintha egy véres arkangyal látna, valósággal ujjong ajkán a személyes bátorság dicsérete:

... hős Macbeth – igazán hős! -
 Kivont karddal, melyen véres halál
 Füstölgött, a szerencsével dacolva
 S mint a Diadal kiszemeltje, útat
 Tört a bitangig;
 És se köszöntő szó, sem Isten áldjon,
 Köldöktől állig kettéhasította,
 S várunk ormára tűzte a fejét.

De hiába e látványos, heroikus gesztus, a hadi helyzet szusszanásnyi időt sem hagy Duncan kimerült seregeinek, ugyanis Macdonwald halála után szinte azonnal:

A jó percet kivárva ragyogó
 Fegyverrel és friss hadával reánk tört
 A norvég király.

És ellenük sem a királyi sereg, hanem a csodával határos személyes bátorság, a vérengző harci düh győz. Az egész hadból csupán Macbeth és Banquo hőstette nyer említést.³

A polgárháborús jelleget erősíti, hogy a Százados után érkező Ross váratlan és megdöbbentő árulás hírére hozza – amiről eddig nemcsak Duncan, de még a csatában jelen levő Macbeth sem tudott. A norvégok roppant hadát a király után talán legmagasabb rangú skót főúr, Cawdor

³ Banquo nevét ráadásul csak a király teszi hozzá. „Tőle sem riadt meg két vezérünk, Macbeth és Banquo?” (I. felv. 2. szín)

thánja is segítette. Cawdor árulása, átállása a király-ellenes erőkhöz még jobban megerősíti a Duncan elleni lázadás kiterjedt, már-már polgárháborús jellegét – komoly, szervezett hadak és többnyire főúri rebellek állnak szemben a király nem túlságosan sokat dicsért csapataival. Duncan a **trónját és életét** egyedül rokonának Macbethnek köszönheti.

Ezt a hadi és politikai helyzetet érzékelteti röviden, drámaian a Véres Százados. De Macbeth későbbi tragédiája szempontjából van ennek az expozíciónak egy sokkal lényegesebb rétege is, amit csak ez a skót kapitány tud színészi eszközökkel megjeleníteni: a személyes Diadal érzetét. Képzeljük el Macbeth testi és lelki állapotát a csata végén – a fáradtság, testi kimerültség nyilván nem kímélte őt sem, hiszen reggel óta tart a véres sár dagasztása, egymásnak feszülő emberi testek halálos birkózása. A győzelem esélye egyre kisebb, a hadi helyzet egyre kilátástalanabb – ezt a százados háromszor külön ki is emeli. Újabb és újabb, friss, jó fegyverzetű seregek jelennek meg, mindig ellenük, a király ellen. A harc egyre kétségbeesettebb, véresebb, brutálisabb – jól jelzi ezt az a gesztus, ahogy Macbeth egy csapással „köldöktől állig” kettéhasítja Macdonwaldot. De ugyanezzel a mozdulattal ölnék meg őt is, a királyi seregek egyik vezérét. Olyan indulatok, lázadó gyűlölségek csapnak itt össze, amelyek minden taktikát, emberi megfontolást alárendelnek a vérontásnak, a gyilkolás ösztönének. „Ha nem párologó húsban akart fürdeni...” – mondja a Százados. És a gyilkolás itt már nem király-hűség vagy hadi dicsőség kérdése, hanem a legádázabb önvédelem – az életükért harcolnak, nem a győzelemért. Nincs más út – ölni vagy meghalni. Illetve van még egy - Cawdor választása: csata közben átállni az erősebbhez. Annyira váratlan, előkészítetlen és hadi szempontból hatástalan a thán árulása, hogy inkább pillanatnyi döntésnek, mint jól előkészített kiugrási kísérletnek érezzük. Egy Cawdor súlyú hadvezér nyílt átállása a lázadókhöz a csata kezdetén nemcsak stratégiailag, de politikai, erkölcsi szempontból is nehéz helyzetbe hozta volna a királyt. És a hozzá hű vezérkart, akik mind jól ismerték Cawdort, és akárcsak Duncan, nem kételkedtek hűségében. „Olyan ember volt, hogy feltétlenül /M megbíztam benne...” (*He was a gentleman, on whom I built/ An absolute trust.*) -

mondja epítáfiumként a király. Vajon miért állt át – nyíltan vagy rejtve, vagy „így is, úgy is”? – soha nem derül ki.

Csata közben Macbeth nemcsak „véres karddal” osztja a halált, de ő maga is állandó életveszélyben van – ez a harc lényegéből adódik. A vér, a csatazaj, a halálhörgések és diadalordítások tüzelik, mint vérbeli katonát – de ugyanakkor érzi tagjaiban a fáradtságot, kimerültséget, ráadásul a folyton megújuló túlerő demoralizáló hatását is le kell gyűrnie magában. Belső állapotát a harc eufóriája, a felfokozott, véres lelkesültség, a halálfélelem és a testi fáradtság együttese jellemzi. Mit érezhetett ez a véres eufóriákban és félelmekben tobzódó kimerült lélek, amikor megérezte az egyszemélyben kivívott győzelem mámoros ízét, meghallotta a csapatok üdvivalgását, a biztos lemészároltatás elől megmenekedett katonák tombolását. Macbeth a csapatok királya – a hadszíntérré. Nélküle Duncan feje már valamelyik vár ormán lógna, mint most a Macdonwaldé vagy nemsokára Cawdoré. És ekkor, a személyes Diadal csúcspontján érkezik a jóslat: „Végül király leszel!”- amikor a lélek bármilyen sugallatra, esztelen ambícióra nyitott. Vagyis nemcsak a jóslat, hanem a reggel óta ömlő vér, a legyűrt csüggedés és a mindennek fölött győzedelmeskedő személyes bátorság ülteti fel Macbethet saját belső trónusára. E „rút és szép” nap királya ő!

Ezt az atmoszférát kell „eljátszania”, érzékeltetnie a Századosnak! A harc reménytelenségét, a hatalmas túlerő ellen pusztá életükért küzdő emberek kétségbeesését. A vért és csüggedést. És Macbeth emberfölötti nagyszerűségét. A Vezérét - akinek valamennyien az életüket köszönhetik. Ez teszi pimasszá a király színe előtt rajongó, ujjongó „vérest”. Duncan már halott lenne, ha Macbeth nincs – erről beszél a véres Százados. Ő avatja a nap „királyává” Macbethet.

A Macbeth által kiharcolt nehéz, véres diadalt, és a Százados által megénekelt „hadi királyság” érzését azért fontos kihangsúlyoznunk, mert univerzálisabbá teszi a tragédiát. Így nemcsak a veleszületett, genetikus nagyravágyás drámája a Macbeth, hanem minden olyan emberé, akiben a győzelem, a Diadal pillanatnyi eufóriája kikapcsolja a mérlegelést, a józan

önszemléletet – aki a siker „észbontó” hatására elhiszi magáról azt, ami ő nem.

2.

A VÉSZBANYÁK TERMÉSZETÉRŐL

„Beszéltek? Mi vagytok?”

A Macbeth boszorkányairól már rengeteget írtak, színpadi értelmezésük a népi bűbájosságtól a Sors nővérein át a metafizikus ősgonoszig terjed. Nem szeretnénk újabb értelmezéssel, árnyalattal gazdagítani a vészbanyák irodalmát, csupán azt fogjuk a szöveg és a színpadi szituációk alapján megvizsgálni, hogy milyennek látják őket azok a szereplők, akik találkoztak velük. Hogyan viselkednek, hogy néznek ki, mit mondanak? Színpadi jelenlétük alapján próbáljuk kijelölni, meddig terjed a hatalmuk, képesek-e kedvük szerint alakítani a jövőt, vagy csupán sejtéseik, ellesett tudásuk, trükkös szójátékaik segítségével befolyásolják az emberi cselekedeteket. Jósai vagy formálói a világnak? Bennük rejlik a gonoszság vagy csupán segédei az emberi természetben meglévő sötét erőknek.

A. C. Bradley írja „Shakespeare tragikus jellemei” című művében, „... egyesek istennőknek, sőt Párkáknak nevezik őket, akikkel szemben megtörik Macbeth ellenállása... Más helyütt azt olvassuk, hogy azért nem olyan nagy a befolyásuk a cselekményre, mert csupán Macbeth tudattalan vagy félig tudatos bűnének szimbolikus megjelenítései.”⁴

Borges a kultúrtörténetből vezeti le: „Shakespeare *weird sisters*-nek nevezi őket; az angolszászok mitológiájában a *Wyrd* az az istenség, amely az emberek és istenek sorsát irányítja, ily módon a *weird sisters* nem „furcsa” nővéreket jelent, hanem „végzetes nővéreket”... Igazából ők irányítják a cselekményt, nem a darab főszereplője.”⁵

Döbrentei Gábor, a Macbeth első magyar fordítója és magyarázója 1830-ban kelt tanulmányában azt írja a boszorkákról: „Különös! Kísértetet se hisz a’ mai felvilágosodott ember, ’s a’ körül mégse kell úgy

⁴ Bradley, A.C. Shakespeare tragikus jellemei, Palatinus, Budapest, 2001, 408 old.

⁵ Borges im. 37. old

mentetetődzni a dramaticusnak, ha fellépteti. Talán mivel annak fantoma... bizonyos, halottak iránti tiszteletre borzaszt, 's a' boszorkányokon pedig azért támad könnyebben kaczagás, mivel benne vén szatyrokat látunk. Ha szép tündérekkel csalatta volna meg Shakespeare Macbethet, azok ellen nem támadna annyi kifogás..."⁶

Jan Kott szerint a kor tartozékai, a világ lepárlatai, eszenciái: „A Macbethben a boszorkányok hozzá tartoznak a tájhoz, s ugyanabból az anyagból vannak, mint a világ. A keresztutakon kárognak és gyilkosságra uszítanak”⁷

Benedek Marcell a színpadi hatásmechanizmus kellékeinek, nézőcsalogató attrakciónak látja őket: „Bizonyos, hogy Shakespeare nem hitt a boszorkányokban és jóslatokban. Felhasználta, mint a szellemjelenéseket, erős, kézzelfogható színpadi motiváció céljaira... Modern lélektannal ne hozakodjunk elő. A boszorkányok lehetnének Macbeth önmaga előtt is titkolt hatalomvágyának kivetítései, de ezt a gondolatot tulajdonítani Shakespeare-nek: anakronizmus.”⁸

Ezek után nézzük meg, milyennek látják őket a szereplők, a színpad személyei. A drámában nyílt színen két ember, Macbeth és Banquo, valamint a főboszorkány, Hekaté találkozik személyesen a három vészbanyával. A harmadik szemtanú, a „hajós felesége” pedig az egyik boszorkány elbeszélésében szerepel.

A „jóslat” előtt a néző már megismerkedett a vészbanyákkal. Darabnyitó entrée-juk egy kurta-furcsa bemutatkozás – azért jönnek be, hogy megbeszéljék, mikor és hol találkoznak újra. Egymással és Macbethel. Bejönnek, hogy kimenjenek. Sötét, talányos rigmusokat, baljós hangulatot hagyva maguk után. „Szép a rút és rút a szép: Sicc, mocsokba, ködbe szét!”.

Amikor rövid idő múlva újra összejönnek, Macbeth érkezésére várva elmesélik egymásnak, ki mit művelt azóta, hogy szétváltak, az utóbbi egy-két órában. A Második Boszorkány története nem túl érdekes, nem is

⁶ Shakespeare: Macbeth – Döbrentei Gábor fordításában és tanulmányával, Pest, Wígand Ottó, 1830. 17-18. old.

⁷ Jan Kott: Kortársunk Shakespeare, Gondolat, Budapest, 1970. 104 old.

⁸ Benedek Marcell: Shakespeare, Budapest, Gondolat, Budapest, 1963 291. old.

pazarol sok szót rá: disznót ölt (*Killing swine*) – vagyis a korabeli hiedelem szerint rontással megvert és elpusztított egy sertést. Az Első Boszorkány még kevésbé „vészbanyásat” cselekedett: megkívánta a sült gesztenyét, amit az öléből falatozott egy asszony, egy hajós felesége. Akárki. Olyannyira emlékezetes maradt számára ez a gesztenye-evés, hogy még most is hallja az ínycsenyészédes gesztenye cuppogását – így meséli el. „Gesztenyét falt egy hajós felesége /Az öléből: csám, csám, csám.” (*And mounch'd, and mounch'd, and mounch'd.*) Szinte Hogarth-i életkép, ahogy egy kövér nő falja a gesztenyét, a másik, a vénebb pedig elcsöppenő nyállal nézi. Annyira megkívánta, hogy ismeretlenként meg is szólítja, és kunyerál tőle néhány szemet. Mit láthatott a hajós felesége? Durva válaszából ítélve semmi különöset: „- Sipirc boszorka! - felelt a kövér dög”. (*Aroint thee, witch, the rump-fed ronyon cries*). Bár az eredetiben is, magyarul is „boszorkának” (*witch*) nevezi a kéregetőt, ebben a kontextusban ez csupán közönséges szipirtyót, ronda, gusztustalan vénasszonyt jelent. Akinek nem akar adni a gesztenyéjéből.

„Demonológiai” szempontból igen érdekes a gesztenyész történet folytatása. Az ártatlan megkívánásból iszonyatos, késleltetett bosszú születik – a visszautasított boszorkány a nő férjén, az Aleppoba tartó ártatlan hajóson fogja megtorolni felesége gorombaságát. Most. Utólag. Az elbeszélés pillanatában. Érdemes megjegyezni a „bűn” és a „büntetés” következetlenségét, az ok és okozat közötti kapcsolat már-már cinikus hiányát. Ezt Hekaté később számon is fogja kérni a boszorkányokon.

A bosszú végrehajtása, az Aleppo-i utazás és hajót roncsoló távvihar, azért érdemel figyelmet, mert ez az egyetlen utalás arra, hogy a boszorkányok alakot tudnak váltani, azaz el tudnak szakadni a testüktől. Az eddigi és további „csínyekhez” a szöveg szerint saját „torzonborz, viharvert alakjukat” használják. Úgy tűnik, hogy ez a szakállas vénasszony test a sajátjuk, azt nem valamilyen misztikus hatás vagy küldetés kedvéért öltötték fel. A bosszúhoz az Első Boszorkány szelet kér kölcsön a nővéreitől – és ha jól értjük a metaforát - alakot is vált:

Vitorlás szitán indulok,
 S elérem, farkatlan pocok,
 El én, el én, el én.

És indul a férj után Aleppoba. Most, a szemünk láttára. Miközben épp Macbethet várják. Első látásra kissé naivnak tűnik ez a szelek szárnyán utazó színházi boszorkányság, de hamarosan mélyebb értelmét fog nyerni a Banquoékkal való találkozás során. Az Aleppo-i „utazás” közben a boszorkány végig a színen marad, varázsigét, mágikusan hangzó átkot mormol – és váratlanul előránt a semmiből egy emberi ujjat: egy hajóroncsból származó vízhulláét. Groteszk, morbid pillanat. A többiek kíváncsian adják kézről kézre.

Nini, mim van!
 Hajóroncs és vízhulla;
 Volt egy ember – itt az ujja!⁹

Ha a költői szöveg szándéka szerint elfogadjuk, hogy szemünk láttára meghalt egy több ezer mérföld távolságra levő ember – felesége gesztenye-irigysége miatt - akkor nemcsak a boszorkányok által képviselt gonoszság értelmetlen, kiismerhetetlen és szerfölött kicsinyes voltát tapasztaltuk meg, hanem a vészbanyák erejének transzcendens jellegét, természetét is.

Macbeth és Banquo a csata után találkozik velük, a pusztán - valószínűleg késő délután, a szürkületben. Vihar készül, villámlik, mennydörög – de még nem eredt el az eső. A két fáradt, vértől csatakos vezér szinte „belebotlik” a nyílt terepen rájuk várakozó – ülő vagy guggoló - lényekbe. Banquo veszi észre őket először, meg is szólítja. Szavaiban különösebb félelmet, az irracionálistól, transzcendenstől való tartózkodást nem érzünk. Inkább könnyed, szinte tréfás évődést – ami érthető, hiszen Banquo három fura öregasszonyt, „viharvert, torzonborz alakot” lát.

⁹ *Look what I have...
 Here I have a pilot's thumb,
 Wrack'd, as homeward he did come.(I.3)*

Természetesen az „aligha a föld lakói” címzést, illetve az „Éltek? Olyasmi vagytok, amit meg lehet szólítani?” - kérdést fel lehet tenni súlyos sejtésekkel, félelemmel teli, gyanakvó módon is, de Banquo hangvétele inkább kötekedést, csodálkozást, értetlenséget tükröz. Bizarr látvány lehet a viharban kuporgó három aszott, ritkás-szakállas öregasszony a vérfürdőtől néhány percnyire. Macbeth nem pazarol ennyi szót rájuk: „Beszéltek? - Mi vagytok?”

A három öregasszony a kérdésre furcsán, de emberi módon reagál – „Cserepes ujját aszott ajkára teszi mind.” Banquo némi iróniával meg is fogalmazza a lehetséges változatokat: „Káprázat vagytok, agyrém, vagy amit/ Külsőtök mutat?” – azaz három közönséges „öreg szatyor”, Döbrentei szavaival. Igen valószínű, hogy első látásra a boszorkányok ennyinek, három nyomorult vénasszonynak tűnnek.

Akkor mégis mitől kap olyan kiemelt jelentőséget, hangsúlyt mindaz, amit mondanak? Miért hallja meg Macbeth oly élesen a három üdvözlő szózatot? Csupán szunnyadó becsvágya vagy babonás képzelete, hiszékenysége élesíti a hallását? Nejeinek azt írja a találkozásról „föltétlen bizonyítékom van rá, hogy tudásuk több mint emberi.” – milyen csalhatatlan bizonyítékra („*perfect'st report*”) gondol vajon.

Macbeth kérdésére a boszorkányok három címmel, ranggal üdvözlik őt – Banquonak pedig boldogságot, nagyságot és fia királyságát ígérnek. Amikor Macbeth további részletekre, válaszokra próbálja kényszeríteni a boszorkányokat, azok hirtelen **semmivé válnak**. Eltűnnek, felszívódnak. (*Witches vanish*). Ez színházi értelmezésekből és szöveg-kritikai elemzésekből egyaránt elsikkadó szerzői instrukció teszi igazán döbbenetessé, megkerülhetetlenné a jóslatokat. Ez az a „föltétlen bizonyíték” amiről levelében ír. A pusztán állunk, ahol nem lehet észrevétlenül eltűnni, elmenni, elbújni. Macbeth és Banquo döbbenetesen forgolódnak maguk körül, hiszen a furcsa, „rút és szép” dolgokat beszélő három vénasszony, akik az imént még itt álltak előttük – most nincsenek sehol. *Witches vanish*. Ettől az eltűnéstől a jóslatok hirtelen mélyebb értelmet, természetfölötti jelleget kapnak. A banyák levegővé válásán az eddig kedélyesen évődő Banquo döbben meg jobban:

Csakugyan itt volt, amiről beszéltünk?
 Vagy valami bolond gyökeret ettünk
 Amely rabul ejti az észet?

Macbeth, akit a jóslat eredete és folytatása, a félbeszakadt mondat jobban izgat, alig válaszol Banquonak:

„Árny-husuk, akár a
 Lehellet, átolvadt a szélbe... Kár!

Az eredeti konkrétabb, „kézzelfoghatóbb”: (*what seem'd corporal, melted, as breath into the wind*)

Különös, hogy a vészbanya-értelmezések ezt a meghatározó jelentőségű színpadi instrukciót, és a két szemtanú egyértelmű, hangsúlyos reakcióját általában figyelmen kívül hagyják. Még az egyébként igen színházérzékeny, pontos és szöveghű Bradley is átsiklik e tény fölött. „A boszorkányok nem istennők, nem Párkák, semmiféleképpen sem természetfölötti lények. Szegény és rongyos öregasszonyok, aszottak és csúfak, közönséges gyűlölködés forr bennük, azon mesterkednek, hogy miképp ölhetnék meg a szomszéd disznáját... A Macbethben egyetlen hang sem utal arra, hogy bármi mások lennének, mint asszonyok.”¹⁰

A hús-vér test eltűnése a későbbiekben is megismétlődik. Az V. felvonásban Macbeth felkeresi barlangjukban a vészbanyákat, akik megidézik neki az utána jövő nyolc királyt, Banquo utódait, majd „Zene. Boszorkányok táncolnak, aztán Hekatével együtt eltűnnek. /*Music. The Witches dance, and vanish.*./ Macbeth döbbenten keresi őket: „Hol vannak? Eltűntek?” – még a barlang bejáratánál várakozó Lennoxot is kérdőre vonja „Láttad a vészbanyákat? Nem előtted suhantak”.

Nem. Eltűntek. *Witches vanish.*

¹⁰ Bradley, im. 409. old.

Különös instrukció, hiszen éppen ezt, a váratlan eltűnést a legnehezebb a színpadon illúziókeltő módon megmutatni. Shakespeare idejében, a kezdetleges színpadi süllyedők és a leolthatatlan reflektor, a nap fénye mellett még nehezebb lehetett. Viszont minden korban jó játékkalkalom egy szuggesztív színész számára a döbbszent csodálkozás, a színpadon való tétova forgolódás, a sápadó arc rémülete: „Hova tűntek? Valóban itt volt, amiről beszéltünk...” – és a közönség elhitte a felfoghatatlant, miközben a vészbanyák kiosontak, vagy lassan elnyelte őket egy nyikorgó süllyesztő.

3.

HEKATÉ

A világrend helyreállítása

Váratlan, különös – és dramaturgiaiailag igen nehezen indokolható - a főboszorkány, Hekaté színrelépése a harmadik felvonás legvégén. Csak Shakespeare csapongó, regényes, eklektikára fogékony fantáziája engedi meg, hogy a skót – valójában náció nélküli – népi boszorkányok mellett, fölött megjelentesse a görög hiedelemvilág egyik isten-figuráját.

Az ókori görögök Hekatét, Perszész titán lányát a varázslat, a babonás mágia és a kísértetek istennőjének tartották, aki éjszaka holtak lelkeivel kóborol, és kutyáktól kísérve vezeti a szellemeket. Kerényi Károly Görög Mitológiája szerint neve „távolban levőt” jelent – ez tökéletesen illik Shakespeare elképzeléseihez is, akinél Hekaté csak a harmadik felvonás végén érkezik - dühösen, mert kihagyták az eddigi cselszövésből. Szimbolikus jelentését erősíti mára feledésbe merült története is – a mitológia szerint ellopta anyja, Héra szépítőszereit, és vetélytársának, Európának ajándékozta. Amikor Héra ezért meg akarta büntetni, előbb egy mindenórás, vajúdó nő ágyához, utána egy holttestet kísérő temetési menethez, végül az alvilági Akherón-tóhoz menekült. Shakespeare és közönségének műveltebb része minden bizonnyal ismerte ezt a mitológiai történetet, hiszen a darabban Hekaté másnap reggelre épp ide, az alvilág tavához hívja a boszorkányokat:

Holnap legyetek az akheróni tó megett:
 Végzetét kikérdezni ő *(Macbeth)*
 Reggelre szintén odajó.”

Hogyan juthatott el Macbeth Invernessből a holtak birodalmának határán lévő akheróni tóhoz, ezzel nem bajlódik a szerző – és talán nem is érdemes komolyabb tartalmat, mögöttes jelentést tulajdonítani neki – hangulatfestő, mágikus elem. Viszont érdekes képzettársítás, írói merészség, hogy a disznót ölő, farkatlan pocokként szitán száguldozó népi boszorkányok mellett megjelent egy antik istennő – még ha „szakterülete” a babonákra, varázslásra, mágiára terjed ki. Az sem mellékes, hogy Hekatét a vajúdo asszonyok segítőjeként, vagy éppen kegyetlen megkínzójaként tartották számon.

E művelődéstörténeti adalékok miatt nem tértünk volna külön ki Hekatéra, ha a varázslat istennőjének megjelenése nem rajzolná át a darab erkölcsi rendjét. Mint láttuk, az első részben a boszorkányok kicsinyes, minden cél és értelem nélkül gonoszodó, tetteik következményeivel nem számoló lények, eltűnni (és talán alakot váltani) képes szakállas szipirtyók, vénasszonyok. Cselekvésükben nem gátolja őket semmi és senki, teljesen szabadoknak és gátlástalanoknak tűnnek. Ezért meglepő, amikor a harmadik felvonásban kiderül, hogy nekik is van egy úrnőjük, aki ítéletével és hatalmával fölöttük áll. Sőt, a későbbi varázslat során azt látjuk, hogy Hekaténak is vannak gazdái, akik a jövő valódi titkait ismerik. Tehát egy olyan boszorkány-társadalom, hatalmi hierarchia sejlik föl Hekaté megjelenésével, ami a világban létező Gonoszság eddigi megrajzolt kaotikus, öncélú és alapjaiban értelmetlen működését egyszeri kisiklássá, tévedéssé minősíti. A boszorkányoknak nem az a főbűne, hogy Hekatét, úrnőjüket kihagyták az eddigi „szép és rút” játékból, csínyből – hanem az, hogy rossz, silány emberanyaggal „dolgoztak” – egy erre méltatlan emberi lényel.

És ami a legszomorúbb,
 Önző és elfajzott fiút

Szolgáltatok ki benne is, aki
Csak a maga hasznát lesi...

Itt lehetetlen nem Marlowe-ra, és a Doktor Faustus-ra gondolnunk, a magasabbrendű - és számunkra átláthatatlan - cél érdekében „megszállt” emberre, a két világ, az Ember és a Gonosz önként vállalt szövetségére. Hekaté sértettsége szakmai önérzetből táplálkozik:

S engem, fürkész úrnötöket,
Ki száz csodát kieszelek,
Meg se hívtok, hogy a varázs
Teljes legyen és glóriás?

Vagyis Macbethet – ha ilyesmire méltó és megfelelő ember lett volna – egy különleges varázslat alanyául kívánta magának Hekaté, akin mágikus művészetét bizonyíthatta volna. Nem egy közönséges gyilkosság, véres becsvágy, hanem valami magasztosabb, glóriás varázslat alanyául. Milyen furcsa különbségtétel a rossz és a jó mágia, az értékes és silány ember-varázslás között. Hekaté azért jelent meg, hogy a segédei által elrontott történetet helyrehozza. Büntetni jött. Kiveszi a boszorkányok kezéből Macbeth sorsát (eddig sem törődtek túlságosan vele) – és a biztonság hamis ígéretével fogja elpusztítani. Mivel önző volt, csak a saját hasznát leste: ezért a büntetés is a hübrisszé emelt jellembeli silányságok miatt fog bekövetkezni:

Pedig, bizony, szörnyűt bukik,
Aki úgy elbizakodik!”

Hekaté a büntetést a „szakma” minden fortélyával, a varázslás egész művészetével fogja celebrálni, ezért túlvilági, transzcendens segítséget kér a szertartáshoz. Pontosan tudja a végeredményt, de a „teljes és glóriás varázshoz” a hold szarván csüngő méregcsöppből fog mesterséges szellemeket (*artificial sprites*) párolni, akik vad bűbájukat Macbethre vetve biztos romlásba vezetik őt. A Szentivánéji álom varázslatos növényét , az

„égő-szerelem” virágot idézi ez a levegőben elkapott, hold szarváról lecsöppenő méregcsepp - és ezt a képzetet erősíti a jelenet végén a színpalak mögül felhangzó ének, meg a felhőn ülő és Hekatét hívogató kis manó is. („Gyere már, gyere”) Különös, hogy az ily erősen beexponált Hekaté Macbeth megjelenése után eltűnik, legalábbis sem szövege, sem színpadi akciója nincs, és az egész szertartást – mesterséges szellemekkel, jelenésekkel, tánccal, füsttel, dallal – a három boszorkány celebrálja.

A Macbeth színrevitelekor megfontolandó, hogy milyen mértékben sérül-e a darab, ha Hekaté furcsa, idegen, zárt jelenetét kihúzzuk? Megjelenése bonyolultabbá, színesebbé tette a gonoszság struktúráját, oldotta annak egynemű „feketét”, és ezáltal az ember cselekvési szabadságának, a jó és rossz választásnak lehetőségét erősítette. Macbeth nem a kérlelhetetlen és elháríthatatlan irracionálissal áll szemben, hanem három segéderővel, akik fölött magasabb erkölcsiség uralkodik. A vészbanyak csínyjein túl megint rend van – tehát a világ morális rendje csak „helyileg” és ideiglenesen „zökkent ki”, a boszorkányok „saját szakállukra” cselekedtek. De „fürkész úrnőjük” máris megjelenik, hogy helyreállítsa a rendet, megbüntesse Macbethet. A túlzott becsvágy volt a romlás oka, az elbizakodottság lesz a büntetés eszköze, így Hekaté visszatéríti a történetet az emberi jellem-torzulások medrébe – nélküle, az ő magasabb rendű igazsága nélkül a „a mozgó birnami erdő” és „a nem-anyaszülte” csupán újabb játéka, verbális csínyei lennének az ilyesmire korlátlanul kapható boszorkányoknak.

A darab az első három felvonáson át a pusztítás, az értelmetlen és kilátástalan öldöklés, a kiút lehetetlensége felé haladt - Hekaté megjelenésével kezdődik a Macduff által végrehajtott, és Malcolm által teátrálisan beteljesített vég. A „főboszorkány” fogalmazza meg a befejezés ideológiáját, sőt kétarcú – látszatra épülő - jóslatai révén egyben a módszerét is. Hiszen a birnami erdő – **mint erdő** - nem indul el, csak néhány lombos faág – és Macduff is anyaméhből származik, még ha nem is születés révén jött a világra. Semmi nem az, ami. Hekaté jóslatai a szavak tartalma és látszólagos jelentése között lévő különbségnek köszönhetik értelmüket, vagyis csupán verbális csapdák egy biztonságra éhes fül számára. A vészbanyak jóslata cselekedtető volt: „- Öld meg!” -

Hekaté mágiája viszont leállító jellegű: „– Ne tégy semmit, ne félj, biztonságban vagy.” Az akheróni körítés, az üst, a mesterséges szellemek a **színházat**, a varázslás glóriás művészetét testesítik meg, amit a három hebehurgya szipirtyó oly igénytelenül eltolt a pusztán, amikor csak úgy, minden cél és értelem nélkül „elvartyogta”, hogy végül király lesz Macbethből. Talán a boszorkányok csínytevései, „vásottsága” az egyik oka annak, hogy gyakran komikus figuráknak, bohócoknak játszották őket.

4.

BELSŐ HANG, NYÍLT SZÍNEN

A pillanat monológjai

Macbethet a boszorkányok két, a kimondás pillanatában már beteljesült és egy jövőbeli lehetőséggel üdvözik. Glamis thánságát nemrég elhunyt apjától, Sineltől örökölte, az áruló Cawdor rangját és birtokait pedig nemrég, legfeljebb egy-másfél órával előbb ítélte oda neki hősiessége jutalmául a király – csak Macbeth még nem értesült róla. A három jóslat folyamatszerűsége megdöbbenő – a halott apa örökségétől a még élő, de halálraítélt Cawdoron át a meggyilkolandó királyhoz vezet a jósigé. A halál különböző stádiumai – és három olyan rang, amit csak a halál révén lehet elnyerni birtokosától. Nincs más út.

Alapvető, koncepcionális kérdés Macbeth hatalmi ambíciójának, nagyravágyásának a mértéke, hogy a becsvágy önmagában, jóslatok nélkül elegendő lenne-e a gyilkos gondolatok felszabadulásához. Véleményünk szerint nem: Macbeth története a vele született, erős becsvágyon, a csatatéri diadal eufóriáján és az azt megerősítő, továbblendítő transzcendens jóslat hármass pillérén nyugszik. Mérlegelni képes, józan lélekbe a jósszavak talán nem égettek volna ilyen mély nyomot, még akkor se, ha a jövendőmondók az ész számára érthetetlen, megfoghatatlan módon váltak semmivé.

A királyi követek megérkezése és a jóslat első részének (Glamis és Cawdor thánja) váratlan beigazolódása után Macbeth számára „kizökken az idő” - teljesen elveszti valóságérzetét, társai körében marad, de zavarodottan hol hozzájuk szól, hol pedig színpadi „félrék”-ben, magában

beszél – mulatnak is rajta a skót urak. Macbeth gondolkozik – mert muszáj.

Ebben a jelenetben a Shakespeare-nél gyakori „cselekvő” monológ egészen más szerepet kap – nem egy gondolat, vagy szándék születik a szemünk előtt, hanem az elkezdett logikus, racionális gondolatsort hirtelen félbeszakítja egy heves tudatalatti reakció – egy ismeretlen belső hang, amely most, a monológ alatt szólal meg először Macbeth életében. Ezért ennek a monológnak nemcsak a dramaturgiai jelentése más, mint általában, de a színészi megjelenítés is másféle, expresszívabb eszközöket igényel. Hamlet, III. Richard vagy Jago a magánbeszédekben, hangos gondolkozásaikban mentális utat járnak be, az önmaguk számára feltett kérdéstől vagy dilemmától eljutnak a válaszig: a cselekvésig, az intrikáig vagy a lemondásig. A monológ alatt döntés születik, a szereplő érzelmi-lelki világa pedig együtt rezdül a gondolattal. Az ellentmondás két gondolat, két szellemi alternatíva egymásnak feszüléséből jön létre, és nem történik hirtelen, törésszerű változás a lelki-érzelmi állapotban. Természetesen a szereplő „érez” gondolkozás közben - kétségbeesik, feldühödik, vagy éppen megnyugszik, de ezt a gondolatok következményeként, azok által kísérve teszi.

Nézzük ezzel szemben Macbeth első monológját.

Kettő bevált:

Szép előszó a királytéma nagy

Felvonásához.

– mondja és megköszöni Rosznak és Angusnak a jó hírt, a Cawdorá való kinevezést. Ezután Macbeth félrevonul, és megpróbál rendet teremteni a boszorkányok jóslata és a Cawdorság gyors beigazolódása utáni boldog káoszban. Tisztán akar látni, hogy mi igaz, és mi hamis, tisztázni a vészbanyák szavainak szándékát, céljait. Ezért gondolkozik, ez a monológ „oka”. Még a fülében csengenek Banquo józan szavai: „Romlásba vinni gyakran igazat/ Mondanak az éjfél küldöttei.../ (*instruments of darkness*) – és Macbeth épp ebbe a kettősségbe bonyolódik bele, Shakespeare egyik kedvenc témájába, az „ördög” igazságába.

Ez a szellemvilági intelem
 Se rossz nem lehet, se jó. Mert ha rossz,
 Igaz kezdettel mért előlegezné
 Sikeremet? Cawdor thánja vagyok!

Bár az angol eredeti határozottabban, prózaibban fogalmaz, mindkét szöveg jól érzékelteti a macbethi dilemmát: rossz szándékból következhet-e jó? Banquo élesen óvja őt ettől a szakadéktól, de Macbeth úgy dönt, hogy a szándék önmagában semleges, előjel nélküli: „se rossz nem lehet, se jó”. És ekkor a szokásos logikai gondolatmenetet, a spekulatív eszmefuttatást váratlanul igen erős, szinte fájdalomszerű érzés, ráción túli heves belső reakció szakítja félbe.

S ha jó: mért száll meg oly szörnyű sugallat,
 Hogy iszonyodó hajam égnek áll,
 S nyugodt szívem a bordámat veri,
 Ahogy nem szokta?

Shakespeare zseniális lélektani és színpadi találmánya, hogy Macbeth ezt a testi ellenválaszt, ezt a „szörnyű sugallatot” most, gondolkozás közben, rajtaütésszerűen éli meg. Testében, zsigereiben, mellkasában, „iszonyodó hajában” mindenütt. Előjel nélkül. Ebben a pillanatban. Fél perccel ezelőtt még „szép előszónak” nevezte a követek hírét, és hálája, Banquon való évődése boldog, ujjongó embert festett. A bordáknak nekiugró szív, az iszonyodó extraszisztolé pedig hirtelen, a monológ alatt következik be. A test válaszol a gyilkosság lehetőségénél időző észnek. Nem fejezheti be az „*If good? S ha jó?*” – alternatíva végiggondolását, mert a lélek ellenáll - döbbenete, iszonyata fellázítja testet. Vészjelzést küld! És Macbeth, hihetetlen tisztánlátással, meg is fogalmazza ezt az állapotot:

Még csak kísért a gyilkosság, de már
 Úgy rázza világot, hogy erőmet
 Elszívja a képzelet, s már csak az

Van, ami nincs.

Ez a váratlanul, a lélek eddig ismeretlen mélységeiből, és az életben először jelentkező iszonyat végigkíséri a gyilkosság történetét. Ilyenfajta gyengeséget, képzelődést, hallucinatív hajlamot az egészséges (értsd: büntelen) lélek eddig még nem élt meg soha. A darab során végig ez ellen a „minden erőt elszívó” belső gyengeség ellen küzd, mintha egy új lény, egy ismeretlen gyenge, beteges Én született volna a gyilkosság gondolatának első felbukkanásakor. Macbeth lényé kettéhasad ezen monológ során – megmarad a régi, megszokott, kiszámítható, megbízható macbethi lélek, a cselekvéseiben vakmerő, habozást nem ismerő, egy tömbből faragott katona „egyszerű” lelke – és valahonnan a lélek sötétjéből kibújik egy fájdalmas, erőtlen, képzelődő, gyávaagra és riadozásra hajlamos öngyötrő másik – amely innentől kezdve Macbeth cselekedeteit felülbírálja, akadályozza, fékezi és a folyamatosan ítélkezik fölötte.

A „szörnyű sugallatból” Macbeth a passzivitás, a nem-cselekvés felé keresi a kiutat:

Ha trónra szánt, emeljen rá a sors,
Én semmit se teszek.

Milyen távol van ez a tehetetlen, szinte gyáva félreállítás, az alig egy-két perccel ezelőtti ujjongáshoz „Kettő bevált: szép előszó a királytéma nagy felvonásához” Ez is azt jelzi, hogy a két állapot között valamilyen nagyon erős belső mozgás, törés történt – Macbeth megijedt önmagától. Ez az irracionális belső földcsuszamlást a szó, a gondolat csupán lekövette, de kialakulásában az észnek, a mérlegelésnek nem volt semmilyen szerepe – ez teljesen új Shakespeare monológjainak világában. Macbeth olyan belső erővel találkozik szembe gondolkozás közben, aminek a létéről addig nem tudott – és ez jobban megdöbbeníti őt, mint a boszorkányok felbukkanása, megmagyarázhatatlan eltűnése. A misztikától nem félt Macbeth, a lelkiismerettől viszont igen.

5.

HAZATÉRÉS INVERNESSBE

A hajsza

Macbeth lelkiállapotának alakulása szempontjából meghatározó az első történések (győzelem – jóslat – hazaérkezés – gyilkosság) között eltelt idő. Bár Shakespeare nem tesz erre vonatkozó konkrét utalásokat, az első felvonás hét színe között minimális, legfeljebb negyednapnyi, délutánnyi idő, 3 – 4 óra telik el.¹¹

Macbeth közvetlenül a csata után találkozik a boszorkányokkal – színrelépése első mondata a nemrég véget ért győztes csatára utal: „Soha ilyen szép, és ilyen rút napot”¹²

A boszorkányokkal való találkozást néhány percig tart, az eltűnésük után érkező követek a király üdvözetét hozzák, és ama kérését, hogy Macbeth járuljon a színe elé. Együtt indulnak a Forres várában tartózkodó Duncanhoz. Az oda-út, akárcsak az egyes helyszínek közötti távolság nem lehet túlságosan nagy, hiszen a thánság hírének ugyanaz a Ross hozza Macbethnek, aki Cawdor árulását nemrég a királynak bejelentette. És a Cawdor fölött sebtében meghozott statáriális ítéletet alig hajtották végre, még vissza sem tértek a bizottsági urak, amikor Macbeth és kísérete megjelenik a király színe előtt. Vagyis ez még ugyanannak a „szép és rút” napnak az alkonya-estéje. A kitüntetések átadása, Malcolm trónörökössé avatása után **azonnal, még aznap indulnak Macbeth várába** – ahogy Duncan egyértelműen megfogalmazza:

Most fel, Invernessbe,
S köss még jobban magadhoz!

¹¹ Késő tavasz, kora nyár van, Duncan fészekrakó fecskéket csodál a kastély kövei között. (I. 6)

¹² „So foul and fair a day I have not seen.” A magyar „rút” inkább a vérre, az öldöklésre, az angol „foul” pedig „zavaros, becstelen, rothadt, piszkos” jelentéstartományával az árulásokra, a főúri lázadókra, az erkölcsi káoszra vonatkozik. Ellentétpárjukban is van némi hangulati különbség, a „szép” a győzelmet, a személyes diadalt hirdeti, a „fair”-ben több a csoda, a meglepetés, a váratlanság.

A csata befejezése és az Invernessbe való megérkezés között eltelt idő a dráma lélektani feszítésének egyik legizgalmasabb kérdése – hogy van-e ideje kijózanodni a diadalérzetből, a királyi jóslatból, saját rátörő gyilkos gondolataiból Macbethnek. A király parancsára, „Most fel Invernessbe!”, Macbeth engedélyt kér, hogy a hírral azonnal elindulhasson haza, a várába:

Ha nem érted van, rossz a pihenés
Futárod leszek, s magam viszem
Feleségemnek, hogy jössz, az örömhírt;
Alázattal bucsúzom.

És már indul is. Szavait lehetetlen későbbi, másnap reggeli utazásra vonatkoztatni. A király – és kísérete, pedig utána. Most. Azonnal. Megérkezésekor meg is erősíti ezt az őt fogadó Ladynek:

Hol van Cawdor thánja?
Sarkában voltunk, szállásmestere
Akartunk lenni: de jól lovagol...

Ugyanannak a „rút és szép” napnak az estéje ez, legalábbis minden szöveg- és játékbeli utalás erre utal. Döbbenetes ez a hajsza a csata utáni megnyugvás, győzelmi ünneplés helyet, mintha valami elől menekülnének mindannyian. A valóságban Forres és Inverness között huszonegynéhány kilométer van (lóval kb. egy óra) – és bár Shakespeare nem sokat ad a földrajzi pontosságra, nem biztos, hogy a történet sűrűségét, ezt az örült tempót érdemes a szerző „nagyvonalú” tér-idő kezelésével magyarázni. Az aznap esti érkezést támasztja alá az is, hogy Duncan Macbeth várához oboások és fáklyahordók kíséretében érkezik (*Oboes and torches*), márpedig Shakespeare napsütötte színpadán a fáklya, gyertya stb. napszakot – estét vagy éjszakát - jelölő kellék volt. Vagyis ha a szövegbeli időhatározó instrukciókra bizzuk magunkat, akkor Macbeth ugyanazon „szép és rút nap” éjszakáján öli meg Duncant, amelyen élete legnagyobb diadalát – és a legvadabb öldöklést elkövette. Ez nem az

időrend, hanem a lelkiállapot szempontjából fontos. Ha alig fél nap, nyolc-kilenc óra telt el Macdonwald „köldöktől állig” való kettéhasítása és Duncan meggyilkolása között, ez azt jelenti, hogy Macbethnek sem ideje, sem módja nem volt mérlegelésre, a kijózanodásra. Pillanatnyi megállás sincs, újabb és újabb érzések, hírek, események rángatják az embert, s a fáradt, hajszott elmének esélye sincs arra, hogy rálásson a tetteire. Nem véletlen, hogy Macbethnek a gyilkosságot megelőző mindhárom monológja ösztönösen a NEM-ről szól, nem szabad megölni, nem lehet megtenni, el kell halasztani, a sorsra kell bízni. Csupán egyetlen egyszer, Malcolm trónörökössé való kinevezésekor önti el agyát a vér –

Csillag oltsd ki tüzed,
Ne lásd sötét, sóvárgó szívemet!

- de ilyen határozott cselekvésre sarkalló vágyat, indulatot nem találunk többet Macbeth gyilkosság előtti gondolatai közt.

Duncan sietségét, a győztes vezér várában való hirtelen és azonnali megszállást többféleképpen magyarázhatjuk: ez éppúgy lehet hálás és naiv, kitüntető gesztus a boldog uralkodó részéről, mint a hatalom, a hierarchia provokatív demonstrálása az országos lázadás elfojtása után, de lehet a gyengekezű uralkodó biztonságvágya, az erőhöz való természetes vonzódása is. Úgyszintén megfejtésre váró, koncepcionális kérdés Macbeth gyors, magányos távozása – ezt a gondos vendégfogadásra való készülést éppúgy magyarázhatja, mint a Lady figyelmeztetésének szándéka, de az is lehet, hogy a belsejében zajló kételyeket, lelki harcot próbálja elrejteni a király és udvartartása előtt. A lényeg, hogy a királyi udvartartás a győztes csata után váratlanul, és szinte azonnal elindult Invernessbe, Macbeth pedig a király előtt nyargalva siet haza a hírrel. Akkor vajon mikor, és főként miért írta nejének a levelet?

6.

MACBETH LEVELE – A LADY OLVASATA

Értelmetlen és illetlen dolog Shakespeare drámáin pontos történettségét, szigorú kronológiai rendet számon kérni – alkotói módszerét és a szöveg szándékát többnyire nem a következetes dramaturgia, hanem inkább a színpadi hatás törvényei határozzák meg. Az alábbi elemzést, Macbeth levelének szövegközpontú vizsgálatát csak azért tartjuk lényegesnek, mert észrevételeink erősíteni fogják az első felvonás kapkodó, hajsolt, kaotikus, túlfeszített jellegéről alkotott nézeteinket.

A levéllel kapcsolatban három kérdés vetődik fel: mikor írta Macbeth, milyen céllal és mikor, kivel küldte el. A Levélhozó személye önmagában érdektelen lenne, ha a király érkezését nem kísérné **a hírnökök szokatlan, és színpadilag értelmetlen tömege**. Miután Duncan bejelenti, hogy Macbeth várában szeretné tölteni az éjszakát, a vezér „alázattal búcsúzik” és előrevágtat, hogy személyesen közölje feleségével az örömhírt. De levelében, amely alig pár perccel, legfeljebb negyed órával korábban érkezik, mint ő maga, nem említi a legnagyobbat, a király érkezését. Lehet, hogy a levél írásának pillanatában még nem tudta ezt - (vagyis a királlyal való találkozás előtt született a levél) – vagy tudta, de nem akarta közölni a feleségével. Nem levelben. Ez sem lenne meglepő, hiszen a levél egész szerkezete - a levélzáró szerelmes és hízelgő nagy körmondatot kivéve - kusza, kaotikus.

Nézzük először a hírnököket:

Az **1. hírnök**, aki Macbeth levelét hozta, „képen” kívül érkezett az 5. színben, vagyis a Lady színrelépése előtt. Rövidesen, pár perc múlva megjelenik a **3. hírnök**, aki a király éjjeli érkezésének hírének közli a Ladyvel. Bár az angol szöveg őt is Messenger-nek nevezi, nem „valódi” hírnök, hiszen Macbeth háza népéhez tartozik, és a **2. hírnöktől** hallotta a hírt, aki útközben megelőzte Macbethet és „agyonhajsoltan ennyit is alig bírt kilihegni”. Ez a 2. hírnök magától a királytól érkezett – ami igen különös, hiszen Macbeth (mint **4. hírnök**) is ezért indult útnak

lőhalálában („...futárod leszek, s magam viszem feleségemnek, hogy jössz, az örömhírt.”). A király, pedig nyomban utána. Minden konkrét és metaforikus utalás egy gyors, szinte hajszaszerű alkonyati vágтарól szól, amelyben hírnökök és levélvivők, Macbeth, Duncan és az udvar úzik egymást Inverness felé sebes lovakon.

Hasonlóan izgalmas kérdés, hogy **mikor született a levél**. A boszorkányokkal való találkozás után Macbeth, Banquo, Ross és Angus együtt indulnak Duncan elé, aki a „színe elé kérte” a vezért. Együtt is érkeznek meg. Nehéz elképzelni, hogy Macbeth útközben levelet írt volna a többiek előtt a feleségének. De ha ezt mégis lehetségesnek gondoljuk, akkor olyan belső feszültséget, zaklatottságot, örömet kell feltételeznünk róla, amely nem bírt várni – muszáj volt megosztania a jóslatot a hozzá legközelebb álló emberrel, feleségével. Különös, hogy a rátörő kételyeket, a bizonytalanságot, az „iszonyodó haját” még utalás szinten sem fogalmazza bele a derűs, boldog, szép jövőt ígérő sorokba. Elfelejtette őket vagy **nem akarta elárulni** a nejének. Ez utóbbi gyanúnkat erősíti az is, hogy a férjéről készült gyors jellemrajzában a Lady épp ezekről a fékekről, lelki akadályokról beszél, mint amelyeket Macbeth nemrég a „nyílt színen” megélt. A nő által kárhoztatott „hiányzik belőled a kellő gonoszság” és a Macbeth által riadtan tapasztalt „nyugodt szívem a bordámat veri, ahogy nem szokta” – ugyanazt a jelenséget, az akaratot megbénító lelkifurdalást, büntudatos szorongást jelöli. Amiről egy szót sem írt derűs, örömhírt közlő levelében.

Ezek után vizsgáljuk meg a levelet. A megszólítást és az első néhány mondatot a Lady sietségében, izgalmában nem olvassa fel – valószínű, megtette már odakint, itt szobája magányában csak a lényegét olvassa el újra, fennhangon. A levél hangneme személyesnek és boldognak tűnik, mégis szertelen: szerkezete, tartalma zaklatottságot, kapkodást tükröz. Előbb elmondja a történet elejét (a vész Banyakkal való találkozást), majd a végére ugrik, a „Cawdor thánja” kinevezés hírét hozó követekre, ezután hozzáteszi a közepét, magát a jóslatot, megfélekedzve a Glamis thánja címről, és végül hozzáilleszti a beígért királyi jövőt. Ezután következik a dicsőség édes osztályosához címzett, több almondatból álló, cirkalmas,

bonyolult és szinte értelmetlen nagy körmondat, és a romantikus kóda: „Zárd ezt szívedbe, és ég veled!”

A levél célja, hogy megossza feleségével az örömhírt – semmi egyéb. Mintha nem bírná magában tartani. Boldog levél, örömhírt közöl. Dramaturgiai funkciója is csak annyi, hogy a Lady értesüljön a királyság ígéretéről, és magában, idegen tekintetektől rejtve viszonyulhasson hozzá. A koronához, a gyilkossághoz, férjéhez.

A fordításról

Érzésünk szerint az igen plasztikus, alapos és erőteljes magyar fordítás Macbeth levelének mondanivalóját, lényegét nem eléggé pontosan adja vissza – az angol szöveg sokkal egyértelműbb, és az ujjongó magyartól eltérően meglepő, különös dolgokat közöl. A magyar szöveg általános, derűs szóképei az öröm, a jó hír közlése irányába tolja el a mondatok hangsúlyát – az angol konkrétabb, szikárabb – tényeket és nem érzéseket közöl

„A győzelem napján álltak utamba, és föltétlen bizonyítékom van rá, hogy tudásuk több, mint emberi.” *„They met me in the day of succes: and I have learne'd by the perfect'st report, they have more in them, than mortal knowledge”*

Bár a két mondat értelme első közelítésben majdnem azonos, a kétely nélküli, pozitív kicsengésű magyar fogalmazásban még apró zavarként, sejtésként sincs benne az, amit Macbeth és Banquo a saját szemével látott: a boszorkányok megmagyarázhatatlan eltűnése. Az „angol” Macbeth „aktív”, cselekvő – ő a találkozás során szerzi meg (*I have learne'd*) a lehető legtökéletesebb, cáfolhatatlan bizonytságot (*perfect'st report*) arról, hogy a vészbanyák tudása nem evilági. A magyar Macbeth passzív, vele megtörténnek a dolgok: az erőtlen „föltétlen bizonyíték” is csak úgy bekerül a tudatába, „van”. A „mortal knowlegde” – amely halandó és halálos tudás is egyben sokkal több szorongást, figyelmeztetést, nehéz hangulatot rejt, mint az ártatlan és semleges csengésű „több mint emberi.”

Ugyanez az árnyalatnyi, de megítélésünk szerint meghatározó eltérés jellemzi a levél következő mondatait is.

„Ahogy vágytól égve tovább akartam kérdezősködni, szétfoszlottak és belevesztek a levegőbe” *„When I burnt to question them further, they made themselves air, in wich they vanish’d.”* Bár a fordítás majdnem betűhív – mégis a magyar mondat hangsúlya inkább arról szól, hogy nem sikerült többet kiszedni a vészbanyákból, az angol pedig arról, „hogy levegővé változtak, amelyben eltűntek” – a szokatlan, szabálytalan szókép is a jelenetet értetlenül szemlélő ember zavart gondolkodását tükrözi. A „vágytól égve kérdezősködni” izgalmas, már-már játékos elbeszélő mód a *„I burnt to question them”* – dísztelenségéhez képest. Ugyanez vonatkozik az eltűnés könnyed, játszi, szinte tündéries költői képére: „szétfoszlottak, és belevesztek a levegőbe.”

A jóslat leírásában is tetten érhető a két levél hangulati különbsége. A magyar lelkes, egyszerű, derűs, kétely nélküli: „...majd a távolabbi jövőre utaltak azzal, hogy „üdv a leendő királynak!” – Az angol hidegebb, rezerváltabb, tényszerűbb, személytelenebb: „... *and referr’d me to te coming on of time, with hail King that shalt be.*”¹³

Azért tartom fontosnak ezt a már-már szórszálhasogatásnak tűnő lovaglást az eredeti és a kongeniális magyar fordítás hangulati, hangsúlybeli eltérésein, mert meggyőződésem, hogy ennek a levélnek igen komoly jelentősége van Macbeth tényleges lelkiállapota és a Ladyhez fűződő viszony megrajzolásában. A magyar Macbeth egy örömhírt közöl nejével, amelyhez semmilyen kétség nem fér - (jót jóstak a boszorkányok: „üdv a leendő királynak!”), az angol egy különös, érthetetlen találkozást ír le holmi vészbanyákkal, (Weird Sisters), akik királyként üdvözölték őt.

Némi játékosággal azt is mondhatjuk, hogy Szabó Lőrinc nem azt a levelet fordította le, amit Macbeth írt, hanem azt, amelyet a Lady várt – a királyi örömhírt, nem a rossz előérzetű tudást.

¹³ Valószínűleg elírás (bár több kiadásban utánanézttem) – a magyar fordításban Macbeth úgy zárja levelét, „*hogy mily nagyságot ígértek nekem*” – angolul ez úgy hangzik: „*what greatness is promised thee*”. Azaz „neked”. Érdekes.

7.

A LADY FOHÁSA

A „természetes kétség”

A. C. Bradley elemzésében van egy igen figyelemreméltó, - bár teljes mélységében ki nem bontott - gondolat Macbeth és Lady Macbeth hasonlóságáról.

„Ezt a két embert egy és ugyanazon szenvedély, a becsvágy tüze hevíti; és nagyon is hasonlítanak egymáshoz. Fellépésében mindkettő gőgös, büszke, parancsoló. Irányításra, ha nem is uralkodásra születtek. Az alacsonyabb rangúaktól nem tűnnek ellentmondást, megvetik őket... Nem fedezünk fel bennük országuk iránti szeretetet, nem érdekli őket családjukon kívül senki más jóléte. Megszokott gondolataik és céljaik csakis a rang és a hatalom körül forognak, s úgy képzeljük, hogy ez mindig így is volt. És noha mindkettőjükben él valami – az egyikükben több – abból, ami magasabb rendű - mint a becsület, a lelkiismeret, az emberség -, nem ezek fényében élik tudatos életüket, nem ezt a nyelvet beszélik. Nem mintha önzőek volnának, mint Jago; azaz, ha önzőek is, az övék égoïsme a deux. Nincsenek önálló ambícióik. Egymást szeretik és segítik. Együtt szenvednek.”¹⁴

Döbrentei Gábor ekképp összegzi kettőjük drámáját a reformkor édes nyelvén:

„Olly két bűnösnek szomorú elérékenyülése ez, akik mélyen érzik, hogy együtt alacsonyították-le magukat egymás előtt, mind a’ kettejének szüksége volna a’ belső kintől szabadulásra, de nem lehet, ’s ebbeli néma panaszok miatt a’ baj költsönös enyhítése végett örömes szívesen akarták egymást megölelni, hanem összevonó kapcsok meg van töredezve. Együtt izzadtak a’ korona elnyeréséért, ’s nem mernek annak együtt örvideni!”¹⁵

¹⁴ Bradley, im. 419. old.

¹⁵ Döbrentei, im. 239. old.

Ez a sorsközösség azonban nemcsak jellem- és temperamentumbeli hasonlóságokon alapul, hanem a lelki folyamatok szinte meglepő azonosságán is. Macbeth, a királyi követekkel való találkozás, és a Cawdorság hírének beigazolódása után gondolkozni kezd a jóslat célján, szándékán („E szellemvilági intelem se rossz nem lehet, se jó.”). Ám a gondolkozást váratlan szívdobogás, testi-lelki iszonyodás, erős balsejtelem szakítja félbe – az emberölés alig körvonalazódó gondolata hihetetlenül heves, megrázó belső választ szül.

Lady Macbethet férje levele elgondolkoztatja, Macbeth becsvágyát és a királyné váláshoz, azaz a gyilkossághoz szükséges elszánást mérlegeli. Gyengének – pontosabban nem eléggé erősnek – érzi férjét e feladatra, és ezzel egyben saját szerepét is megfogalmazza. „Jöjj, hadd töltöm füledbe lelkem...”. De mindez egy távlati, körvonalazatlan, potenciális gyilkosságra vonatkozik – a királyölés elvi lehetőségére. Olyan merényletre, amely valamikor, valahol, a körülmények szerencsés alakulása folytán talán bekövetkezhet. Ebben a pillanatban toppan be a szolga Duncan közeli érkezésének hírével, ami az eddig ködös lehetőségként lebegő gyilkosságot hirtelen **valóságos, konkrét, azonnali eseménnyé teszi**. („Ma éjjel itt lesz a király. / *The King comes here to-night.*”) A Lady erre a hírre első meglepetésében önkéntelenül, szinte durván reagál, „Bolond vagy? / *Thou 'rt mad to say it*”- majd örömét nem titkolva utasítja emberét, hogy vegye gondjaiba a hírnököt: „nagy hírt hozott.”. A következő mondat már a küszöbönálló gyilkosságról szól – kétség, fenntartás, bizonytalanság nélkül. „A holló is rekedt, mely falaim közé károgja Duncan végzetes útját”. (Érdemes megjegyezni az egyes számú birtokos mód (*falaim/my battlements*) használatát – ami a továbbiakban a teljes gyilkosság kisajátításához vezet, nemcsak a szándék, a terv, a csel, a kés, de a Duncan előtti színjátszás minden gondja is első pillanattól kezdve a Lady felségterülete. „Hagyd a végrehajtást, a mai éj nagy művét, énreám...” mondja hamarosan betoppanó férjének.)

Ehhez a kétely nélküli elszánáshoz, a tiszta, habozásmentes, célratörő szándékhoz képest meglepő a „rekedten károgó holló” végzetes képét követő monológ. Négy mondat – a félelemről, a szorongás, az erőgyűjtésről. „Irtsátok ki bennem a nőt!” – szólítja meg a Lady a „gyilkos

eszmék szítóit”, és minden lehetséges e – és túlvilági erőhöz, hatalomhoz könyörög a lélek ereje, a természetes kétség, a lelkifurdalás, a gyilkosra rárivalló Ég ellen. Ezzel a fohással a küzdelem átkerül a külvilágból, a becsvágy és az erkölcs, a gyenge és az erős, a férfi és a nő harcaiból a lélek belső színtereire, a fő ellenség immár nem csak Macbeth gyengesége, „jóságának teje”, hanem az, ami minden emberben, magában a Ladyben is lakik: a „természetes kétség”. Ezért kér „túlcsorduló kegyetlenséget” a női irgalmasság ellen, vágytól dagadó vért, hogy elfojtsa a lelkifurdalás (*remorse*) hangját és a tejet epévé szopó szörnynépet, pokolfüstös éjszakát, vakon döfő kést az égi hang, a „Vissza! Vissza!” ellen.

Vajon miért, honnan bukkannak fel ezek a félelmek? Milyen váratlan, heves szorongás lehet ez, hogy ilyen szörnyektől nyüzsgő iszonyfohászt kell intéznie ellene? A Ladynek nincs túl sok ilyen irányú tapasztalata – viselkedése a darab első részében nem egy labilis, lelkifurdalásos, víziókkal, belső árnyakkal küzdő „bűnös” asszonyra vall. A Ladynek ez lesz az első bűne. Akárcsak férjének, neki sincs ilyen irányú tapasztalata: – „Ha bármi megcsúfolt, gyakorlatlanság lámpaláza volt: újoncok vagyunk még a tettben...” – mondja Macbeth Banquo szellemének eltűnése után. De most, a király közeli érkezésének hírére a nő hirtelen megérzi a lelkében levő gyengeséget – és erőt kér a sötétségtől. A megelőlegezett büntudattól való félelem fohásza ez. Nem gonosz, vajákos ráolvasás, boszorkánytánc, és jövőbűvölő fekete mágia, hanem a lélek ismeretén alapuló fohász. Ima, a szó legpontosabb értelmében, **könyörgés** az egyetemes Gonoszhoz, hogy segítsen egy féléjszakányira felfüggeszteni a lélekben észrevétlen rejtőzködő „mindenre képes” jóságot. – „Még csak kísért a gyilkosság, de már úgy rázza világomat, hogy erőmet elszívja a képzelet...” – mondta Macbeth a királyölés gondolatának felmerülésekor. A Ladynek is a gyilkos erőt elszívó kétségek, az irgalmasság, lelki tehetetlenség jut eszébe Duncan érkezésekor. Ez az önnön gyengesége ellen fohászzkodó nő örül majd bele a kis kezét ellepő lemoshatatlan vérbe, ő mászkál alvajáróként az éjszakában, míg az általa megrajzolt lelki utat, a lelkifurdalást, a hallucinációkat, a szörnynépet, az agyban nyüzsgő skorpiókat Macbeth fogja bejárni a darab során.

Macbeth és a Lady lelki alkata, értékrendje, gondolkodásmódja, nagyravágyásuk természete alig különbözik egymástól, mégis egészen más lelki folyamatot járnak be a továbbiakban. A Ladyt önismerete, tudatossága, a férfit irányító szerepe ideig-óráig megvédi a lelkifurdalástól, ő az aktív, az elszánt, a kemény, a józan – bár végig tudatában van a rájuk leleselkedő belső veszélynek. – „Ezen kár rágódni, mert beleőrülünk” – mondja a gyilkosság után Macbethnek. De a sikeres merénylet, az újabb, általa fölöslegesnek ítélt gyilkosságok után szerepét, a cselekvés lehetőségét és értelmét elveszítve, hirtelen összeomlik az addig erősen, két marokkal tartott lelki egyensúly. A Lady útja az önismerettől, a tudatosságtól a lelki folyamatok elfojtásáig, az öntudatlan éjjeli vezeklésekig és öngyilkosságig vezet. Ezzel szemben Macbeth, aki öntudatlanul, a lélek erejének sejtelve nélkül szalad bele a gyilkosságba, lassan felvérteződik a lelkifurdalás ellen, megtanul együtt élni vele, és a cselekvésben, a újabb gyilkosságokban időleges nyugalmat, enyhét talál. Megszokja az iszonyatot – a Lady pedig beleroppan abba, amit már az első pillanatban fő ellenségnek érzett. Soha, egyetlen gondolat erejéig sem foglalkoztatta a külső veszély – sem a lebukástól, az árulástól, semmiféle „látható” ellenféltől nem tartott – egyedül a „természetes kétségtől”, azoktól a lelki démonoktól, amelyek képzeletbeli tört, véres fürtű Banquo-szellemet, a házon átzúgó „Ne aludj, Macbeth öli az álmot”- kiáltást töltenek az ember fülébe, érzékeit fordítván önmaga ellen. A Fohász a Lady belső reakciója a gyilkosság gondolatára - nem kevésbé heves és önkéntelen, mint a Macbeth „iszonyodó haját égnek állító” sejtés. Ha ezt a váratlanul feltörő rossz-érzést, döbbenetet színész-instrukciónak véltük annak idején, vagyis a nézők számára is felmutatandó erőteljes színészi pillanatnak – ugyanígy a Ladyre rátörő kétségeket, az önnön lelke ellen mondott imát is megjelenítendőnek, játszandónak érezzük. A nő azért imádkozik, mert gyenge. Ezt a gyengeséget, kétséget látnunk kell. A fohász során erőt kér – és kap. Ezt az önszugeráló, hergelő, erő-szülő folyamatot is meg kell mutatnia. A saját lelkétől való félelemben rejlik a Lady idegi gyengeségének, labilitásának az a csirája, amiből az örület, a mindenben elhatalmasodó mániákus büntudat a maga idejében kinő. A fohász remegése, kétségbeesése, az önmagán való erőszaktétel színpadi gesztusa

nélkül a Lady későbbi éjjeli tébolya puszta dramaturgia – a történetmesélés látványos kelléke, nem több.

8.

NEHÉZ ÖLÉS, KÖNNYŰ ÖLÉS

A Macbeth egyik látszólagos paradoxona, hogy az emberölés épp annak okozza a legfőbb kínokat, akinek szakmája a vérontás – aki élete legnagyobb dicsőségét épp „a párolgó húsban való fürdésben” szerezte, köldöktől állig kettéhasítván és a várak ormára tűzdelvén ellenfelei fejét. Ez az ember reszket sápadtan, vértelen arccal felesége megvető tekintete előtt, ő hallgatja dermedten, tehetetlenül az alvó kamaraőrök kacagását, és imájukra képtelen egy nyeszlett Áment rebegni, és inkább meghalna, minthogy még egyszer rá kelljen néznie a halott Duncanre. De pár perccel később habozás nélkül, minden gátlást feledve mészárolja le a nehéz részegségből ébredező ártatlan kamarásokat.

Miért van kétfajta emberölés a Macbethben? Miért fontos az, hogy Macbeth oly nehezen öli meg a királyt? És még jobban megszenvedi Banquo halálát, pedig azt nem is sajátkezűleg követi el – de más gyilkosságoknál, például Macduff felesége és kisfia megölésekor a lelkipurdalás szele sem legyinti meg. Ezt a kérdést a modern kor emberének érdemes még tisztábban, következetesebben végiggondolnia, hiszen az emberölés, a vér látványa „napi kenyerünk” lett, gazdag változatosságával, technikájával, szórakoztatóipari paneljével zsenge gyerekkorunk óta együtt élünk. A egyre merészebb, felkavaróbb, trükkösebb, véresebb halál-snittek bősége miatt a halál egyre távolodik az élettől, film- és színházművészeti hatását egyre nehezebb az életben elfoglalt döbbenethez közelíteni. Mintha két teljesen különböző dologról lenne szó – az ember halála a képernyőn: technika, ugyanez a valóságban (metróban, buszon, köztéren): torokszorító, érthetetlen furcsaság. Már a járdára kiömlött vért puszta látványa is döbbenetes – a maga hatástalan, porban alvadó szinte közönséges voltában. A halálnak és a vérnek ez a kettőssége a Macbeth színpadra állítóit még jobban sújtja – a Macbethre,

arra az „elátkozott skót darabra” jegyet váltó néző borzongást és vért „akar látni”, gyilkosságokat, vérfürdőt.

Jan Kott így ír erről „A vér a Macbethben nemcsak metafora, hanem anyagi és fizikai valóság, a megöltek testéből folyik. Rátapad a kezekre, és az arcokra, a törökre és a kardokra.

Lady Macbeth így szól:

Amit tettünk, egy kevés víz lemossa,
S akkor könnyű lesz!

De ezt a vért nem lehet lemosni, sem a kezekről, sem az arcokról, sem a törökről. A Macbeth mézárlassal kezdődik és végződik. Egyre több a vér. Mindenki benne gázol. Elönti a színpadot. A Macbeth színpadi előadása hamis, ha hiányzik belőle a vérben úszó világ képe.”¹⁶

Ez hozzátartozik a színház lényegéhez – azzal lepjen meg, amit ígér. A vér nélküli Macbeth olyan, mint egy szerelem nélküli Rómeó és Júlia – sérül a lényege, bármilyen erős és okos a körítés. Viszont ha vérben tocsog a színpad, akkor újabb hatással, trükkel, technikával próbáltuk „felrázni” az effajta látványoktól már immunizált nézőt. Másfajta vér, másfajta ölés kell a Macbethben. Ki kell venni a emberölést a szokásos krimis–horrorisztikus keretből, és máshova tenni a hangsúlyt: a gyilkolás nem a kéz, hanem a lélek munkája. Meg kell nehezíteni az ölést, hogy pár csepp vér is iszonyatosnak tűnjön – a kés útját kell lelassítani, többször lefogni, kicsavarni a kézből, és újra kézbe adni, hogy amikor végül a döfés megtörténik, Macbeth lelkének egy része is vele pusztuljon. És a Ladyé is. Viszonyuk, szerelmük, közös életük is belehaljon. Könnyű gyilkossággal, gyorsan szült és kevés szabódással végrehajtott öléssel nem lehet igazán katartikus Macbethet színre állítani, az csupán egy tömeggyilkos, egy királyi ámokfutó hatásos története lesz – kevés mélységgel, igazsággal, sok vérrel.

¹⁶ Jan Kott, im. 101 old.

A nehéz öléshez a két főszereplő egymásnak feszülése, lelki harca kell. Láttuk, hogy bármennyire becsvágyó, vakmerő és a szó szoros értelmében véres is Macbeth, amikor a csata után a „Végül király leszel” szózatot meghallja, mégis visszariad a gyilkosság puszta gondolatától is, és „nyugodt szíve a bordáit veri, ahogy nem szokta”. Ugyanígy a Lady – bátran és lelkesen ábrándozik Duncan megöléséről, de alighogy bejelentik a király érkezését, máris lelkifurdalásról, természetes kétségről, megálljt rivalló Égről kezd beszélni, és a képzelet meg a pokol minden szörnyét hívja segítségül ellenük. A gyilkosság mindkettőjük számára ijesztő, veszélyes, a lélek egészét megrázó dolog. Macbeth ki is tér az útjából „Ha trónra szánt, emeljen rá a sors, én semmit se teszek”. És csak a trónreménye útjába kinevezett cumberlandi herceg láttán önti el agyát az indulat, a vér.

Csillag, oltsd ki tüzed,
 Ne lásd sötét, sóvárgó szivemet;
 Csukódj be, látás; hadd tegye kezem,
 Amit, ha megvan, fél látni a szem.

Ennél kevesebb meggyőződéssel, nagyobb szégyenérzettel és vergődőbb lelkiállapotban valószínűleg kevesen készültek még embert ölni a színi irodalomban Macbeth végig, egész története alatt tudja, hogy rosszat cselekszik, szégyelli magát önmaga és a világ előtt, és a legsötétebb, aljasabb, iszonytatóbb tettnek tekinti, nevezi azt, amit elkövetett. „Ne lássa szemem” – ez a visszatérő vágya, és ugyanezt a vakságért, sűrű sötétbe burkolózó, csillagtalan éjszakáért fohászkodik a Lady is. Egyik sem a világ ítéletétől, a lebukás veszélyétől fél – hanem önmagától, saját belső ítéletétől. Egy pillanatig nem szépítik, nem enyhítik tettük súlyát, nem próbálják észokokkal, szükségszerűséggel szelídebbé tenni, sőt ahányszor szóba kerül még iszonyúbb, „kozmoszabb” nevet találnak neki, a véres leckétől a vad bosszút zúgó trombitanyelvű angyalokon át a gatzettől könnybe fülő szélíg. Mintha nem is a lelkiismeret, de az univerzum ítélkező színe előtt zajlana történetük.

Az expozíció alatt mindketten találkoznak az orvul való gyilkolás gondolatával, amely kettőjük közül a férfit rázza meg jobban. A Lady könnyebben átlép erkölcsi gátlásain, inkább a lélek kiszámíthatatlanságától, gyengeségétől fél. A darab belső morálja, „magán-erkölcsei” szempontjából kardinális kérdés: hogyan találkozik ez a két, gyilkosságot szorongva dédelgető ember egymással, hogyan néznek a másik szemébe, mit gondolnak egymás szándékáról, félelméről, szégyenéről, gyengeségéről. Sokkal kisebb bűnöket is elrejt társa elől az ember – miért lenne könnyebb egy ember megölésének vágyát a homlokára tüzni. Erről szól kettőjük találkozása.

9.

KÉT „GYILKOS” TALÁLKOZÁSA

Rejtőzködések

Meggyőződésem, hogy Macbeth és a Lady eddig soha nem beszélt a királyság lehetőségéről, ez eddig nem merült fel közöttük. Macbeth becsvágyó, mint minden hivatásos katona – de ugyanakkor hű, megbízható embere a királynak. Nem egy skót III. Richárd, aki csupán a megfelelő alkalomra vár. Becsületes katona, soha semmilyen alattomoságban, kétszínű játékban nem vett részt.¹⁷ Ha ölt, szemből tette, kard ki kard. Sem felesége, sem barátja, Banquo, sem környezete, még későbbi ellenségei sem céloznak soha ilyenre. A nő jól ismeri férjét: „Amit szeretnél, tisztán szeretnéd: hogy ne hamisan játssz, de azért úgy nyerj.” – mondja róla tömör lélekrajzában. Azért hat rá oly felkavaró erővel a boszorkányok jóslata, mert az aznapi véres diadal fogékonnyá tette a lelkét a sikerre, és a jóslat első részének váratlan teljesülése öntudatlanul elindítja benne a gyilkos gondolatokat – amelyeket az iszonyodó lélek abban a pillanatban le is állít.

¹⁷ Az arisztokratikus Robert Bridges is a karakter és a tett közötti ellentmondást véli a tragikum fő forrásának: „*Macbeth* tragédiájában a drámaiságot az szolgáltatja, hogy olyan ember követi el a bűnt, akinek nagyszerű lelki tulajdonságai, bátorsága és költői képzelőereje a közönséges gonoszság fölé emelik a gaztetteket...” in. Shakespeare az évszázadok tükrében, 270 old.

Ha trónra szánt, emeljen rá a sors,
Én semmit se teszek.”

Ugyanilyen váratlan lehetőség a korona a Lady számára is – öröme, felajzottsága, kritikátlan rajongása egy eddig nem remélt esélyt jelez. Azokkal az elemzésekkel értünk egyet, amelyek szerint a Ladyt semmilyen önös ambíció nem vezeti a korona megszerzésében, nem királyné akar lenni, hanem férjét szeretné trónra segíteni. Sem szituatív, sem szöveges utalás nincs az ellenkezőjére. Ezt erősíti az is, hogy bár Holinshed igen nyomatékosan jelzi a Lady királynéi ambícióit, Shakespeare ezt a gondolatot nem vette át. „... de leginkább a felesége nyúzta őt, hogy intézze el a dolgot, minthogy a nő nagyon ambiciózus volt, olthatatlan vágyban él, hogy királynői címet viseljen.”

Macbeth hazaérkezésekor a Lady kitörő örömmel, rajongva fogadja betoppanó férjét, s a három boszorkány üdvözetét egy csokorba fogva, Glamisnak, hősi Cawdornak szólítja: „S még nagyobb a jóslat ígéletében” – mondja. Öröme extatikus, magával ragadó. „Én már a jövőt érzem ebben a pillanatban”. A férfi, aki a legfőbb hírt, Duncan aznap esti érkezését nem írta meg kusza levelében – és nem tudja, hogy a nő pár perccel korábban a király hírnökétől már értesült erről – röviden, tömören válaszol. A lényeggel, a legfőbb hírrel kezdi: „Drága szivem, Duncan ma idejön” (*My dearest love, Duncan comes here to-night.*) Ugyanazt az egyszerű, kijelentő mondatot használta a király hírnöke is: *The King comes here to-night.* Ártatlan hír így önmagában – előjel nélküli: egy tény bejelentése, semmi több. A Lady nyíltabb, őszintébb ennél – ő gondolatban már „túlrepült a gyanútlan mán”, de kétségeit, nehéz fohással legyűrt szorongását ugyanúgy rejti férje elől. És ez a kölcsönös rejtőzködés, a gondolat ki nem mondása feszíti a találkozás rövid, furcsa dialógusát.

MACBETH

Drága szivem,

Duncan ma idejön.

LADY

S mikor megy el?

MACBETH

Holnap, úgy tervezi.

Shakespeare kerek párbeszédeinek világában nagyon különös ez a tömör, kihagyásos dialógus – mintha két ember egymás szándékát fürkészné. - Mit gondolsz te erről? Hát te? - Száraz félmondatok válaszra, befejezésre várva. Macbeth tényeket mond – „Duncan jön, holnap megy. Ez a terve.” A Lady pedig tényt kérdez (Mikor megy el?) – és szándékot ért alatta. (Elmegy-e?) De Macbeth nem mondja ki azt a szót, amire neje vár. Hogy soha! Nemcsak nem mondja, de most ebben a pillanatban már nem is gondolja. Arca „könyv”, amiből furcsákat olvas a szem. Bizonytalanságot, tétovázást.

A boszorkányok gyilkosságot nem jóstak, ők a királlyá válás módjáról nem beszéltek. Az ölés, az orvgyilkosság Macbeth találmánya. Nem akarja kimondani a felesége előtt. A levélben sem írta meg. Csak a tényeket közölte – a jóslatot, az örömet, és most a pusztá hírt: „Duncan ma idejön.” A nő megérzi a bizonytalanságot, és visszakérdez (nem azt válaszolja az érkezés hírére, amit gondol, hogy „pompás, öljük meg, van egy jó tervem”) – hanem a szándékok nyelvén felel: „És mikor megy el?”. Macbeth kitérő válasza – „Holnap, úgy tervezi” - megerősíti előbbi gyanúnkát, most sem mondja ki azt, amit mindketten tudnak. A Lady nem bírja tovább, férje helyett lezárja, nevén nevezi a szándékot: „Ó, sose lássa nap azt a holnapot”. De alig hangzott el a gyilkosság képletes, mégis konkrét terve, a nő meglepődik férje látványtól. Macbeth arcán nem elszántságot, tettvágyat, határozott szándékot lát, hanem „furcsákat”: zavart, félelmet, szégyent. Mindazt, ami a gyilkosság gondolatának első felmerülése óta foglalkoztatja. Ez nem egy királygyilkos arca. Felesége kedvéért sem játssza el azt, amit a helyzet és nő rajongása elvárna tőle. A beszélgetés további részében is hallgat, nem reagál, egyre vonul vissza. A Lady előbb csak színlelésre, a gyanakvást eloszlató viselkedésre akarja rávenni, („lásson ártatlan virágnak, s légy a kígyó alatta”) majd a férfi hallgatását, bizonytalanságát látva hirtelen praktikus lesz:

Aki jön,

Azt el kell látnunk: hagyd a végrehajtást,

A mai éj nagy művét, énreám...

Szabad kezet, felhatalmazást kér – ő majd gondoskodik mindenről. Nemrég a fohászban úgy fogalmazott: „hogy késem vakon döfjön...” – és most is úgy beszél, mintha ő maga akarná végrehajtani a tettet. Vajon mit láthat a férfi arcán, hogy ilyen sokat, valójában mindent magára kell vállalnia? De hiába, Macbeth ebbe sem egyezik bele: „Majd megbeszéljük” – mondja kitérőleg. Egyetlen gesztussal sem erősítette meg nejét a tervezésben, minden mondata, reakciója elodázást, fokozódó bizonytalanságot jelöl. A nő egész lényével, lelkesedésével vállalja a gyilkosságot, akár a végrehajtást is („Ha nem olyan, mint alvó apám, én szúrom le” – mondja később). Macbeth pedig becsvágya és gondolatai közt őrlődve, egyre rosszabb lelkiismerettel kering a tett körül. „Milyen szörny táratta elém a terved” – sikoltja a nő később, belefáradva férje habozásába.

Az „ölni vagy nem ölni” kétségbeesése találkozásuk első pillanatától kezdve ott van a férfi arcán. Letörölhetetlenül. Nem véletlen játékos fogás a nő első kérdése Duncan érkezésének híreről: „És mikor megy el?” – azaz „Elmegy innen valaha, élve?” – hanem színvállásra való felhívás. A férfi kitérő válasza: „Holnap, úgy tervezni” – pedig a passzivitást, a döntés hiányát jelzi. Minél erősebb Macbeth bizonytalansága, majd nyílt ellenállása, annál feszültebb és kétesélyesebb a küzdelem, és a történet hangsúlya a gyilkolásról, a vérről átkerül az emberi természet mélyebb rétegeire. Nem ölni nehéz, hanem gyilkossá válni – elfogadni magunkat bűnösnek. Megtörni a lélek természetes belső ellenállást – megölni magunkban az ártatlant, azt az embert, aki voltunk, akit becsültünk. Ez a folyamat játszódik le a szemünk előtt. A Lady és Macbeth találkozásában egy „gyilkos” és egy „színleg még ártatlan” ember próbál megegyezni egymással. A Lady minden kártyáját egyből felfedi, Macbeth nem.

Móricz Zsigmond, aki Shakespeare „legegyszerűbb, legemberibb, legkevésbé komplikált” darabjának tartja a Macbethet, („Egy rablógyilkosság története öt felvonásban, huszonhét képben”), a következőt írja a belső folyamatokról:

„Mi a lelkiismeret furdalás? Az ember féelme az önmaga által felidézett lappangó életveszély miatt... Míg az ember nem tudja, hogy százöles szakadék szélén jár, s hogy csak annyi föld van lába alatt,

amire éppen lép, addig éppoly biztosan sétál, mintha a város piacán volna. De amint megtudja: menthetetlenül beleszédül a mélységbe, nem bírja el agya a veszély félelmét... A veszély félelme hamarabb megöli, mint maga a veszély. A Macbeth esete voltaképpen az emberi lelki élet gyarlóságának illusztrálása.”¹⁸

Ezt a „százöles szakadékot” az első pillanatban megérzi Macbeth is, a Lady is – de a férfi nemcsak az életveszélyt látja, hanem a végső morális határ, az önbecsülés elvesztésének lehetőségét is. „Merem azt, amit férfi merhet” – mondja későbbi veszekedésük során – „Aki többet mer, nem ember.” – Ebben a „nem emberben” a készülő tett iránti megvetés is benne rejlik. Nem a vértől, nem a következményektől félt, hanem hogy olyasmit követ el, amitől lelke mélyéig iszonyodik, amiért ő maga megveti magát. Duncan halála után Macbeth azt mondja az orvgyilkosságtól elborzadt bajtársainak:

Ha egy órával előbb meghalok,
Boldogan éltem, de ettől a perctől
Semmi értelme a földi létnek:
Szemét minden, halott a becsület...

Bár valószínűleg van némi megjátszás, pátosz is ebben az önsiratásban, de a gondolat tökéletesen illeszkedik Macbeth eddigi és későbbi életszemléletéhez, erkölcsi hitvallásához. A darab során egy pillanatig sem veszíti el a jó és rossz tudásának képességét (és kényszerét), és a jóhoz az élet már-már közhelyes, hétköznapi békéjét társítja.

10.

CSAK FIÚT SZÜLJ

A múlt

A „szokatlanul vidám király” még javában mulat, amikor Macbeth szó nélkül otthagyja a vacsorát. Nem érdekli házigazdai tiszte, sem a legnagyobb vendégnek kijáró udvariasság, de még a merénylet tervét

¹⁸ Móricz Zsigmond: Shakespeare, Fehér Holló, Budapest, 1947 123 old.

takarni, rejtegetni hivatott óvatosság sem. Át kell gondolnia a helyzetet. Sürgeti, hajszolja az idő – közeledik az éjszaka. Dönteni kell. Eddig úgy tűnt, hogy ez a döntés már megszületett, és bár végig rossz érzések, balsejtelmek kísérték, egy pillanatig nem volt kétséges, hogy Duncant meg akarják, meg fogják gyilkolni ma éjjel. Macbeth most mégis azért vonul felre, hogy még egyszer átgondolja az egészet. Döntsön. Azért gondolkozik, mert választania kell a lelkében egymásnak feszülő két érzés, a vágy és az egyre erősebb ellenérzések között. Minden erejét elszívja ez – nem figyel már semmi másra, sem udvari formákra, sem színjátszásra, otthagya a királyt, az egész vendégsereget, és az étekhordó inasok között áthaladva, félrevonul, hogy rendet teremtsen magában. Világos, semmit el nem hallgató logikával, észérvek és tiszta gondolatok segítségével próbálja megvédeni vagy elvetni a gyilkosságot. Azért gondolkozik, mert muszáj. Nem szuggerálni vagy bátorítani akarja magát, nem a rossz érzéseit próbálja szavakkal elaltatni, hanem utoljára végig akar gondolni mindent, és dönteni: igen vagy nem. A karakter kulcskérdése: elég erős-e Macbeth, hogy az egész lényét kitöltő becsvággal ellentétes döntést hozzon? Van-e esélye ennek a lázas gondolkodásnak? Ha nincs, akkor a monológ lelki pótcselekvés, belső színjáték csupán, a romlás felé vezető út egy közbenső, látványos állomása – semmi több.

A legerősebbel, a vággal kezdi. „Volna csak meg” Ha túl lenne a gyilkosságon, ha egyetlen pillanat alatt túl lehetne rajta, és ezzel minden végképp lezárulna - akkor gondolkozás nélkül megtenné, és egész üdvösséget, túlvilági életet odaadná a földi sikerért.

... ha egy dőfés

Volna minden s mindennek vége, itt,

Csak itt, ezen a múltó zátonyon –

Bánnám a túlvilágot!

Harminc-negyvenévnnyi hatalomért cserébe a lélek örök kárhozatát vállalni - meglehetősen vad, eretnek gondolat lehetett Shakespeare korában. De érzi, hogy ez nem elég, hogy a bűnhődés rögtön a tett után elkezdődik, nincs nyugalom, haladék.

De ilyenkor
már itt elér a bíró;
... a szigorú kezű
Igazság velünk itatja ki a
Méregpoharat.”

Vagyis a tettet el lehet rejteni, de a büntetést nem lehet megúszni- annak az egyetlen döfésnek itt is, a túlvilágon is keserű ára lesz. Döbbenetes, hogy akárcsak a Lady, ő sem külső veszélytől, lebukástól, a többi főuraktól, az Ég ítéletétől fél – kizárólag a belső kínoktól, lelki megtorlástól tart. És ezután már csak az ellenérvek sorakoznak – miért nem szabad megölni Duncant. Mert „rokonom és uram”, mert vendég, mert „olyan szelíd király volt”, mert erényei mind bosszúért kiáltanának, és a részvét is világgá kürtölné a gáztettet. És ezekkel a tiltásokkal szemben csupán az elszabadult, mértékét vesztő becsvágy áll, szinte komikusra rajzolt képpel: „amely túl nagyot ugrik, s átbukik a nyergen.” Tiszta, illúziótlan szavak.

Nemcsak Macbeth jellemét, de a dráma mondanivalóját is meghatározza: elhisszük-e, hogy Macbeth **dönteni akar, és dönteni fog** e monológ alatt, vagy pedig érveit, verbális vergődését is a gyilkossághoz vezető út egy köztes állomásának tekintjük.

„Még csak kísért a gyilkosság, de már /Úgy rázza világomat, hogy erőmet/ Elszívja a képzelet...” – fogalmazta meg önkívületét a követek megjelenése után. Most is annyira elmerül gondolataiban, hogy szinte felriad, amikor a Lady elébe lép. „Mi az? Mi történt?” – mondja. Ezek az éber önkívületek, valóságra-riadások teljesen idegenek Macbeth korábbi alkatától, józan, két lábbal a földön álló lényétől.

– „Keresett?”– kérdi riadtan, rádöbbenve helyzetük veszélyeire. Majd a nő ironikus, szinte gunyoros válaszát „Nem tudod?” meg sem hallva, rátér az imént végiggondolt döntésre: „Ne menjünk tovább ebben a dologban.” - az eredeti határozottabb, befejezett szándékot jelöl, mint a magyar: „*We will proceed no further in this business*”. **Nem megyünk tovább.** A hozzáfűzött magyarázkodás gyengíti e szándék erejét, és elrejtí a

visszalépés valódi okát, mintha szégyellné neje előtt, hogy lelki félelmek, erkölcsi aggályok és a büntudattól való szorongás miatt döntött így:

A minap is kitűntetett, arany
Megbecsüléssel vesz körül a nép.

A Lady válaszából, ideges reakciójából látszik, hogy férje visszalépését nem egyszerű elbizonytalanodásnak, tétovázásnak tekinti, hanem végleges, lezárt döntésnek. „Részeg volt a remény, amibe öltöztél...” – kezdi ingerülten, gúnyolódva és csalódott dühében, tehetetlenségében mindenféle sértéseket vág Macbeth arcába válogatás nélkül – a szerelmét, férfiasságát gúnyolja, fenyegeti, pipogyának, gyávának nevezi, aki úgy él, „mint a macska a mesében”. Macbeth feleletét általában egyszerű retorikai fordulatként szokták értékelni, pedig kemény visszavágás, sértés van benne. „Elég; merek annyit, amennyit férfi merhet; aki többet mer, nem ember.” Az emberi minőségből való kivetkőzés ebben a szenvedélyes, személyeskedő vitában nem egy általános dologra, hanem magára a Ladyre, a gyilkosra vonatkozik. A nő erre a vádra válaszol: tiéd volt az ötlet, miért oltottad belém? („Milyen szörny táratta hát veled elém a tervet?”) És tovább próbálkozik hízélgéssel, csábítással, újabb sértésekkel, a férfi gyávaságának gúnyolásával – de érezni, hogy a harc eldőlt: hiába az indulat, a düh, a csalódottság, ezek a szavak már nem fognak hatni. Macbeth hallgat.

Ezután ennyibe veszem a szerelmed is...

fenyegetőzött a Lady, innen már nincs tovább hova lépni. Hiába gúnyolja, gyávázza, alázza, ide már új érv, másfajta lelki hatás kell: **A múlt.**

Váratlanul, minden ok és előzmény nélkül a Lady egy gyerekről kezd beszélni. Magáról és a gyerekről.

Szoptattam, s tudom mily
Édes a csecsemő az anya keblén.

Hogy kerül ide ez az emlék? Hol ez a gyerek? Mindenkinek van gyereke, Duncannek, Banquonak, Macduffnak, még az öreg hadastyánnak Siwardnak is (fiú mind és a halál kerülgeti valamennyit) Ezek szerint Macbethnek is van... volt? Az angol szöveg szerint hímnemű babát szoptatott a Lady (*his boneless gums*), Macbeth mégis azt mondja neki pár pillanat múlva: Csak fiút szülj – és egész darabon át szorong koronája sorsa miatt. Hol van az a kisfiú? Macbeth nyilván tudja.

A Lady folytatja az gyerek emlékét:

De bárhogy nevetne rám, én kitépném
Fogatlan szájából a mellemet,
S agyát szétzúznám, ha úgy megfogadtam
Volna, mint te ezt.

És a férfi, akire eddig nem hatott semmiféle fenyegetés, hízélgés, gúnyolás, zsarolás – most halkán és félreérthetetlenül megadja magát. „És ha baj lesz?” Mi lehetett ebben a gyerek-gyilkos példázatban, ami ennyire nagy hatással volt rá? Ha a gyerek él, és békésen alszik valamelyik szobában, kis bölcsőjében, akkor ez az „agyát szétverném” képtelenség. Ilyent anya élő gyerekről még véres elvakultságában sem mond. És gyereket szerető apa végig nem hallgat. Ez az iszonyú példázat csak halott gyerekekkel elképzelhető – és a Lady egy közös tabut, házasságuk legsúlyosabb titkát rángatja elő, hogy elszántságát, keserűségét, csalódottságát érzékeltesse. Macbeth pedig meghátrál erre a szóra. Ezt a húrt nem lehet tovább feszíteni. És miközben a nő rajongva, szinte extatikusán sorolja a gyilkos haditerv részletesen kidolgozott lépéseit a kamarások leitatásától a gyilkosság utáni teendőkhöz, Macbeth továbbra is a gyerek gondolatánál időzik:

Csak fiút szülj;
A te fékezhetetlen anyagod csak
Férfit teremthet! .

- iszonyat és vágy különös keveréke ez a mondat, az eredeti némileg ridegebb, embertelenebb. (*Bring forth men-children only: For thy undaunted mettle should compose nothing but males*) Felsejlik benne az „irtsátok ki bennem a nőt” – és „aki többet mer, nem ember” gondolata is. De tagadhatatlan az örökös utáni vágy, a jövődöbéli férfi-szülés reménye is. És miközben a nő mániákusan szövögeti tovább a merénylet tervét, Macbeth – talán gúnyosan, talán nem – visszaidézi neki a virág alatt bujkáló kígyóról szóló tanítást:

Jöjj és mosolyogj, tervünket takard el
 Hazug szív sikeréhez hazug arc kell.”

Az eredeti árnyalattal kiábrándultabb, keserűbb: *”False face must hide what false heart doth know”*

Ha elfogadjuk ezt az értelmezést, akkor szerelmük és házasságuk története is mélyebb értelmet nyer – hiszen az elhunyt gyerek után maradt fájdalom, boldogtalanság igen finoman árnyalja, erősíti azt, hogy a becsvágyon túl miért akar koronát szerezni férjének egy gyermektelen asszony.

11.

AZ ELSŐ VÍZIÓ

Tőr-monológ.

Egy hallucináció szavai.

Olyan természetesen foglal helyet a Macbethben, mintha levegőben lebegő véres tőr nélkül nem is lehetne eljátszani a történetet. Színpadi ősfarmájában a zsinórpadról belógatott kellék-tőr lehetett, de volt már ide-oda ugráló tükörjáték, Duncan fáklyáinak fénye, vetített kép és térbeli hologram, éles, feszült pengő hang vagy éppen semmi, „képzeletbeli tőr”, a színész által eljátszott lelki látvány. Általában a teátrális hatás eszközének tekintik, késleltetésnek, aminek a gyilkosság előtti feszültség fokozása és borzongatás a célja.

Pedig a tör igen fontos állomás Macbeth vízióinak sorában. Az első. Ezt megelőzően soha életében nem látott olyan dolgot, ami nincs. Soha nem nyújtotta kezét az üres levegő felé, nem kapkodott testtelen tárgyak után. A vészbanyák léteztek – Banquo is látta őket, hús-vér emberek voltak, még ha el is tűntek hirtelen. Megmagyarázhatatlanul. De léteztek. Nem a szem káprázata, az érzékek csalódása, az agyvelő túlfeszítettsége szülte őket. Macbeth soha életében nem hallucinált. Tudta, hogy léteznek látomások, egészséges, két lábbal a földön álló lényre rettegett is tőlük, mint mindenki - de eddig még soha nem találkozott ilyesmivel.

Valóság sose

Ijeszt úgy, mint a képzelt borzadály:
Még csak kísért a gyilkosság, de már
Úgy rázza világot, hogy erőmet
Elszívja a képzelet, s már csak az
Van, ami nincs

Mondta a vészbanyák jóslatának beteljesülésekor. Hihetetlenül pontos sejtés – és egyben érzékletes összefoglalása a darabnak. Banquo mindvégig boszorkákról (*three Weird Sisters*), ördögről, (*the Devil*) az éjfél küldötteiről (*instruments of darkness*) – vagyis a pokolból jövő „létező” lényekről beszél, Macbeth pedig minden félelmet, gonosz gondolatot saját lelkének, agyának lakójaként kezel. Kiváló példa erre a tör-monológ. Ez az első alkalom, amikor a lélek ismeretlen homályában működő erők váratlanul, rajtaütésszerűen felfedik magukat.

Macbeth a várkastély udvarán, a gyilkosság kezdetét jelző, tettere hívó csengőszóra vár. Pár pillanattal korábban még Banquoval és a fiával beszélgetett. Nyugodt volt, a színlelés kiválóan működött. Semmilyen izgalmat vagy feszültséget nem érzünk kettőjük beszélgetésében, Banquo futólag említi a boszorkák jóslatát, hogy lám, lám, kettő bevált, Macbeth már nem is gondol rájuk, mindamellet megpendíti, hogy adott esetben számíthat-e Banquora. Barátja érti a célzást, és határozottan, bár nem bántóan visszautasítja. Különös, hogy egy elejtett félmondatból derül ki, hogy sem Macbeth, sem a felesége nem voltak jelen a vacsora végénél, a

király lefekvésénél – a szokatlanul vidám uralkodó gazdagon megjutalmazta a cselédeket, és a Ladynek egy gyémántot ajándékozott, ami most – furcsa mozzanat - ott van Banquo kezében. Gyémántpostás. Meg is mutatja. („Hitvesedet, mint legjobb háziasszonyt e gyémánttal köszönti.”) Banquoék távozása után Macbeth elküldi a fáklyás szolgát a feleségéhez, jelezze egy csengővel, ha érkezett a pillanat. Egyedül marad és vár.

Ekkor jelenik meg a tör. A levegőben áll, karnyújtásnyira. Duncan hálósobája felé mutat. Ugyanolyan, mint az ővén függő, ugyanaz a markolat, penge, díszítés. Macbeth első reakciója, hogy megpróbálja megérinteni, megfogni a tört. Többször egymás után. Ilyent soha nem tapasztalt még eddig. Hallott ugyan arról, hogy „Már beszéltek fák, jártak már kövek” – de ez itt van, a szeme előtt, oly kézzelfoghatóan, mint a másik, a valódi. Semmi félelmetes nincs benne, csak az, hogy nincs anyaga, teste, nem lehet megfogni. Minden eddigi tapasztalást cáfol. Macbeth nem ijed meg a törtől, többször utána nyúl: végére akar járni, hogy mi lehet az. Végig reális, evilági magyarázatot keres, az érzékek megbomlott összhangját, a képzelet különös játékát sejtí a látomás mögött:

...vagy csupán

Lelki tör volnál, üres képzelődés,

Melyet a tüzes agyvelő vetít ki?

– sőt, amikor az addig tiszta pengét vér borítja el, a jelenés mélyebb értelmét, célját is megérti: „...csak a véres munka szoktatja magához a szememet”

Ez a különös vízió azonban nem bizonytalanítja el Macbethet, épp ellenkezőleg ingerli, tette sarkallja. A sötétség erőit hívja társul, segítségül egy általa is embertelennek, gonosznak ítélt tethez: ijesztő lényekkel, rémképekkel, szörnyekkel és félelmetes e- meg túlvilági kreatúrákkal népesíti be képzelete mezejét, mintha a lelkét is hozzá akarná szoktatni ezekhez a borzalmakhoz, a csontváz haláltól az orgyilkos Tarquiniushoz – akik között ő maga is ott oson most, törrel a kezében, nesztelenül. Negatív

ráolvasás ez, mely ugyanarról a töről fakad, mint a Lady fohásza. De hiába, lénye józanabbik, gyakorlatias része ezen is átlát – a hergelés, a képzelt borzalmak festése csak időnyerés, semmi más.

De ő csak él, míg fenyegetem – ó,
A tett tüzére jeget fúj a szó!”

Ebben a pillanatban megszólal a csengő – „Megyek és megvan... / *I go, and it is done*” – mondja kurtán, gondolkozás és habozás nélkül.

A képzeletbeli tör még egyszer visszatér a darabban. Banquo véres szellemének felbukkanásakor a Lady így támad gúnyolódva a férjére:

Gyönyörű!
Ezek azok a te rémképeid:
Ez a képzelt tör, amely, mint mesélted,
Duncan-hoz vitt. Ez a görcs, ez a rángás
Csak hazudja a rémet, s téli tűzhöz
Illik, asszonyi meséhez, amelyre
Nagyanyó bólogat. Micsoda szégyen!

Azért tartjuk igen fontosnak a misztikus és pszichikai képzetek szétválasztását, mert értelmezésünk szerint a tragédia menetét ez utóbbiak határozzák meg. A levegőben vérző tör, a „Ne aludj”-ot üvöltő hang és a Lady kezéről örökre lemoshatatlan vér mind ugyanarról a töről, az emberi lélek „rángásából és görcseiből”, a lelkipurdalásból és büntudatból fakadnak. A boszorkányok csupán elindítják vagy (mint a második jóslat esetén) leállítják a cselekvést, megakadályozzák az embert, hogy valódi természete, jelleme szerint döntsön és cselekedjen. A boszorkányok jóslataira nemet lehet mondani, viszont a pszichébe került zavart nem lehet elűzni. És Macbeth– a kemény, babonás, véres, gyakorlatias katona - ennek tudatában van. A Lady elborult elmeállapotát látva, nem ördögűzésért, boszorkányokért, javasasszonyért kiált, hanem azt kérdi az Orvostól:

Nincs gyógyszered a lélekre? Nem tudod
 A gond emlékét tövestől kitépni,
 Az agyba írt kínt elmosni, s a zsufozt
 Szívből valami édes feledés
 Ellenmérégevel elűzni a rosszat,
 Amitől úgy szorong?

12.

MACBETH KIRÁLY

Morál és stílus

A király-gyilkosság felfedezése után Macbethről mintha elfűjták volna a gondolatait, érzékeit megbénító gyengeséget. Néhány perccel ezelőtt még járni is alig bírt, „Ne tépelődj olyan szánalmasan” – kiáltott rá dühödten a Lady a véres kezét iszonyodva, magatehetetlenül néző férjére – és most ugyanez az ember tökéletes színjátékkal, magabiztossággal celebrálja a Duncan-gyilkosság utójátékát. Jól adja az ártatlan házigazdát, a feldühödött bosszúállót, a hú alattvalót és a gyászoló rokont – színlel és esküszik, kivizsgálást ígér és rögtönzött államtanácsot hív egybe, mint egy igazi uralkodó. A báván ébredező kamarások gyors és értelmetlen lemészárlását is könnyedén írja az indulat és hűség számlájára:

Ki tud bölcs, rémült, őrjöngő és nyugodt,
 Hú és közönyös egyszerre lenni? Senki:
 Szeretetem villáma megelőzte
 A lassú észt. – Itt feküdt a király,
 Ezüst bőrét csipkeként fődte
 Az aranyos vér, sebei mint kapuk
 Hívták a halált...

Mily gyönyörű, himnikus fájdalommal jeleníti meg szétkaszabolt, vérben úszó testet, pedig negyedóra sem telt el azóta, hogy a Lady felszólítására „vidd vissza a töröket” – iszonyattal mondta:

Nem megyek be többet:
 Tettemet szörnyű elgondolni is;
 Még egyszer látni? Nem, nem!

Vajon mi történt azóta? Honnan ez az erő, határozottság, céltudatosság? Könnyű lenne azt mondani, hogy Shakespeare költőisége, mozaiktechnikája lehetővé tesz ilyen váratlan kijózanodásokat. Vagy talán Macbeth, a katona rendelkezik azzal a kivételes tulajdonsággal, hogy a veszély pillanatában nemlétező belső erőtartalékait is mozgósítani tudja.

Macbethhez képest a Lady halványan és viszonylag jelentéktelenül alakítja a beszennyezett becsületű ház úrnőjét. A gyilkosság hírére ügyetlenül feljajdul „Jaj nekünk! Itt, a házunkban?“, amit Banquo egy odavetett félmondattal minősít is „Borzasztó, akárhol...” Ezután eltűnik a forgatagban, és csak akkor tűnik fel újra, amikor Macbeth már szenvedélyesen érvel a kamarások gyorsított kivégzése mellett. A Lady ekkor rosszulletet színlel „Ah! Vigyetek el” – de olyan látványosat, hogy Macduff is, kicsit később Banquo is felfigyel rá – „A Ladyhez! (*Look to the Lady!*)” – mondják, és az udvaroncok kivezetik a teremből a gyengélkedő nőt.

Ezt a rövid jelenetet, a cselekvő Macbeth és a helyét, hangját nem lelő Lady közötti indokolatlan szerepcserét szimbolikusnak érzem, ugyanis ettől a pillanattól kezdve a nőnek szinte csak protokolláris feladat jut, sem az uralkodásban, sem a lelki életben nem társa többé férjének – inkább formális, hideg és néha ellenséges a viszony közöttük. Macbeth terveiben, őrvjögéseiben, szorongásaiban nem vesz részt, de ha mégis szerephez jut, - mint Banquo szellemének megjelenésekor- akkor csak a látszatot védi, férjét szidja, kárhóztatja - minden megértés, empátia nélkül. A korábbi viszony, a „drága szerelmem”, „dicsőségem édes osztályosa” egyre távolodik, végül a nő gyakorlatilag eltűnik Macbeth életéből, nyomasztó, beteg kísértet csupán a vár folyosóin.

Érdekes a józannak, tisztességesnek tekintett Banquo viszonyulása Duncan meggyilkolásához és Macbeth megkoronázásához. A merénylet kiderülésekor még „kétely és iszonyat rázza”, és „kardot ránt e titokzatos,

aljas, páratlan gaztett ellen”, és eme véleményét a koronázás után is fenntartja:

Hát megnyerted: király, Cawdor, Glamis vagy,
 Ahogy a banyák ígérték; de félek
 Förtelmes játszma volt...

De ezt kizárólag magában teszi, gyanújának semmilyen nyilvános jelét nem adja, elfogadja az új király kitüntető figyelmét, és bizalmasan hűséget fogad neki: „örök és törhetetlen lánc köt hozzád.” – mondja. Beleképzeltünk ebbe ironikus célzást is, közös tudásuk örök láncát – de ez éles ellentétben áll azzal a naiv bizalommal, amellyel Banquo a vacsora-meghívást fogadja, ahogy útitervéről, szándékairól beszámol Macbethnek. A gyanakvásnak, elővigyázatosságnak semmi nyomát nem észleljük a viselkedésében. Úgy tűnik, Banquo elfogadta ezt a „förtelmes” helyzetet – megalkudott vele, cserébe gyereke királyi jövőjéért. És ez nem is okoz különösebb belső meghasonlást, erkölcsi vívódást neki. Amikor Macbeth a király megölése előtt barátja cinkosságát puhatolta, Banquo eléggé kategorikusan válaszolt: „(ha) megmarad szívem tiszta hűsége a királyhoz, csak utasíts.” Ez a múlté. Alig temették el Duncant, úzték külföldre fiait, a trónt törvényes örököseit, Banquo máris boldogan ízlelgeti a jövőt:

Ha szavuk igazság
 - Márpedig rajtad fényesen bevált - ,
 Mért ne biztasson engem is példád
 A jóslat sikerére, és miért ne
 Röpítsen a remény?

Az általános elsilányodás, a morális tartalom, hűség, emberi tartás kiürülése az egész udvart utoléri. Nemcsak Banquo köti meg a maga üzetét a jövővel, de ugyanígy kétfelé kacsintgat Ross és Lennox is, a vacsoránál maguk közé invitálják az új királyt, de titokban azért fohászknak, hogy „hazánkba, mely most átkozott kéz alatt nyög, mielőbb megtérjen az áldás”. Egyedül Macduff marad távol a zavaros

királyváltástól, a vacsorára sem jön el, (Holinshed-nél Dunsinane erős várának építésére sem) - az ő különállását, erkölcsi fenntartásait viszont felesége szidalmazza szokatlanul kemény, jogos haraggal: „Nincs benne szeretet, nincs benne a természet ösztöne, Itt hagyja a gyereket?”¹⁹

Mintha az egész emberi világ elvesztette volna a mértéket: alkalmazkodás, kétszínűség és haszonlesés – ez Macbeth udvarának etikettje. Csak a természet háborog, iszonyú viharok dúlnak, sűrű fekete felhők fojtogatják a napot, állatok esnek veszettül egymásnak, lovak marcangolják egymást, bagoly az ölyvre támad, stb. Ezen az sem enyhít, hogy az embereknek megvan a véleményük, egymás fülébe suttogva zsarnokozzák a királyt, és várják a külföldi felszabadítókat.

E morálját, gerincét vesztett skót udvar legsilányabb figurája a király. Minden nagysága, embersége odalett. Ebből a szempontból jellemző és igen plasztikus a gyilkosokkal való jelenet, az a szánalmas, primitív és kisszerű mód, ahogy rávezeti őket Banquo megölésére. Nem a terv szánalmas, hanem a stílus, a szerep – ahogy indulatot próbál csiholni bennük, ahogy gúnyolja, fenyegeti, buzdítja őket, ahogy magyarázkodik, és szinte megalázkodik előttük:

Nyílt erővel is elsöpörhetném a színem elől,
Ha így akarom: de nem tehetem
Bizonyos közös barátok miatt,
Akiket meg kell tartanom: ezért
Megsiratom, pedig magam ütöm le,
S ezért kérem szives segélyeteket,
Sok súlyos okból elfödve a dolgot
A nép szeme elől.

¹⁹ – Macduff alakját többnyire megnevesíti funkciója, nemes jellem, hiszen ő az áldozat, ő hozza el a bosszút, a békét. A posztromantikus Gervinus értelmezésében: „*Macduff a darab szerint (IV. 2) „bölcs, nemes, előrelátó”, a legjobban tudja, „honnán fúj a szél”. És ilyennek is bizonyul. Eleinte ugyan becsületességében még hajlandó elhinni, hogy az örök gyilkolták meg a királyt; amikor azonban Macbeth leszúrja őket, gondolkodóba esik; bár bizonyíthatatlan gyanúját mélyen magában temeti. A koronázásra azonban nem megy el, nem akarja Macbethet látni, és végül azután az óvatosság menekülésre készíti. Eddig mindenben körültekintően járt el, ekkor viszont elmulasztja, hogy családját is magával vigye; és így felesége, akiben sem ő, sem Ross példája, sem pedig a hírnök intelme nem kelt gyanút, ugyane vigyázatlanságnak esik áldozatul.*”

A gyilkosság következményétől, a büntudattól való félelemnek a legcsekélyebb nyomát sem találjuk már benne, mintha nem is ugyanaz az ember lenne. Mintha a képzeletbeli tőr, a házon átzúgó hang, a „Macbeth öli az álmot” kétségbeesése nem vele történt volna meg.

A szöveg tanúsága szerint a Ladyt nem avatta be a jóslat Banquo-ra vonatkozó részébe, és most a készülő gyilkosság tervét is elhallgatja előle. Sőt, szánalmas és teljesen értelmetlen, ahogy előtte is alakoskodik. Bár tudja, hogy Banquo akkor már halott lesz, mégis a vacsora alatti színjátására, taktikus nyájaskodásra unszolja nejét:

És főképp Banquoval bánj figyelmesen;
Tüntesd ki a szemeddel, szavaiddal:
Rossz helyzetünk kényszere, hogy
Rangunkat ily hizelgésben fürösszük,
És arcunkkal ernyőzzük a szívünket,
Rejtve, hogy mi van benne.

A Lady rászól, „Ne beszélj így”, mire Macbethből kibukik eddig leplezett szorongása, az „agyában nyüzsgő skorpiók”-tól, a készülő „iszonyatos terv”-ig. Formátlanul és értelmetlenül. Mintha viselkedése, ez a túlfeszített, lázas, zavart cselekvés a tudat világossága elől elrejtett, lefojtott belső gyötrődésből származna.²⁰ A Duncan megölése során „kibeszélt”, megfogalmazott érzések és képzetek most alaktalan, irracionális félelmekként, „görcsökként és rángásokként” léteznek benne. A nő határozott kérésére, hogy „mi készül?” – ugyanilyen általános szorongó képzetekkel válaszol. Különös iróniával, szinte megvetéssel rekeszti ki a Ladyt ebből a gyilkosságból. „Kis cicám, légy ártatlan a tudásban, és csak a sikernek tapsolj.”

²⁰ Jan Kott ezt a zavart végzetté, törvényszerűséggé emeli, és ezáltal mintegy leválasztja Macbeth belső világáról: „*Ebben a világban, melyben a gyilkosság sors, kényszer és belső szükségszerűség, csupán egy dolgról ábrándozhat az ember: egy olyan gyilkosságról, amely véget vet a gyilkosságok sorozatának, amely kivezet a lidérces álomból, kiút lesz és felszabadulás.*” im. 105 old.

Véleményünk szerint, Macbeth a „bár magamról ne tudnék” lelki biztonságával együtt a gyilkosságba, mint végső megoldásba vetett hitét is elveszti – az ölés kényszer, vagdalkozás, de nem sors.

Ez az őszintétlenség, kényszeredettség érzékelhető a többiekkel való érintkezésben is. Az egész udvart, a Banquoval, Rossal, Lennoxal és nem nevesített többiekkel való viszonyt hamis, színlelt dagályos szívélyesség lengi be. A vacsorán így köszönti a főurakat:

Mi magunk szerény házigazdaként
Közétek vegyülünk,
A lady a dízhelyen, de remélem
Ő is köszönt még.

A királyné erre hasonló kényszeredett stílusban válaszol az asztalfőről, visszahárítva a „köszöntés” jogát urára, az új királyra.

Add át te, uram, legszívélyesebb
Üdvözetem minden barátainknak.

Ez az első vacsora a koronázás óta. A király fiai és néhány áruló thán kivételével az egész udvar jelen van, és asszisztál az új uralkodót legitimáló szertartásához. Ezzel a díszvacsorával visszatérne a dolgok rendes menete, a királyváltás aktusa befejeződött. A thánok – bár látványos hűség-nyilatkozatokra nem kerül sor – viszonylag jól, illúziókeltően játsszák a lojális udvart. Lélektanuk igen mély ismeretéről tanúskodott a Lady terve annak idején:

... és az ő²¹

Tőrüket használjuk: s nem lesz-e biztos,
Hogy ők tették? Mást hinni is ki merne,
Amikor majd jajveszékelnünk
A halott felett?

Ez a maga kompromisszumát megkötött udvar foglal helyet két tömött sorban Macbeth vacsoráján, és nyájasan, többször kínál helyet a középük

²¹ A kamarásokét

kívánczó királynak. Mint annak idején, katona korában. Az asztalfőn a Lady ül. Egyedül Macduff, Fife thánja nem jött el. És Banquo – bár ő végül mégiscsak részt vesz.

13.

BANQUO SZELLEME

Kísértet vagy látomás

Shakespeare a Szellemet valószínűleg igazi kísértetnek, hazajáró léleknek szánta (*Ghost*) – aki bár a bűnhődés metaforájaként lép színre, mégis független Macbeth pszichéjétől, nem az ő víziója. Olyan, mint Hamlet atyjának szelleme, vagyis saját „élete”, akarata van, és az ellene elkövetett bűn megtorlásának vágya űzi vissza az emberek közé. Csak annak jelenik meg, akinek akar – ilyenkor a többiek számára láthatatlan marad. A hálószoba jelenetben Hamlet látta a Szellemet, Gertrúd nem – de a várfokon Horationak is, katonatársainak is megjelent. Akárcsak Caesar szelleme (*Ghost of Caesar*) Brutusnak a Philippi csata előéjszakáján. (A kísértetek metaforikus jellegét jelzi, hogy Brutus kérdésére: „Mondd meg, mi vagy?” – a Szellem kettős értelmű választ ad: *Thy evil spirit, Brutus.* - magyarul „Rossz szellemed”)

Nem tudni pontosan, hogy Banquo szelleme miért jött, mit akar. „Ne rázd úgy felém véres fűrtjeidet” – mondja Macbeth – „Ha bólogatsz, beszélj is!” – de ezen a néma fejrázáson, szem-meregetésen kiül nem derül ki, hogy volt-e valamilyen konkrét szándéka a Szellemnek, akart-e valamit a vacsora megzavarásán, a riogatáson, vizuális bosszún kívül?

(Van egy lehetőség, amely nem idegen Shakespeare „szellemességétől”. Macbeth a vacsora során többször hangsúlyosan szóvá teszi Banquo hiányát, aki ígérete ellenére nem jött el: lehet, hogy effajta morbid udvariasság kormányozta erre a halott Banquo lépteit, akárcsak a halott Kormányzóét Don Juan és a kövendég történetében, a Shakespeare-kortárs Tirso de Molina drámájában.)

Mindenesetre egyértelmű, hogy Shakespeare sírból kikelő árnyak írja le a Szellemet, és Macbeth is annak tekinti, valóságos, létező „hús-vér” kísértetnek.

Ha hullaház és sír így visszaküldi
Halottainkat, jobb, ha keselyűk
Gyomra temet.

Ennek a kérdésnek azért van jelentősége, mert a semmivé foszló vészbanyák, a levegőben lebegő véres tör, a varázsüstből kilépő király-jelenések mellett a meggyilkolt Banquo alakjában a ráción túli világ újabb képviselője lép színre – ezzel szinte teljessé vált a transzcendens kör, amit a kor hálásan borzongó közönsége valószínűleg díjazott is.

A mai színpadon nehezebb ezzel a kísértet-históriával megbirkózni. „Erőmet elszívja a képzelet, és csak az van, ami nincs” – mondta Macbeth. Próbáljuk meg ennek szellemében értelmezni a Szellemet: hallucinációnak, **vízió**nak, látomásnak, „üres képzelődésnek, amelyet a tüzes agyvelő vetít ki” – magyarán büntudata gyümölcsének, metaforájának. Bár ez ideillő, természetes megoldásnak tűnik – mégis igen durva erőszakot az eredeti történeten, ugyanis Shakespeare-nél Macbeth **a büntudattól való szabadulás útját járja** éppen - egyre jobb eredménnyel. Egyáltalán nem gondol vissza gyilkosságaira, áldozataira, semmiféle múltbeli szorongás nem gyötri – csak a jövő izgatja. És múlt nélkül nincs bűnhődés.

Banquo véres szelleme olyan brutálisan, rajtaütésszerűen jelent meg a vacsorán, hogy ha ezt belső vízióknak, egy öntudatlan lelki folyamat termékének, a psziché mélyén zajló szorongások, gyötrődések eredményének tekintjük, akkor hasonlóan erőteljes, elfojtott büntudatot kell tulajdonítanunk Macbethnek. Ennek pedig semmi jele nincs. Kétségbeesést, rosszkedvet, embergyűlöletet, az árulástól, merénylettől, való félelmet találunk az elméjében, de sem a korábbi, sem az ezutáni gyilkosságok nem zaklatják a lelkét. Hosszú életre, biztonságra, nyugalomra vágyik. Bármilyen áron. „Bűn erősítse a bűn műveit.” – mondta Banquo meggyilkolása előtt, és ebből a credóból nem enged. „Gyors cselekvés kell, nem gondolkodás” – vonja le a tanulságot a Szellem

távozása után. Neki a későbbiekben sem jelennek meg álmában áldozatainak szellemei mint III. Richardnak.²²

Macbeth nem szembesül a tetteivel, nem néz hátra, újabb gyilkosságokba menekül előlük. Hozzászokik a rossz lelkiismerethez, elfogadja. Nem az kínozza, hanem a jövő. A tett értelmetlensége: „örök ékszeremet azért löktem oda az ős gonosznak, hogy ők, ők, ők királyok legyenek?” Az áldozatokkal, a kiontott vérrel, meggyilkolt barátaival pillanatig sem gondol – csak egyfajta gyilkos egoizmus, monománia úzi, még a Ladyt se engedi közel magához. Ez a megszállottság a büntetése, a betegessé váló biztonságvágy, az első gyilkosság igazolása.

Mi az, lordom, mindig csak egyedül?
Társaságod: rémképek s olyan emlék,
Melynek halva kéne lennie azzal,
Akit idéz? Ne fájjon, amire
Nincs orvosság. Aminek vége, vége.

mondja a Lady, de rosszul látja férje rosszkedvének okát, Macbeth nem a múlttal viaskodik. Erről szól az a keserű illúziótlanság, amely másodszer is a vészbanyákhoz úzi:

... mondjanak meg
Mindent, a legrosszabbat is: akármit!
Akármi áron!

És a boszorkányok, illetve „gazdáik” pontosan tudják, mi kínozza őt. „Ne szólj, hogy mit akarsz, tudja jól! – állítják le Macbethet, amikor kérdéseket akar feltenni az üstből kiemelkedő jelenéseknek. Minden kérdés, kétség a személyes testi biztonsággal (mi lesz velem?) és az első

²² „Démonológiai” szempontból a III. Richard szellemei (Ghost) még különösebben „szerzetek” – ugyanis ők szintén valódi kísértetek, de az álomban jelennek meg, és nemcsak Richardnak, hanem a csatatér másik részén alvó Richmondnak is – tehát egyszerre létező és álombeli lények.

jóslattal, a gyilkosság végső értelmével függ össze. „Lesz-e király valaha Skóciában Banquo sarjaiból?”

Ahogy megkapja a választ, Macbeth megnyugszik, soha egyetlen utalást sem találunk a továbbiakban arra, hogy akár éjjel, akár nappal bármiféle rémképek, jelenések, sírból kikelő árnyak kínoznák.

Ettől a perctől

Szivem rezzenéseivel együtt
 Rezzen a kezem. S most is, koronázd,
 Tett az eszmét, egyszerre gondolat s tett:
 Macduff várán, Fife-on, rajtaütők,
 És kardélre hányom a feleségét,
 Gyermekeit s minden boldogtalant,
 Aki a vére. Se nagy szók, se lázkép:
 Addig cselekszem, míg forró a szándék.

14.

MEGŐRÜLT-E LADY MACBETH?

Végjáték

A boszorkányok megnyugtató szavai után Macbeth-nél kétfajta, szélsőséges lelkiállapotot találunk – paranoid dühöngést és apátiát. Mindenkit ellenségnek tekint, fizetett kémei vannak minden udvarban, és a hűség vagy lojalitás hiányának legcsekélyebb jelére is vérontással, mészárlással válaszol. Utána visszavonul várába – és szinte melankolikusan siratja a tisztességes, becsületes élet elveszett ábrándját, már-már nyárspolgári himnuszt költve a békés öregkor idilljéről.

Elég sokáig éltem: az utam
 Zörgő, sárguló avarba hanyatlik;
 S ami az aggkor szép kerete volna:
 - hűség, szeretet, hódolat, barátság -,
 Arra semmi remény; helyettük átok,

Nem súlyos de mély; s üres szók, üres bók,
Amit a sziv megtagadna, de nem mer.

Illúziótlanság, apátia, agresszivitás. Az uralkodás semmifajta elégtételt nem ad, kiürült, névleges rang – valódi tartalmak, érzések nélkül.²³

Az elkövetett bűnök terhét, a bűnhődést a Lady veszi át. De nagyon különös módon: öntudatlanul. Álmában. Közkeletű, mélyen meggyökerezett vélekedés, hogy a Lady megőrült – mániákus depresszióhoz hasonló állapotba kerül, és végül öngyilkos lesz. Ez színpadilag igen hálás, jól játszható megoldás, azonban a szöveg mást, bonyolultabb lélektani állapotot mutat. **A Lady nappal normális** – semmilyen jelzés, utalás nincs arra, hogy büntudatának képzeteit, rögeszmés vezeklését ébren is folytatná. Az éjszakai alvajárások miatt riasztott Orvos a következőképp dohog az Udvarhölgynek:

Már két éjszakája virrasztok veled, de semmit se látok, ami igazolná közléseidet. Mikor történt az utolsó alvajárás?

Az Udvarhölgy bizonytalan az időpont tekintetében („Amióta őfelsége táborba szállt, többször láttam, hogy a királyné felkelt ágyából”), és nem akarja elárulni senkinek, az Orvosnak sem, hogy miket mond ilyenkor álmában a Lady. („Ügyszincs tanú, aki megerősíthetné, amit mondok”). Vagyis a királyné éjjeli „betegségéről” az udvar és Macbeth csak mendemondák, bizonytalan suttogások, pletykák formájában értesülhetett. („Undok hírek sziszegnek”) A bűneit soroló, kezét „negyedórán át” szárazon dörzsölgető, mosó, az áldozatokat sirató, önmagát gyötrő Ladyvel sem Macbeth, sem az udvar többi tagjai nem találkoznak. Nem tudjuk, hogy a Lady ébren emlékszik-e az álmaira, és

²³Egy nyárspolgár gondolatai ezek. A lényegét tekintve igaza van Mary Mccarthy-nak, aki „Macbeth tábornok” című esszéjében - eléggé vad és prekonceptiók által vezérelt állítások társaságában - a következőket írja Macbeth jelleméről: „Van egy tábornok, aki éppen megnyert egy csatát, és így beszél, miközben színrelép: „Soha ilyen szép s ilyen rút napot!” Ez a lapos megszállottság uralja Macbeth egész személyiségét. Hétköznapi ember, aki hétköznapi szölamokkal fejezi ki magát, mint golfjátékost lehetne elképzelni a mai Skóciában: Macbeth az egyetlen olyan Shakespeare-hős, aki megfelel a polgári típus követelményeinek...”

nappali viselkedésében van-e valamifajta látható jele ennek a kényszeres éjjeli vezeklésnek. Nagyon valószínű, hogy ha a nő megőrült volna, akkor betegségének tüneteit az Udvarhölgy és az Orvos összevetette volna az alvajáróéval. Ennek épp az ellenkezőjét látjuk – mindketten csodálkoznak, szörnyülködnek a nő szavain.

... A beteg kedély ²⁴

Süket párnákba gyónja titkait.

Pap kell ide, nem orvos.

És a későbbiekben is, Macbeth kérdésére így felel a doktor:

Nem betegség

Inkább rémképek zűrzavara örli

A nyugalját.

Azért tartom igen fontosnak ezt a különbségtételt az örültség, vagyis az elborult elmeállapot – és az éjszakába száműzött, az álmokban megélt extrém, de lényegében egészséges vezeklés között, mert igen jól jellemzi a bűnhődés megkerülésének azt az útját, amit Macbeth a lázas cselekvéssel, a Lady pedig a büntudat elfojtásával, elnémításával old meg. Ezért fohászodott annak idején: „tömjétek el a lelkipurdalás minden részét.” Nappal, tudatos állapotban uralja is ezeket az érzéseket – azok csupán éjjel, álmában jönnek elő – „kívül nyitott, de belül csukott szemmel.”

Nagyon furcsa álombeli beszédének kettőssége is. Monológjának egyik része az elkövetett gyilkosságokra vonatkozik, és a bűn képeitől, a véres test emlékétől való irtózás illetve a reménytelen, kényszeres vezeklés hatja át őket. („De ki hitte volna, hogy az öregemberben még annyi vér van?... A fife-i thánnak felesége volt: hova lett az az asszony? ...Hát ez a kéz már nem tisztul meg soha többé? ... Arábia minden fűszere sem édesíti meg már ezt a kis kezet... Amit csináltunk, nem lehet visszacsinálni.”) Ezzel éles ellentétben állnak azok a mondatok, amelyek a

²⁴ *infected minds*

gyilkosságot rejtik, Macbeth gyengeségét támadják, és védeni próbálják a bűn gyümölcseit. („Mit félni, hogy megtudják, mikor senki se kényszerítheti számadásra a hatalmunkat?... Ne férjem, ne tovább. Ezzel a riadozással mindent elrontasz!... Mosd meg a kezed, végy hálóruhát!... Ágyba! Ágyba! Kopognak a kapun. Jöjj, jöjj, jöjj, jöjj, add a kezed!”)

Olyan érzésünk van, mintha a Lady szemei előtt egy folyamatos álmot, tetteik végtelenített filmje peregne – és ő az egyes pillanatokot újra meg újra átéli, iszonyodik a vértől, de a gyengeségtől, a hibáktól is. Bűntudata, vezeklésének őszintesége nem egyértelmű – inkább egy fájdalmas, zavaros massa képekből, szorongásokból, érzetektől.

Halála is ilyen. Színen kívül történik (akárcsak a Duncané) – asszonyok sírása jelzi. Nem is foglalkoznak többet vele, sem a módjával, sem az okával. A győztes Malcolm országüdvözlő, programadó beszédébe beleszó egy suta sort a szörnyű asszony haláláról „aki úgy látszik, a saját kezével ölte meg magát” (az angol szöveg egy árnyalattal többet érzékeltet: *Who (as 'tis thought) by self and violent hands, took off her life.*) – de ezt inkább dramaturgiának, a szálak elvarrásának érezzük.

Meghalt a királyné, mylord

– jelenti be egyszerűen, szenvtelenül Seyton. Macbethet ez a hír egy pillanatig kilendíti szilaj közönyéből, és a dráma egyik legszelídebb, legfájdalmasabb monológiát mondja el az élet reménytelenségéről, bűnöst, ártatlant, mindent egybemosva. Ugyanolyan meglepő és „különc” gesztus ez Shakespeare-től, mint a „Macbeth öli az álmat” monológ. Az utolsó nekirugaszkodás előtt leheletnyi emberséget, lágy, lírai fatalizmust ad a minden nagyságtól megfosztott, gyűlölködő, bűneit megbánni képtelen szörnyeteg szájába – foltnyi meleg fény a görcsberándult véres arcon.²⁵

²⁵ Érdekes jelenség, hogy a Macbeth legtöbb elemzője talál valamilyen említésre érdemes végső bátorságot, dacot, hősiességet, árnyalatnyi jellembeli pozitívumot a nekidühödött királyi hentesben – Gervinus például már-már mitikussá magasztalja a félelmek legyőzésében (és itt újra eszünkbe juthat akár a túlvilággal dacoló Don Juan is): „Amikor Macduff megmondja neki, hogy őt „idő előtt az anyjából kellett kivágni”, utat enged félelmének... „nem vívok veled”. Am miként egykor feleségének, azonképpen most Macduffnak egyetlen gúnyos hangsúlyú szavára máris előbukkan

Tipegve

Vánszorog létünk a kimért idő
Végső szótagjáig, s tegnapjaink
Csak bolondok utilámpása voltak
A por halálba. Húnyj ki, kurta láng!
Az élet csak egy tűnő árny, csak egy
Szegény ripacs, aki egy óra hosszat
Dúl – fül, és elnémul: egy félkegyelmű
Meséje, zengő tombolás, de semmi
Értelme nincs.

Mondja talpig páncélban, veszi a kardját és indul: „míg van élet, jobb ölni”

újra a hős, hogy hősként haljon meg. Hatalmasan, akár a Niebelungok Hagenje, borzalmas tetteit egyre gyarapítva, még mindig tiszteletet csikar ki belőlünk; a vele született heroizmus vonásait az utolsó pillanatig érzékelhetjük alakjában, s így férfi-erejének nagysága és szándékának hatalmas volta csaknem kiegyensúlyozza és eltakarja bűneinek súlyosságát.”

William Shakespeare

Macbeth

négy szereplőre

Tragédia egy részben

Fordította Szabó Lőrinc

Stúdiószínpadra alkalmazta Kiss Csaba

Szereplők

Macbeth

Lady Macbeth

Banquo

Macduff

Nyitány

Az előzenében és Banquo ország-sírató monológjában az elvesztett háborút, a vérbefulladt országot akartam megjeleníteni. Azt a polgárháborús hangulatot, amelyben nem az igaz és a hamis, a tisztességes és az áruló küzd egymás ellen, hanem pusztán vesztesek és győztesek, túlélők és halottak vannak igazság, jog, legitimáció nélkül. (ld. 1. fejezet).

1. jelenet

Banquo

Csatatér. Alkonyat.

Banquo érkezik kimerülten, elkeseredetten – arca, ruhája csupa vér és sár. Kétségbeesetten szorongatja a skót zászló csonkját, selyem-cafatait. Úgy tudja, hogy a csatát elvesztették –átkozódba, szitkozódba síratja a Skót Királyságot, barátait, bajtársait, katonáit. A szöveg Shakespeare királydrámáinak soraiból áll.

BANQUO Vége, vége! Veszve minden!
 Verje örök átok a naptárban ezt az órát,
 Mikor élet, becsület, ország,
 Minden semmivé lett. Ó, Skócia
 Vad pusztulást és halált
 Szült neked a fájdalmas idő.
 Veszve minden! S az irgalom hús, kegyes szele
 A végtelen gyilkosság, préda, gazság
 Mocskos ragályos fellegét már soha el nem fújja!
 Barátaim, hadnagyaim, katonáim levágva,
 Angus, Ross, Lennox, Menteith,
 Malcolm, Donalbain, Siward, Seyton²⁶
 Halott mind! Szemem láttára vágták

²⁶ *Az expozícióban - némi dramaturgiai játékosággal - szinte a teljes shakespearei szereposztás odaveszett, valamennyien holtan fekszenek a csatatéren.*

Tépték, koncolták halálra őket!

2. jelenet

Macduff, Banquo

I. felvonás 2. szín

A csata leírása – Véres százados

*Macduff érkezik a felismerhetetlenségig sárosan, véresen. Diadalmas kurjantásai betöltik a mezőt. Tombolva, örvöngve járja győzelmi táncát. Banquo nem ismeri fel barátját, a háta mögé kerül, és törét kirántva rátámad. Elkeseredett birkózás, élet-halál harc kezdődik közöttük. A Véres százados elbeszélésében szereplő ingó, váltakozó esélyű küzdelem zajlik a szemünk előtt. **(ld. 7. old.)** Végül Banquo kerekedik felül, Macduff megpillantja támadója arcát. Kétségbeesetten üvölti:*

MACDUFF Ne! Banquo! Ne!

BANQUO *(döbbenten ismeri fel)* Macduff!

MACDUFF Banquo! Barátom!

A felemelt tör lehanyatlík, a két véres, sáros, eltorzult arcú férfi értetlenül nézi egymást. Fontos, hogy összecsapásuk minél hitelesebb, hevesebb, kétségbeesettebb legyen – az életre-halálra való küzdelmet jelenítik meg. Macduff győzelmi jelentése, és Banquo vesztes csata-képe a harctéri zavart, a teljes káoszt érzékeltetik. A halottak és az összevissza vagdalkozó élők, ellenség és barát végképp összekeveredett. Mint a rút és a szép.

MACDUFF *(ordít)* Győztünk, Banquo!

BANQUO *(kétségbeesetten)* Vesztettünk Macduff! Mindennek vége!
Most a halál nagy ünnepe jön!

MACDUFF Győztünk, győztünk! Miénk a győzelem!

BANQUO Nem, Macduff! Iszonyatos pusztítás volt,
Katonáink fölött már a varjak szállnak,

- S a diadalmas norvég had kérkedve,
Gúnyolódva rázza Skócia szent zászlóit...
Egye őket rakásra éhség és ragály! (*Macbeth V/5*)
- MACDUFF Úgy legyek, katona: hogy győztünk,
Miénk e féktelen nap végső ünnepe.
- BANQUO (*rákiált*) Vesztettünk, Macduff! Hiába minden,
Szemem láttára pusztultak el mind és
Vérbe sárba mocsokba fulladt a harc...
- MACDUFF Igen, sokáig ingott, mint mikor
Két fáradt úszó összegabalyodva
Egymást bénítja... (*Véres százados*)
- BANQUO És akkor jött a szörny Macdonwald,
- Igazi rebellis, hogy az legyen,
Skócia minden rothadéka ott nyüzsg,
Körötte. (...) S a szerencse, a rút ügghöz hajolva
Végképp rimája lett az árulónak... (*Véres százados*)
- MACDUFF De hiába! A hős Macbeth...
- BANQUO (*meglepődve*) Macbeth él?
- MACDUFF (*tombolva*) Mi az, hogy!
A hős Macbeth, igazán hős!
Kivont karddal, melyen véres halál
Füstölgött, a tülerővel dacolva
S mint a Diadal kiszemeltje, útat
Tört a bitangig,
És se köszöntő szó, sem Isten áldjon
Köldöktől állig kettéhasította,
S várunk ormára tűzte az áruló fejét... (*Véres százados*)
- BANQUO (*belevág*) De a jó percet kivárva, ragyogó
Fegyverrel és friss hadával reánk tört Sveno,
A norvég király! (*Véres százados*)
- MACDUFF De tőle sem riadt meg
Hős vezérünk, Macbeth! (*Duncan*)
Nem mondok nagyot, de (...) oly eszelős
Dühvel támadt az északiakra,

Hogy ha nem párolgó húsban akart
 Fürdeni... vagy új Golgotát emelni... (*Véres százados*)
Egy szó, mint száz... Miénk a győzelem!

Megöleli Banquot, és ide-oda rángatva próbálja féktelen, gyermeki örömét átadni neki. Banquo hagyja magát, összeölelkeznek, forognak, tántorognak - két fáradt, halálosan kimerült, boldog, véres ember. Kis idő múlva Macduff megáll – és folytatja

Cawdor is segített, az áruló thán... (*Ross*)

BANQUO (*döbbenten*) Cawdor? Az lehetetlen.

Cawdor árulása, gyors kivégzése az egész történeten végigkíséri Banquot, folyton visszatér ehhez – koncepciós pert, gyors bűnbak-képzést gyanít a hirtelen kimondott és végrehajtott ítélet mögött. Ellentétben a hiszékeny, politikai dolgokban naiv Macduff-al Banquo egy pillanatig sem hiszi el, hogy Cawdor valóban áruló volt. (ld. 8. oldal)

MACDUFF

Azt mondják,

Roppant hadával maga kezdte ádáz

Csatáját, de Skócia vőlegénye

Talpig vérben vasban párbajra szállt velük.

Zúgj szél! Rohamra! És megzabolázta

A tombolók dacát... (*Ross*)

Szóval győztünk, Banquo! Miénk a győzelem!

Nos, hallgatsz, nem örülsz?

BANQUO

Nehéz jó és rossz hírt ily hirtelen

Összhangba hozni... (*Macduff IV/3*)

A távolban megperdülnek a dobok, felhangzik a csapatok ütemes ujjongása – szinte állati hangon éltetik megmentőjüket, a vezért!

MACDUFF

Dobszót hoz a szél,

Jön már a vezér! (*Harmadik boszorkány I/3*)

3. jelenet

Macbeth, Banquo, Macduff.

I. felvonás 3 és 4 szín

A „jóslat” – Cawdor halála

Macbeth jön diadalmasan. Arca ragyog, egész lénye a Győzelem fényében ég. Érezni, hogy nem bír betelni önnön nagyságával. Ez a győzelem az övé, az ő személyes sikere. A csapatok egyre csak üvöltik, skandálják: Macbeth! Macbeth! Ettől zeng minden – a halottakkal borított rét. (ld. 9. oldal) Megáll egy magaslaton. Észreveszi két társát, az egymás nyakába kapaszkodó, fáradt, véres Macduff-ot és Banquot. Fékezhetetlen kedvében, örömeiben tréfásan – gúnyosan méregeti őket. Az egész „jóslat”-jelenet ebből a gúnyolódós-ugratós játékból, három boldog férfi baráti évődéséből nő ki.

MACBETH Soha ilyen szép s ilyen rút napot! (...)

Hej! Kik ezek

A torzonborz, viharvert alakok?

Aligha a föld lakói, pedig

Rajta állnak. Éltek? (...)

Banquo és Macduff zavartan áll – győzelemtől megittasult társukat nézik. Macbeth elfojthatatlan, kitörő örömmel folytatja az ugratást:

Leginkább

Még nők lehettek, de szakállatok

Gyanúmra cáfol. Macduff, Banquo, éltek?

MACDUFF *(ordítva)* Üdv neked, Macbeth! Glamis thánja! *(Első boszorkány)*

Cawdor thánja! Üdv! Ezerszer is üdv *(Második boszorkány)*

Neked Macbeth, végül király leszel! *(Harmadik boszorkány)*

Éljen Skócia! Éljen Macbeth! Éljen a király!

Macduff, a „kölyök” őszinte lelkesedéssel, a hősnek és barátjának kijáró örömmel üdvözli Macbethet. Az első két hírt tudja, hiszen a király környezetéből érkezik, a harmadik, a „Végül király leszel” – pedig visszavágás, válasz Macbeth eddigi ugratásaira. (nota bene a háttérben tomboló, ordító katonák és Macbeth diadalittas viselkedése is sugallja ezt.)

BANQUO *(éllel)* Mit riadozol? Ijeszt, ami oly
Szépen hangzik? (...)

MACBETH *(értetlenül)* Glamis thánja? Cawdor thánja?! Én?!
Az igazság nevében! Káprázat vagytok,
Agyrém ...? *(Banquo I/3)*

Bár első hallásra meglepő volt és jólesett mindkét cím, Macbeth azt hiszi, hogy csak ugratás, tréfa volt ez a kettős thánság is – próbál újra visszatérni az évődés hangneméhez.

Miféle tréfa ez?! Macduff!

Engem két thánsággal s a királyi remény

Nagy jóslatával

Üdvözölsz, úgyhogy szédülök tőle -

Hát felé, Banquo felé egy szavad sincs? *(Banquo)*

MACDUFF Hát... *(nem jut eszébe semmi, hiszen Banquo semmilyen kitüntetést nem kapott)*

MACBETH Ha csakugyan belelátsz az idő
Vetésébe, hogy mely mag nő, s melyik vész... *(Banquo)*,
Ne habozz, ki vele! Szólj!

Játékosan el is kapja a kölyökarcú Macduff karját, kissé megszorítja, megcsavarintja.

BANQUO Hagyd! A föld bugyborog néha, mint a víz,
Ezek is buborékok, szavak...

- MACBETH Nem! Ki vele! Kényszerítlek, szólj!
- MACDUFF *(nevetve Banquohoz – hogy mindkét irányba megfeleljen)*
Kisebb leszel, mint Macbeth, és nagyobb. *(Első boszorkány)*
- MACBETH Még! Tovább!
- MACDUFF Nem oly szerencsés, mégis boldogabb. *(Második boszorkány)*
- MACBETH Na! Tisztábban!
- MACDUFF *(vigyorog)* Mit mondjak?
Királyokat nemzel, bár nem vagy az! *(Harmadik boszorkány)*
Üdv nektek, Macbeth és Banquo!
- MACBETH *(nevet a véres, sáros Öregen)* Királyok apja?
- BANQUO *(ironikusan visszakézből)* S te magad király?
- MACDUFF Banquo, ha érik a helyzet, fogadj fiaddá...

Macduff játékos-gyerekes gesztusa oldja a helyzetet, szedelőzködnek, indulnak a király elé. Macbeth fejében azonban tovább motoszkál a gondolat.

- MACBETH Glamis és Cawdor thánja: így hangzott, ugye?
- MACDUFF *(ezúttal komolyan)* Szóról szóra. Skócia második embere vagy.

Macbeth nem hiszi. Kutatóan, gyanakodva nézi barátját. Majd Banquot. Csend. Lehet, hogy nem is tréfa, amit Macduff mondott.

- MACBETH Ez komoly?
- MACDUFF Persze! Üdv neked, Macbeth!
Glamis thánja! Cawdor thánja! Üdv! *(Boszorkányok együtt)*
- MACBETH *(hiszi is, nem is – lehet, hogy mégiscsak ugratják)*
Várjatok csak homályos szónokok:
Apám meghalt, s így Glamis thánja lettem,
De Cawdor hogyan? Cawdor thánja él,
Sora jól megy. (...)

- MACDUFF Aki az volt, az él még,
De nagy vád nyomja életét, melyet
Megérdemelt elveszteni... *(Angus)*
- BANQUO *(idegesen, feszülten)* Hogy össze
Állt-e a norvéggal, vagy rejtve tartott
A lázadókkal, vagy hogy így is, úgy is
Próbált-e ártani, azt nem tudom, de... *(Angus)*
- MACDUFF *(keményen)* Vallott! S bebizonyított árulása
Végzett vele! *(Angus)*
- BANQUO *(döbbenet)* Kivégezték Cawdort?! *(Duncan I/4.)*
- MACDUFF Ki. Őszintén beismerte árulását, (...)
Mély megbánást mutatott: életéből
Az volt a legszebb, ahogy távozott:
Úgy halt meg, mint aki begyakorolta,
Hitvány lomként hogyan kell sírba dobni
A legfőbb kincset. *(Malcolm I.4)*
- BANQUO *(őszinte fájdalommal)* Meghalt Cawdor?
- MACBETH Mit? Az „ördög” tehát igazat mondott? *(Banquo)*
- MACDUFF Igazat: Királyi urunk a színe elé kér... *(Angus I/3.)*
S egy nagyobb tisztesség zálogaként,
Máris mint Cawdor thánját üdvözöltet:
Üdv neked nemes thán, mert az vagy! *(Ross I.3)*
- MACBETH Glamis? És Cawdor?
- BANQUO Nézd, hogy örül!
- MACBETH Csakugyan igaz, amiről beszélünk?
Vagy valami bolond-gyökeret ettünk,
Mely rabul ejti az észt? *(Banquo I.3)*
Glamis és Cawdor thánja! *(ujjongva)*
A legnagyobb még késik! No, Banquo,
Hiszed már, hogy fiadból király lesz?
Ki engem Cawdorra tett, neked nem
Kevesebbet ígért!

*Játékosan-gúnyosan Macduff-ra céloz – de érezni, hogy mélyebbre hatolt benne a hír. Még ott cseng a fülében a katonák üdvrivalgása. A Diadal érzete. **(ld. 8 -9. oldal)** Banquo figyelmezteti is erre.*

BANQUO Macbeth! Ez a hit
 Új rangodon túl benned még a trónra
 Is vágyat gyűjthet. Furcsa dolog ez. (...)
MACBETH Ha trónra szánt, emeljen rá a sors,
 Én semmit se teszek. Cawdor thánja, én!
 Örömöm szinte már
 Könnyek mögé szeretné rejteni
 Ujjongását. *(Duncan I.4)*
 Barátaim, tudjátok meg:
 Mint új ruha, olyan az új rang:
 Csak a megszokás tapasztja a testhez. *(Banquo I. +3)*
MACDUFF Ámen! Gyerünk a királyhoz!
 Te meg fel, indulj Invernessbe! *(Duncan I. 4)*
MACBETH *(értetlenül)* Invernessbe?

Itt egy rövid improvizációs jelen következik – amely a hármójuk közötti barátságot, szeretetet és egymás folyamatos ugratását mutatja be. Célja megszerettetni a nézőkkel ezt a három különös katonát – emberivé, köznapivá tenni őket. A szöveg a próbák és előadások során folyamatosan változott.

MACDUFF Ma este, kitüntető kegyként
 Nálad száll meg a király.
BANQUO *(súlylal)* Kíséretével!
MACDUFF *(veszi a lapot)* Bizony, a testőrség, a lándzsások, az ijászok...
BANQUO *(számol)* Az legalább nyolcvan-száz fő...
MACDUFF Családtagjaikkal, feleségek, gyerekek...
BANQUO Az kétszáz – kétszáznegyven...
BANQUO Meg a cselédség, szolgálkál, inasokkal...

- MACDUFF Tisztenként három-négy apród – az kétszázhetven,
háromhúsz...
- BANQUO És lovak, kutyák, szekerek, ökrök...
- MACDUFF Ha fejenként egy tyúkot vagy negyed juhot számolunk
- BANQUO A marhákat is le kell vágni, nem tehet csak aprójószágot a
király elé...
- MACDUFF Egy Cawdor?! Bizony! Az legalább negyed ökör
családonként...
- BANQUO Ami háromszáz húsz emberre – mondjuk hetven-nyolcvan
ökör...
- MACDUFF Vacsorára! És az ebéd? Csak nem fog másnap sültet
felszolgálni... egy Glamis, meg egy Cawdor!

Macbeth arca elkomorul – mert a vicc mellett sok igazság van barátai szavaiban, akik harsány kárörömmel, egymásra tromfolva sorolják a király kitüntető látogatásával járó anyagi csőd újabb és újabb tételeit. Mert hiszen vadászatot is kell rendezni, ha már kétszeres thánsággal tisztelték meg az embert. Nevetve távolodnak.

4. jelenet

Macbeth

I felvonás. 3 szín

A gyilkosság gondolata

Macbeth magára marad a csatatéren. Lassan alkonyodik.

- MACBETH Kettő bevált:
Szép előszó lehetne a királytéma nagy
Felvonásához. Egy rang önmagában
Se rossz nem lehet, se jó. Mert ha rossz,
Igaz kezdettel mért előlegezné
Sikeremet? Cawdor thánja vagyok!
De akkor mért száll meg oly szörnyű sugallat,

Hogy iszonyodó hajam égnek áll,
 S nyugodt szívem a bordámat veri,
 Ahogy nem szokta? Valóság sose
 Ijeszt úgy, mint képzelt borzadály (...)
(csend, nem folytatja)
 Mindegy! Jöjjön, aminek kell,
 A legszörnyűbb nap is lefut egyszer.

Sötét – színváltás.

5. jelenet

Lady, Macbeth

I felvonás, 5. szín

A találkozás

A Lady szobája. A terem falán, szemmagasságban egy 10 - 12 éves gyerek halotti maszkja. (ld. 45 - 46. oldal) A Lady meggyújtja az arc alatti gyertyát. Öltözőasztalának tükrehez lép, meggyújtja a mécseseket. Élvezettel nézi a lángot, az arcán táncoló árnyékokat.

Észrevétlen belép Macbeth. A nő meglepődve néz hátra – nem várta férjét. Macbeth felkapja, magához szorítja vágygal, szerelemmel, majd boldogan, mint egy kérkedő gyerek sorolni kezdi hőstettének részleteit (ld. 8-9. old.):

MACBETH Győztünk asszonyom! Győztem!
Micsoda nap! A király boldogan fogadta
 Győzelmem hírét, és hallva személyes
 Párbajom sikerét az árulókkal,
 Bámulat és magasztalás csatázott benne. (...)
 Jégsűrűn jött a hír, és mind engem magasztalt,
 Mint a Skót Királyság nagy oltalmazóját... (Ross I.3)
Úgyhogy mától nemesi csillag ragyog (Duncan I.4)
 Méltó hírünkre! Skócia második embere,
 Glamis vagyok, és Cawdor thánja!

- LADY És még mi?
- MACBETH Glamis....és Cawdor....
- LADY Glamis vagy! És Cawdor! S mindaz leszel,
Amit vársz! - Csak a természeted aggaszt:
Túl sok benned a jóság teje, semhogy
Egyenest célra törj. Lennél hatalmas,
Becsvágyad sem hiányzik, de hiányzik
A kellő gonoszság. Amit szeretnél,
Tisztán szeretnéd: hogy ne hamisan játssz,
De azért úgy nyerj. Vonz nagy Glamisom,
Ami rád szól, hogy: „Így tégy, ha akarsz!”
S amit bizony jobban félsz elkövetni,
Mint amennyire meg nem tenni kívánsz.
Jöjj hát: hadd töltöm füledbe a lelkem,
S nyelvem hadd korbácsolja vissza mindazt,
Ami elzár az aranykarikától,
Mellyel a sors s a hadi szerencse
Már szinte megkoronázott.
- MACBETH A győzelem után, Macduff és Banquo....
A távolabbi jövőre utalva... ezzel
A címmel köszöntöttek... "Éljen Macbeth!"
„Éljen Skócia! Üdv a leendő királynak” (*Levél I. 5*)
- LADY S lám! Glamis vagy, hősi Cawdor!
S a még nagyobb rang ígéletében,
Amit mondasz, túlrepül velem a
Gyanútlan mán, és én már a jövőt
Érzem e pillanatban.
- MACBETH Ma éjjel itt lesz a király. (*Hírnők*)
- LADY (*ijedten*) Bolond vagy!?! (...)
- MACBETH Duncan ma idejön.
- LADY S mikor megy el?
- MACBETH Holnap, úgy tervezi.
- LADY Ó, sose lássa
Nap azt a holnapot.

Thánom, az arcod könyv: furcsákat olvas
 Belőle a szem. Csalni a világot:
 Légy, mint a világ: kezed, szemed intsen
 Feléje: lásson ártatlan virágnak,
 S légy a kígyó alatta. Aki jön,
 Azt el kell látnunk: hagyd a végrehajtást,
 A mai éj nagy művét, énreám:
 A szép jövőt ez az éj szüli, ez
 Királyi trónt és hatalmat szerezh.

MACBETH *(feszülten)* Majd megbeszéljük.

LADY Légy derűs, nyugodt.

Gyanút kelt az arc, ha megváltozott.

A többit bízd rám.

A párbeszéd alatt érezni lehetett a férfi fokozatos elbizonytalanodását, amit a Lady kezdetben fölényel, gúnnyal, majd egyre növekvő idegességgel vett tudomásul. A jelenetet a király érkezésének zaja szakítja félbe. Két riadt gyilkos. (ld. 9. fejezet)

LADY *(suttogva)* Itt vannak! Menj, fogadd őket!

És mosolyogj! Tervünket takard el:

Hazug szív sikeréhez, hazug arc kell. *(Macbeth I.7)*

6. jelenet

Lady

I. felvonás 5. szín

Fohász a lélek ellen

A Lady leül a tükör elé, festi magát, készül a király fogadására. Ékszerei, fejéke egy jövendő királynő díszei. De hiába az elszánás, az erős szándék - egy bizonytalan, erőtlén arc néz vissza rá a tükörből. Érzi, hogy férjében sem, önnön lelkierejében sem bízhat – véges mind. (ld. 7. fejezet)

LADY Maga a holló is rekedt,
 Mely falaim közé károgja Duncan
 Végzetes útját. Szellemek, ti gyilkos
 Eszmék szítói, irtsátok ki bennem
 A nőt s töltsetek túlcsondulni ádáz
 Kegyetlenséggel! Dagadjon a vérem,
 Tömjétek el a lelkipurdalás
 Minden részét, hogy rám ne törjön a
 Természetes kétség s alkút ne kezdjen
 A terv s a tett között! (...)Jöjj,
 Sűrű éjszaka a pokolfüstbe öltözz,
 Hogy késem vakon döfjön, s a homályon
 Belesve rám ne rivalljon az ég,
 Hogy: „Vissza, vissza!”

A „fohász” kissé megnyugtatta – erőt, önbizalmat adott neki. Mosolyogva fordul a belépő Banquo felé. A férfi hozott valamit a nőnek – virágot, egy ritka tollat, valami harcshoz nem illő apróságot. Kettőjük között finom, a flört határát súroló férfi–nő viszony van, Banquonak mindig is tetszett barátja szenvedélyes, erős akaratú neje, a Lady pedig Banquo bölcsességét, humorát, szelíd iróniáját, különységét kedveli. Erre a személyes viszonyra azért van szükség, hogy majdan, Banquo megölésekor a Lady egy valódi barátot sirasson.

7. jelenet

Banquo, Lady

I. felvonás 6. szín

A Király megérkezése

BANQUO Ah, nemes úrnónk!
 A szeretet, mely (népes had képében)
 Rádtör, talán terhes. De mondj „hál’ istennek”-et
 A zavarásért, mert győztünk, és élünk. (Duncan I.6)

- LADY Ha megkettőznéd a felfordulást,
Akkor is szegény s jelentéktelen ügy lenne
A nagy kegyhez képest, mellyel a
Király elhalmozott. *(I.6)*
- BANQUO Szép válasz.
Nemes Lady, már csak terád várnak,
Ha tetszik...
- LADY Gyerünk a király elé!
Nyújts a karod, s vezess!
- BANQUO Én inkább itt várom meg a végét,
Túl hangos nékem ez a ceremónia.
Öreg vagyok, s kissé zavart a lelkem
Cawdor halála miatt.
- LADY Kár érte.
- BANQUO Olyan ember volt, hogy feltétlenül *(Duncan I.4)*
Megbíztam benne. De a bor majd
Kimossa lelkemből a zavart. Eredj, várnak.

Cawdor halálának említésekor a Lady elkomorul – jól ismerte Cawdort, és akárcsak Banquo ő is érzi az ítélet elhamarkodott, gyanús voltát.

8. jelenet

Banquo, Macduff

I. felvonás 4. szín

Kitüntetések - Mulatás az oldalszobában

A Lady kimenetele után a ceremóniáktól, hamis ünnepektől irtózó Banquo leheveredik a padra. Egy bánata van csupán, hogy a női öltözőszobában nem tárolnak szeszt. Olyan szívesen ivott volna – mióta egymagában él, napjai gyakran zárulnak borok és színes szeszek bódulatában. Bölcs, guszta alkoholista, ha tetszik.

BANQUO (önironikusan) Milyen szép a vár fekvése... Inverness!
Bár fekve minden váré szép.
Fekszünk, s a szél
 Édesen-üdén hízeleg megenyhült
 Érzékeinknek. (Duncan I.6)

Macduff lelkesen beront, Macbeth iránti őszinte rajongása, a győzelem, a végre kitisztult országos helyzet – bármennyire hamis is ez a vérrrel szerzett békesség – boldogsággal tölti el. Ennek kedvéért még azt is lenyeli, hogy bár ő is hősiesen harcolt, sőt meg is sebesült a csatában, a király egy névleges, szinte sértő ajándékkal, saját várának thánságával lepte meg. Banquo nem várt semmit az uralkodótól – így nem is volt módja csalódnni.

MACDUFF Banquo! Macbeth oly hősi lélek,
 Hogy gyönyörűség magasztalnom őt,
 S igaz ünnep! (Duncan I.4)

BANQUO Kitüntették?

MACDUFF Ki, sőt királyunk páratlan kedvében
 Ajándékot szórt mindenkinek, főúrnak,
 Cselédnek, mindnek ki ott állt,
 S Macbeth hitvesét, mint legjobb
 Háziasszonyt egy gyémánttal köszöntötte. (Banquo II.1)

BANQUO Téged is kitüntetett?

MACDUFF Hogyne! Fife thánja
 Lettem...(nevet) A saját váram thánja!

BANQUO Fife thánja?! Nem értem.

MACDUFF Sebesülésemért, kegyes
Ajándékként királyunk nekem adta azt,
Ami az enyémm...Fife-ot, saját váramat...

BANQUO Fife thánja, te! Jöjj hát szívemre,
 Ide plántállak, és gondozni foglak,
 Hogy gazdagon virulj. (Duncan I.4)

MACDUFF Drága Banquo,
 A te érdemed sem kisebb, de a

Jutalmad sem lesz az... Tartsd ide

Az ajkad, kitüntetem...

A zsebéből elővesz egy palack vörösbort, átnyújtja a mindig szomjas Banquonak, élvezettel, boldogan nézi, hogyan tűnik el a vörös lé Banquo torkában.

BANQUO Egy országért nem adnám ezt a bort.

Kanmuri az oldalszobában, reneszánsz kuplé, énekelnek, dobognak, vadul kurjantják a refrént. Két sértett barát a király mulatságán.

BANQUO Mulatság kell az ifjúnak:

A jön, a rosszon kapva kap.

Ha bú emészt, ha rág a gond:

A társaság vigasztalónk.

Vadászkaland

Tánc, nóta lant

Az életem.

Jó friss erő

S játék a fő-

Ki tart velem?

Az emberséges társaság

Csak jóra visz, nem bűnbe ránt.

Ember jó meg rossz akad,

De lám a választás szabad!

Ne tespedj, test!

A jót keresd!

Jöjj hát, erény.

Bűnt megvetek,

Csak jó vezet-

Úgy éljek én!

szöveg : VIII. Henrik, zene Melis László

IV. felvonás 1. szín

Macduff kisfia-

Macduff váratlanul elhallgat, eszébe jut a családja, a fia. Az apának a gyereke iránti rajongása, szeretete különösen fontos, hogy a későbbi gyerekgyilkosságot az általános vérontástól elemelje. Szinte látnunk kell gyakran „kölyöknek” becézett, szinte gyerekes, Macduff viszonyát ehhez a távoli koraérett, a felnőttek világról gondolkodó kis krapekhez, hogy bosszúját, gyűlöletét mélyebben átérezzük. Nem véletlenül sújt le Macbeth erre a gyerekekre – mert tudja, mindenki tudja, hogy itt lehet a legnagyobb fájdalmat okozni Macduff-nak.

BANQUO Mi van? Te nem énekelsz?

MACDUFF A fiamra gondoltam. Van apja, mégis apátlan szegény. Jó lenne hazamenni. Tavasz óta nem láttam. Okos kis csimasz, gyerekész szól belőle, de nagyon okos ész. Mikor elbúcsúztam tőle, mondom neki: „Kisfiam, apuka most elmegy, s lehet hogy meghal. Akkor mi lesz veled, hogy fogsz megélni?” – „Ahogy a madarak – mondta.” – „A madarak? Hogy? Légyből és kukacból?” – „Nem, mondta ő – hanem, ami kerül” – ezt mondta: „Ami kerül”. – „Ég veled, kisöcsém!” – mondtam és feldobtam jó magasra, hátha megjíed, de nem. – „Repülök. apuka – visította – repülök!” – „Ég veled, kismadár!” – s azóta nem láttam. De a leghosszabb tavasz is véget ér egyszer. Ezt neki faragtam.

(Lady Macduff – Gyerek párbeszéd IV. 1)

A zsebéből elővesz egy ügyetlenül kifaragott falovacskát. Banquo forgatja, nézi. Semmi különöset nem lát rajta. Macduff kivesszi a kezéből, s belefúj a lovacska orrába. Szappanbuborékok szállnak fel belőle. Annyira abszurd, érthetetlen játék – hogy Banquo önkéntelen szeretettel öleli meg buborékozó barátját.

A Lady belép, észreveszi a jelenetet. Szomorúan, feszülten nézi. Fejük fölött az elhunyt kisfiú maszkja. (ld. 46. old.)

9. jelenet

Lady, Macduff, Banquo

Macduff észreveszi a nőt, zavartan elrejtí a lovat.

LADY Jó urak, várnak a vendégek.

Hol van Cawdor thánja?

BANQUO A királlyal mulat, nem?

LADY Azt hittem, veletek van.

MACDUFF Keressük meg... *(Senki nem mozdul, nézik egymást – máskor együtt voltak)*

Jókedv legyen, s lelki béke,

Vége a csatának! Vége! Vége!

Asszonyom, add a kezed, s vezess!

Te is, Banquo.

BANQUO Csak utánad, Fife thánja.

Kimennek. Alig távolodnak el, Macbeth érkezik – elgondolkodva, csendet, nyugalmat, félreeső zugot keres. Egy pillanatig szembenéz a gyerek maszkjával – aztán elfordul, nincs segítség.

10. jelenet

Macbeth

I. felvonás 7. szín

A jó és rossz tudása

MACBETH Volna csak meg. Mihelyt megvan... szeretném,
Hogy hamar meglegyen. (...) Ha egy dőfés
Volna minden s mindennek vége, itt,
Csak itt, ezen a múltó zátonyon –
Bánnám a túlvilágot! De ilyenkor
Már itt elér a bíró, (...) s a szigorú kezű

Igazság velünk itatja ki a
 Méregpoharat. – Őt itt két jog őrzi:
 Először, hogy vendégem és uram,
 El kéne zárnom előle a gyilkost,
 Nemhogy magam fenjek rá kést! Meg aztán
 Ez a Duncan olyan szelíd király volt,
 Tisztében oly hű, hogy erényei
 Trombitanyelvű angyalok gyanánt
 Zúgnának vad bosszút a gyilkosára:
 S a részvét, mint viharon vágató
 Csupasz gyermek (...) mindenkinek a szemébe
 Kürtöli a gáztettet, hogy könnybe fül a szél.
 S a tervemet se sarkantyúzza más,
 Mint a becsvágy, mely túl nagyot ugrik,
 S átbukik a nyergen...

A monológ sóvárgással, a korona és a hatalom iránti vágygal indult – és a gyilkosság elutasításával, a vágy kigúnyolásával ért véget. Szándéka tiszta, akarata megerősödött – érzi, hogy nem fogja elkövetni a tettet. (ld. 42 – 45. old.) Annyira elmerül a gondolataiban, hogy önkéntelen összerezzen, amikor belép a Lady. Furcsa dolog riadozni látni ezt az egy tömbből faragott katonát.

11. jelenet

Lady, Macbeth

I. felvonás 7. szín

Harc – a halott gyerekek emléke

LADY A vacsorának mindjárt vége lesz,
 Mért jöttél ki?

MACBETH Keresett?

LADY Nem tudod?

MACBETH *(határozottan)* Ne menjünk tovább ebben a dologban:
 Lám, most is kitüntetett; arany

Megbecsüléssel vesz körül a nép –
Friss ragyogását mutogatni kell, nem
Elherdálni. **(ld. 44 – 45. old.)**

LADY *(gúnyosan)* Részeg volt a remény,
Amibe öltöztél? Aludt azóta
S most sápadtan és zölden riad arra,
Amit oly bátran kezdett?
(a gúny nem hat, fenyegetően) Ezután
Ennyibe veszem a szerelmed is.
Hát félsz az lenni tettben s akaratban,
Ami vágyban vagy? *(csúfondárosan, sértően)* Kéne, amit az
Élet díszének ítélsz, a korona, mégis (...)
„Félek”- kel felelsz az „ízlenék”- re,
Mint a macska a mesében?

MACBETH *(keményen, durván)* Elég!
Merek annyit, amennyit férfi merhet:
Aki többet mer, nem ember.

LADY (...) Addig voltál ember, míg merni tudtad,
S ha több lennél, mint voltál, a siker
Férfinak is emelne! *(hízelegve)* Hely s idő
Nem kedvezett, s te dacoltál velük:
Most önként kínálkoznak, s íme megfutsz
A kegyük elől... Szoptattam...

Macbeth türelmetlen, feszült mozdulattal leállítja – a Lady elhallgat, majd rövid idő múlva megint előlről kezdi, tudatosan, kímélet nélkül. (ld. 45 - 46. old.) Tekintete a halotti maszkra tapad, úgy nézi, mintha le akarna számolni pár évnyi boldogtalanság okozójával. Semmi szeretet, meghatottság nem marad benne – kemény és elszánt, szinte férfias.

LADY ... Szoptattam, s tudom mily
Édes a csecsemő az anya keblén:
De bárhogy nevetne rám, én kitepném
Fogatlan szájából a mellemet,

S agyát szétzúznám, ha úgy megfogadtam
Volna, mint te ezt.

*Nézik egymást, hosszan, szó nélkül. Több év gyász, hallgatás, közös titok
feszül a csendben. Végül a férfi megadja magát.*

MACBETH

S ha baj lesz?

LADY

Ha baj lesz?

Feszítsd végsőkig bátorságod íját,
És nem lesz baj. Ha Duncan elaludt
- Amire hamar ráveszi a nap
Sok fáradalma – , fűszeres borommal
Úgy leterítem a két kamarását,
Hogy eszük öre, az emlékezés,
Pusztá gőz lesz, s agyuk tartálya csak
Üres lombik: ha majd elázva, disznó
Álmukban félholtan fetrengenek:
A védtelen Duncannel, te meg én,
Mit nem tehetünk?! S mit nem foghatunk
Részeg tisztjeire?! – a nagy ölés
Gyanúja rájuk szakad!

MACBETH

(feszülten, ellenségesen) Csak fiút szülj:

A te fékezhetetlen anyagod csak
Férfit teremthet!

LADY

(tovább, csak tovább, monomániásan) Bevérezzük

A két alvót a szobában és az ő
Tőrüket használjuk: s nem lesz-e biztos
Hogy ők tették? Mást hinni is ki merne,
Amikor majd jajveszékelnünk kezdünk.
A halott felett?!

MACBETH

Valaki jön.

Visszahúzódnak.

12. jelenet

Macduff, Banquo

II. Felvonás 1. szín

A részegség - buffó

Macduff hozza a részeg Banquot. Az ivás ebben az esetben mélyebb funkciót hordoz, mint egy egyszerű berúgás. Banquo alkoholizmusa világszemléletének, keserűségének, elrontott életének következménye, része. Viszont ezen az estén a részegség hübrisszé, tragikus vétségé válik Shakespeare összehozza őket – a gyilkosságra készülő Macbethet és a lefeküdni igyekvő Banquot – sőt, magáról a jóslatról, a királyság lehetőségéről is beszélnek. Mintha Macbeth ki akarná puhatolni, hogy mire számíthat Banquo részéről a merénylet után. Tehát egy taktikus, a gyilkosság utáni helyzetre készülő Macbethet látunk. Banquo megérti a célzást, és elhárítja a tisztességtelen szövetséget. De ez a beszélgetés a későbbiekben sem lelki, sem politikai szinten nem jelentkezik. Mintha nem is lett volna.

Jelen példányban ezt az éjszakai utolsó találkozást másra használjuk – Macbeth azért jön Banquohoz, mert segítséget, erőt vár tőle. Mint legjobb barátjától. Szeretné, ha Banquo az elejtett szavakból, célzásokból megértené, hogy miféle tett készül és segítene neki legyőzni azt a sodrást, ami folyton a gyilkosság felé viszi, bármennyire menekül tőle. Azonban Banquo részeg – sem a segélykérést, sem a célzásokat nem érti, vigyorogva bámul barátja kétségbeesett arcába. Macbeth dühösen vágja le az ágyra. „Aludj!”

A sikertelen találkozást egy bohóctréfa-szerű improvizációkból lejegyzett játék előzi meg. A részeg Banquo és a becsicsentett Macduff nem találják a tornyot a csillagtalan éjszakában. A játék apropója Banquo és Fleance furcsa, szinte érthetetlen párbeszéde az eredetiből:

Banquo: Késő van már, fiam?

Fleance: A hold lement; hogy vert-e a torony?-

Banquo: Tizenkettőkor megy le.

MACDUFF Gyerünk lefeküdni. Késő van már! (*Banquo II.1*)
 BANQUO Lement a hold, és nem vert a torony! (*Fleance II.1*)
 MACDUFF Az ott a hold. Tizenkettőkor megy le. (*Banquo II.1*)
 BANQUO Ilyen későre jár, és még fenn a hold!
 MACDUFF Nincs fent.
 BANQUO Akkor hol van? Lement a hold és nem vert a torony?
 MACDUFF Tizenkettőkor megy le.
 BANQUO De hát lement, és nem vert!
 MACDUFF Mert még fent a hold?
 BANQUO Hol? (körbe-körbe forog)
 MACDUFF Nem látszik, mert sötét van...
 BANQUO Sötét van, mert lement a hold!
 MACDUFF (*bambán*) És nem vert a torony? De hol a torony?
 BANQUO Lement...
 MACDUFF A torony?
 BANQUO Azért van sötét...
 MACDUFF Mert sötét van...
 EGYÜTT (*szomorúan*) Sötét.

Próbálja lefektetni, ágyba dugni barátját, de az folyton kisiklik a kezei közül.

MACDUFF Feküdj már le... Aludj!
 BANQUO /*Kilopja Macduff zsebéből a lovacskát, keresi a buborékokat. Macduff visszaveszi tőle.*/
 Ne, ez is. Takarékos az ég: elfűjták gyertyáit.
 Szemem ólmos fáradtság üli, még sincs
 Kedvem aludni. Kegyes ég, kötözd le
 A sok gonosz gondolatot, amely
 Az álmokba furakszik. (*II. 1*)
 MACDUFF Jó, jó, aludj már!

- BANQUO *(nevet)* A fiamból király?! Te! Úgy szeretlek,
Mint egy gyereket... Hol az a lovacska? (Macduff visszalöki
az ágyra)
De jó lenne egy kis nő... mióta a feleségem elment...
Áh, nincs jobb, mint a részeg bujálkodás...(a lassan
szedelőzködő Macduff-hoz)
Hazamész, ugye? Téged várnak...
- MACDUFF Reggelre visszajövök költeni a királyt.
- BANQUO Az a Cawdor se csalja tovább szemünk. (Duncan I.2)
- MACDUFF Ne gondoldj rá! Aludj! Reggelre itt vagyok.
- BANQUO Ezt vidd el a fiadnak! (odaadja a nyakláncát)
És mondd meg, hogy Banquo... hogy Banquo... jó éjszakát
kíván...
Mindenkinek!

Macduff betakarja, elfújja a lámpát és halkán kimegy..

13. jelenet

Macbeth, Banquo

II. Felvonás 1. Szín

A barátság üresjárata

Halkan bejön Macbeth. Nagyon feszült. Leül az ágyra, a fal felé fordult Banquo mellé. Látszik, hogy beszélni akar vele. Halkan megszólítja

- MACBETH Banquo!
- BANQUO *(félálomban)* Állj, ki vagy?!
- MACBETH Jó barát.
- BANQUO *(nevet)* Még ébren, sir?
- MACBETH A király lefeküdt. *(Banquo)*
- BANQUO Szokatlanul vidám volt... Szokatlanul...Vidám...
- MACBETH A mai napra gondoltam az imént...
- BANQUO Látod, neked részben igazat mondtunk,

- Cawdor vagy...
- MACBETH Áh, már nem is gondolok rá.
Mindamellett beszélhetnénk az ügyről,
Ha van kedved rá.
- BANQUO Majd, alkalmasb időben.
Szólj úrnődnek, hogy fogytán az italom.
- MACBETH Már lefeküdt. Nyugodj te is!
- BANQUO Szomjasan aludni? Még egy korty
És jó éjszakát!

Összecsuklik. Az utolsó szavakat már szinte érthetetlenül, az eszméletvesztés határán mondta el. Macbeth visszarakja az ágyba, a fal felé fordítja, rádobja a takarót.

MACBETH *(dühösen)* Részeg vagy már! Aludj!

Kifújja a gyertyát. Az ágy mellett észreveszi Banquo tőrét. Mint egy célzást. Egy jelenést. A tőr a Macduffal való cicázás során hullt ki. Macbeth felveszi a kést – nézi. A penge megvillan a fényben: Hát mégis itt vagy?²⁷

14. jelenet

Macbeth

II. Felvonás 1. szín **Tőr-monológ**

MACBETH *(észreveszi az ágy mellett a tőrt)*
Hát mégis itt vagy! Oly kézzelfoghatóan hogy
Már-már vért izzad a markolatod, s a pengéd

²⁷ Plutharkosz írja, hogy amikor Kleopátra öngyilkosságakor behozták a fűgével teli kosarat, amelyben az áspiskígyóknak lenniük kellett, „ő kívánta így, hogy ne tudja, mikor harap testébe a fenevad. Mégis, amikor kivett néhány fűgét, meglátta a kígyót, és így szólt: – Mégiscsak itt van?”. Pedig jól tudta, hogy ott lesz. Hogy ez elkerülhetetlen. Ebben a példányban ezt az érzést, a végzetten való csodálkozást, mint örök emberi tulajdonságot, tettem a tőr-hallucináció és monológ alapjául. Nem a jelenléte meglepő, hanem az elkerülhetetlensége.

Mely előbb tiszta volt. – *(leteszi Banquo mellé)*

Nem. Nem lehet! Csak

A véres munka szoktatja magához

A szememet. – **(ld. 11. fejezet)**

(feszülten hallgatózik, csend)

Most halottan hever

A fél föld, és rémképek gyötrik a

Függönyös álmot, (...) és a csontváz

Halál, melyet fölvert óraüvöltő réme, a farkas, (...)

Rabló lépteivel megy célja felé.

Te, szilárd föld, ne halld, hol jár a lábam,

Mert köveid is kifecsegik

S megtörlik az éj néma iszonyát.

De ő csak él, míg fenyegetem – ő,

A tett tüzére jeget fúj a szó! *(II. 1)*

(elveszi újra a tört) Csillag oltsd ki tüzed,

Ne lásd sötét, sóvárgó szívemet;

Csukódj be, látás: hadd tegye kezem,

Amit, ha megvan, fél látni a szem. *(I. 4)*

Megyek, s megvan: az idő tetre hív. *(II. 1)*

*Indul. Szinte beleütközik a király szobájából érkező Ladybe, aki épp a kamarásokat kábította el „fűszeres borával”. Döbbenten néznek egymásra – mint két tilosban járó gyerek, akik tudják, hogy rossz, amit tesznek. Hiába hergelik, gyözködik, erősítik magukat, minden találkozásukat a bűn tudata kíséri – egymásra néznek és egy gyilkos tekintete néz vissza rájuk. Félnek a másik tekintetétől, és ezt nem képesek palástolni egymás előtt – Meztelenek. **(ld. 40 – 41. old.)***

15. jelenet

Lady, Macbeth

II. Felvonás 2. Szín

A gyilkosság

LADY Ami mámoruk volt, nekem erőt ad,
S tüzet, mi őket kioltotta.

MACBETH *(hallgatózik)* Pszt! Csönd!

LADY Csak a bagoly, a gyászos ór, rikoltott
Szörnyű jó éjszakát. – Már bent van –
Az ajtók nyitva. Tisztét gunyolva horkol
A két részeg: megfűszereztem az
Italukat, hogy élet és halál
Verseng most értük. Menj!

Macbeth elindul, hirtelen megáll – reccsen lába alatt a padló, mozdul az árnyék. Az utolsó büntelen pillanat. Zenével, fénnyel is kiemelve. Minden felne, lelassul. Az idegek játéka. Zajok és árnyékok. Ez a riadtság, túlfokozott érzékenység fog visszatérni Banquo meggyilkolása után a vacsorán. (ld. 58. old.)

MACBETH *(kiáltja)* Mi az? Ki van itt?!

LADY *(rémülten)* Jaj! – fölébredtek, és semmi sem történt!
Csak a kudarc árthat, nem a tett! Csönd!
Ha nem olyan, mint alvó apám volt,
Én szúrom le. Menj!

Véleményünk szerint nem igaz, hogy olyan volt, mint alvó apja – nem igaz! De mondani kell valamit, mert megőrjít a tehetetlenség, az álló idő. Szinte lökdösi a férfit, hogy menjen már. És Macbeth bemegy a királyhoz. A Lady egyedül marad – a férje jelenlétében érzett magabiztosság és belső erő hirtelen szétfoszlik – egy kétségbeesett, riadt, remegő nő áll a színen.

Fohászkodna, de kihez. Csend. Nem telik az idő. Ide-oda járkál, minden mozdulata görcs és feszültség.

Ne halld, Duncan: a nap, mely idehozott,
Az eget nyitja eléd, vagy a poklot... (*Macbeth II.1*)
Nyugalom! A leghosszabb éjszaka is
Véget ér egyszer! (*Macbeth I.3*)
/Macbeth kijön – valósággal beesik a szobába/

Férjem! Mi az?

MACBETH Elvégeztem. Hallottál valamit?

LADY Te nem szóltál?

MACBETH Mikor?

LADY Most.

MACBETH Hogy bementem?

LADY Akkor...

Lady nem tudja, hogy mit feleljen. Annyira érthetetlen, szinte abszurd a jelenet. A szöveg is már-már érthetetlen – főleg Macbeth visszakérdezése. „Te nem szóltál?” – MIKOR? Nem a gyilkossággal, a kezéről csöpögő vérral, a mellettük alvó Banquoval foglalkozik, hanem Egy hanggal. Hogy volt-e HANG. És úgy várja a választ, mint egy eszelős, mintha megőrült volna: Hallottál valamit? – De a Lady nem értheti, hogy mire, milyen hangra gondolt a férje – ki szólt volna, mikor, mit? Csak később derül ki, hogy Macbeth a házon át zúgó hangról, a „Ne aludj Macbeth” eredetéről kérdezte nejét – hogy azt hallotta-e? Ettől ilyen szaggatott, érthetetlen és abszurd a gyilkosság utáni első párbeszéd. Akárcsak a hazaérkezés utáni rövid dialógus volt.

MACBETH Siralmas látvány!

LADY Ne légy bolond. Mért volna siralmas?

MACBETH A király álmában nevetett, majd
Felkiáltott, felriadt! Álltam és
Hallgattam imádkozott és tovább aludt...
Aztán megint: „Ég irgalmazz!” és egy „Ámen!” (...)

- LADY Ne vedd úgy szívedre.
- MACBETH „Ég irgalmazz!” és egy „Ámen!”
 Én szorultam rá, én, az irgalomra!
 És a szó, az Ámen, torkomon akadt.
 Mért nem bírtam kisírni egy „Áment” magamra?
- LADY Ilyesmin kár rágódni, mert beleőrülünk.
- MACBETH Úgy rémlett, egy hang kiált: „Ne aludj!
 Macbeth öli az álmot!” A tiszta álmot,
 Az álmot, mely a gondot kibogozza,
 S napi halál, bús robot fürdeje,
 Dúlt szív balzsama, s második fogásunk,
 Főtáplálónk az élet asztalán.
- LADY Elég!
- MACBETH „Ne aludj!” – zúgott át a hang a házon:
 „Glamis megölte az álmot – soha
 Nem alszik többé Cawdor, soha Macbeth!”
- LADY Ki kiáltott volna? Ne rontsd büszke thánom
 Nemes erődöt ily beteges
 Gondolkozással! Végy egy kis vizet,
 S mosd le kezedről a szennyes tanút.
 Mért hoztad magaddal a tört?
 Bent a helye: vidd vissza, s kend be vérrel
 Azt a két alvót.
- MACBETH Nem megyek be többet:
 Tettemet szörnyű elgondolni is:
 Még egyszer látni? Nem, nem!

A Lady tehetetlen férje önmarcangoló, eszelős kitöréseivel, emlékképeivel szemben. Soha nem látta még ilyennek Macbethet – s ami még fontosabb: el se tudta képzelni, hogy ilyen is lehet, hogy ennyire összetörhet. Döbbenet, félelemmel nézi: ez nem ugyanaz a férfi, mint aki bement – ez a siránkozó, ide-oda kapkodó, árnyakkal hadakozó szerencsétlen, aki semmit nem hall meg a Lady szavaiból, sem fenyegetést, sem kérdést, sem józan érvet. Csak az alvó királyt, és az „Ámenre” képtelen önmagát látja, csak a gyilkosság

képeit, a „siralmas látványt” és csak a házon át zúgó hangot hallja. Macbeth odabent maradt. Nem érzel semmiféle veszélyt, így találnának rá véres kézzel, törrel, ahogy Duncantól kijött. Ez ad erőt a Ladynek. Rákiált Macbethre, a magára hagyott nő indulatával, dühével.

LADY Gyöngye lélek! Add a tört!
 /Macbeth nem adja, szinte eszelősen védi, rejti a véres kést/²⁸
 Aki meghalt, vagy alszik,
 Nem több, mint egy kép: gyermek szeme
 Fél csak tőle... Ha még vérzik,
 Bemázolom vele az örök arcát:
 Vegye vérüket a vér. /Bemegy/
 MACBETH (...) Milyen kéz ez?! Lemossa-e Neptunus Óceánja ezt a vért valaha? Nem, nem:
 Előbb festi át kezem a roppant vizeket,
 Hogy a zöld mind vörös legyen!

Kívülről kopogás – jelen koncepció szerint ez egy erős, ijesztő zene, szinte földöntúli hang – mint Don Giovanni Kövendégének ökle. Az a hang szól, amit Macbeth túlfeszített idegrendszer hall, nem a várkapun való emberi kopogás.

²⁸ *A tör történetét nem az elemzés, hanem a próbák alakították. Az eredeti koncepció szerint azt akartam, hogy a tör-monológ kelléke valóságos, kézzelfogható tárgy, ne egy képzeletbeli tör legyen. Erre legpraktikusabban a részeg Banquo oldalfegyvere kínálkozott – ám mivel a barátja személyes tárgyával követte el Macbeth a merényletet, így a bűnjel sorsa is beépült személyes viszonyukba. A Lady idegességében visszavitte volna a Király teste mellé a véres tört, azonban ezáltal a gyanú Banquora hárult volna. Ezt Macbeth nem engedte – sőt a véres pengét, mint majdan a Lady, hosszan súrolta, mosta a falikútban. Véres is lett a víz – mint Neptunus óceánja. A kopogáskor megijedt, kiejtette kezéből a tört, bele a vízbe. Itt találja meg később Banquo, amikor a merénylet kiderülése után, kijózanító szándékkal megmossa arcát a falikút medencéjében. A véres vizet is látja – és egy pillanatig elgondolkozik azon, hogy talán ő is benne volt a bűnös számításban, mint aki részeg álmában leszúrta a királyt. De a Macbeth iránti bizalom és barátság erősebb ennél – pusztán a nehéz gyanú marad. Ezért nem fél később szembeszállni vele – és eszébe sem jut, hogy őt is megölhetik.*

LADY (...) Végy hálóruhát: ha hívnak, ne lássák,
 Hogy még fent voltunk. És ne tépelődj oly
 Szánalmasan!

Valósággal kilökdösi tehetetlen, erőtlén férjét.

16. jelenet

Banquo, Macduff

II. Felvonás 3. Szín

Banquo ébredése

A híres-nevezetes kapus jelenetet, a vérdráma utáni buffót csak jelzésszerűen, egy néma-jelenet erejéig idéztük fel. Az egyre erőteljesebb, türelmetlenebb dörömbölés felébreszti Banquot, aki nem érti sem azt, hogy hol van, hogy került oda – és mi ez az iszonyú lárma. Próbál felülni, de minden ellene szegül, a kabát szárnya visszarántja, az ágy nem engedi. Többször feladja az egyenlőtlen küzdelmet, de a dörömbölés csak nem akar megszűnni. Végül sikerül felülnie, de ekkor a cipők szövetkeznek össze ellene - kétségbeesetten próbál úrrá lenni „rakoncátlan” lábbelijeit fölött.

BANQUO Micsoda kopogás! Kop, kop, kop!
 Belzebub nevében: Ki az ördög az!? *(visszafekszik, újabb kopogás)*
 Kop, kop, kop! Soha egy nyugodt perc!
 Ki vagy? Bújj be! *(Kapus II.3)*

MACDUFF *(némi éllel a hosszú várakozás miatt)*
 Jó reggelt, barátom! Oly későn mentél
 Aludni, hogy most ily későn ébredsz?

BANQUO Második kakasszóig iddogáltunk..
 A rosszkedvű király nagyon jókedvű volt...
 Ittunk. S inni, barátom, *(gondolkozik)* egy, két, nem, három
 Nagy dolog atyja...

- MACDUFF S legfőképp melyik három dolognak?
- BANQUO Az alvásnak, az orrfestésnek és a... vizelésnek. *(öniróniával)*
A bujálkodást – sajnos - csábítja és kábítja, felpiszkálja a vágyat, de cserbenhagy a végrehajtásnál. Ennél fogva kiadósabb ivászatra csakugyan rá lehet mondani, hogy gyáván és áruló módra viselkedik a bujálkodással szemben, birizgálja, és elsikkasztja, rábeszél és elbátortalanít tőle, talpra állítja és kicsinálja, hogy ne bírjon állani: következőképp, orrunknál fogva vezet bennünket, s mikor végre beugrat a lefekvésbe, ő maga szép simán megugrik...
(Kapus II. 3)

Visszafekszik, magára húzza a kabátot, mintha csak múltó ébrenlét lett volna az egész, amire másnap nem is emlékszik az ember.

- MACDUFF Bár ne szeretnék részegen is!
Vajon talpon már a gazdánk?

Macbeth belép

- BANQUO *(nevet)* Kopogásod felriasztotta: itt jön.

17. jelenet

Macbeth. Banquo, Macduff, Lady

II. felvonás 3. szín

A gyilkosság felfedezése

- MACDUFF Jó reggelt, sir.
- MACBETH Jó reggelt nektek is.
- MACDUFF Nem tudom, a király felkelt-e?
- MACBETH Még nem.
- MACDUFF Meghagyta, hogy korán itt legyek érte:
És majdnem elkéstem.

- BANQUO Ma megy a király?
 MACDUFF Úgy rendelkezett.
 Ma éjjel nálam száll meg, Fife-ban.
 BANQUO *(nevet) Kiséretével... (próbál cinkos pillantást váltani Macbeth-
 hel, de az nem néz rá sem, senkire)*
 MACDUFF Leszek bátor beszólni.
 Ez a határozott parancs. *(II.3)*

*Bemegy. Banquo bocsánatkérően – mint megrögzött iszákosok szokták
 viccel elmaszatolni ismétlődő botlásaik súlyát.*

- BANQUO Nehéz éjszaka volt: (...) a sötét madár
 Éjhosszat szólt; s hajnaltájt lázbetegen
 Rengett a föld, forgott az ágy...
 Viharos éjszaka volt. *(Lennox II.3)*

Macduff érkezik sápadtan, alig bír megszólalni

- MACDUFF Ó, szörnyű, szörnyű, szörnyűség, amit
 Szív s nyelv föl nem fog, ki nem mond! *(II.3)*

MACBETH és BANQUO Mi történt?

- MACDUFF Megalkotta remekművét a rontás!
 Szentségtörő gyilkosság tört be az
 Úr fölkent templomába és kilopta
 Belőle az életet.

MACBETH Az életet?

BANQUO Ófelsége? Róla beszélsz?

- MACDUFF Nézzetek be, s oltsa ki szemetek
 Egy új Gorgó: én hadd hallgassak. Ott!
 Nézzétek – és szóljatok ti! *(ordít)* Föl! Ébredj Skócia!

Macbeth bemegy, Macduff irtózatossággal kezdi a vészharangot

Kondulj vészharang! Gyilkosság! Árulás!

Felrángatja a nehezen tápázkodó Banquot, vonszolja, lökdösi a Király szobája felé és eszelősen ordít. Macduff reakciója nemcsak a gyilkosság iszonyatát, de a rend végleges felbomlását, a káosz kezdetét jelzi; ezért sokkal erőteljesebb, kétségbeesettebb, mint reálisan lenne. Nem a Királyt siratja, hanem mint később imájában meg is fogalmazza, azt hogy a gyilkosság betört otthonaikba, többet nem lehet „véres kés nélkül vigadni”.

Banquo! Rázd le az álmod, a halál puha mását,
S nézd magát a halált! Itt az utolsó
Ítélet képe! Ébredj, Skócia! Szólj, harang, szólj!

Banquo bemegy a Király hálósobájába. Rohanva jön a Lady.

LADY Mi történt, hogy ilyen
Iszonyú láрма trombitálja össze
A ház alvóit? Szólj!

MACDUFF Óh, drága Lady,
Nem neked való, amit mondhatok:
Gyilkosság volna, ha nő füle hallja,
Maga a hír is.

Banquo belép. Még mindig nem ura a mozdulatainak, gondolatainak. De jó lenne, hirtelen kijózanodni. A Lady tökéletesen játssza a hajnalban felriasztott gyöngge, ijedt nő szerepét.

BANQUO Megölték urunkat, a királyt! (*Macduff*)

LADY Jaj nekünk!
Itt a házunkban?

BANQUO Borzasztó, akárhol!

LADY Macduff, könyörgök, cáfolj szavaira,
S mondd, hogy nem úgy van. (*Banquo*)

MACDUFF Megölték a királyt.

Macbeth belép. A Király hullájának látványától mintha magához tért volna – korábbi zavarodottságát palástolandó patetikus, már-már groteszk királyhűségbe megy át. Talán nem is számításból ölte meg a két órát: ez a lojális katona természetes reflexe volt ez. És most tüntetően, túlcsonduló érzelemmel tesz hitet a Király szeretete mellett. Értelmezésem szerint Macbeth „rossz színész” – nem „alakít”, mint a Lady, hanem vélt, hamis érzelmeit korbácsolja fel – züfecel, ahogy mondani szokás. De az erőltetett játék mélyén ott az egykori érzés emléke, a múlt, az az idő, amikor az az érzelem – barátság, hűség, szerelem - még igaz volt. Így siratja most el Duncant, később Banquot. (ld. 51. old.)

LADY Ó, s ki? (*Malcolm*)

BANQUO Úgy látszik, a kamaraőrök:
Arcuk s kezük csupa vér volt. (*Lennox*)

MACBETH Oly zavarodottan bámultak, (...) hogy
Dühömben megöltem őket.

BANQUO Megölted?! Miért? (*Macduff*)

MACBETH Ki tud ilyenkor őrjöngő s nyugodt,
Rémült és közönyös egyszerre lenni? Senki!
Szeretetem villáma megelőzte
A lassú észet. – Itt feküdt a király,
Ezüst bőrét csipkeként fődte az
Aranyos vér, sebei mint kapuk
Várták a halált; ott a gyilkosok,
Tettük színébe mártva, arcukon
Alvadt vér mocska: ki higgadt ilyenkor,
Akiben szív van szeretni, s erő
Azt kimutatni?

LADY Takarjuk be meztelenül didergő
Gyöngeségünket, s jöjjünk össze újra:
Vizsgáljuk át alaposabban ezt a
Véres borzalmat. (*Banquo*)

Indulnának vissza, a szobájukba, de Banquo megállítja őket. Érzi, hogy valami nincs rendjén, túl gyors és „flott” ez a folyamat, minden részlet a helyén van – „gyilkosság, bosszú, siratás, továbblépés”. Banquo esküjével jelzi, hogy ő nem fog könnyen beletörödni, túllépni ezen a gyilkosságon. Macduff őszintén társul ehhez a szándékhoz, kényszerűségből Macbeth is. Egy pillanatig összevillan a tekintetük Banquoval.

BANQUO	Kétely s iszonyat ráz: De Isten nagy kezében állok és Kardot rántok e titokzatos, aljas Páratlan gaztett ellen.
MACDUFF	Én is!
MACBETH	Én is!
LADY	Kapjunk ruhát magunkra, s itt a teremben Mindjárt találkozunk. (<i>Macbeth</i>) (<i>Odaadja Macduff-nak a palástját</i>) <u>Takard be a testet!</u>

Mindenki kimegy, csak Banquo marad a színen. Odamegy a kúthoz, belenyomja a fejét, hogy szűnjön az agyára boruló bódulat. Észreveszi a vért. Döbbenten nézi a vörös vizet. Alján a töre – kiveszi, nézi. Próbál visszaemlékezni, mi történt. Még az is átvillan, hogy talán ő maga? De miért, hogyan? Mi történhetett? (ld. 53 – 54. old.)

18. jelenet

Banquo, Macduff

III. felvonás 4. szín és 6. szín

A gyanú

BANQUO	(<i>bizonytalanul</i>) Hát megnyerted: király, Cawdor, Glamis vagy,(...) De félek, förtelmes játszma volt.
--------	--

Macduff jön. Mint egyszerű, tiszta lelket lényé mélyéig felkavarta a gyilkosság. Tanácstalanul, segélykérően néz Banquora: magyarázza meg, mi ez, hogy történhet ilyesmi? De amikor Banquo óvatosan Macbethre tereli a gyanút, Macduff ordítva, fanatikus hittel áll ki barátja mellett, nem is a bizonyítékok, mint inkább a biztonságvágy miatt. Nem képes befogadni egyik iszonyat után a másikat, hogy közös barátjuk gyilkos lehetne. Majdnem ökölrel megy Banquonak, amikor az józan kételyeit sorolja.

- BANQUO Negyvenötév alatt sok szörnyűt láttam,
De ez a vad éj mindent csúffá tesz. (Öreg II. 4)
- MACDUFF Óránk hajnalt mutat, s lám csókos fény
Helyett gyász földi a föld arcát. (Ross III.4)
- BANQUO Érthetetlen, akár ez a rémség.
Mit gondolsz, kik a gyilkosok? (Ross III.4)
- MACDUFF Akiket Macbeth ledöfött.
- BANQUO Ah! – és mi vitte rá őket?
- MACDUFF Megvesztegetés. A norvégok,
Cawdor sarjai, Macdonwald,
Árulóban itt nincs hiány.
- BANQUO Mennyi ferde ösztön,
Tékozló becsvágy, amely népünket
Pusztítja. – Így aztán
Alighanem Macbeth lesz a király?! (Ross III.4)
- MACDUFF Na és?
- BANQUO Amit mondtam, nem rezzenti agyad?
Értelmezd tovább: vagyis, hogy egy s más
Oly furcsán történt. (Lennox III.6)
- MACDUFF (ordít) Hogy siratta Macbeth
A szelíd Duncant! (Lennox III.6)
- BANQUO No de már halott volt! (...) (Lennox III.6)
- MACDUFF Pokoli tett!
Hogy fájlalta Macbeth! Nem döfte-é le
Kegyess dühében azonnal a két őrt,
Az ital és álmok rabjait? (Lennox III.6)

BANQUO S ugye nemes e tette? (*Lennox III.6*)

MACDUFF *(magánkívül)* Hogyne. Sőt bölcs:
 Mert csak háborgott volna minden élő
 Lélek, hallva, hogy hogy tagadnak. Úgyhogy
 Azt kell mondanom, jól tette: s ezért
 Hiszem, hogyha kezében volna Duncan
Árulója, megtudná: mi az, királyt ölni. (*Lennox III.6*)

Lady és Macbeth jön

19. jelenet

Lady, Macbeth, Banquo, Macduff

III. felvonás 1. szín

Az államtanács - Búcsú Banquotól

Mintha vágyaikat öltöztették volna, Macbeth és a Lady úgy jelennek meg, mint uralkodók. Úgy is viselkednek: merevek, szertartásosak. Mintha félnének attól, hogy bármiféle emberi gesztus elárulhatja őket. Banquo végig figyelni arcuk minden rezdülését, hangjuk titkait. Macbethet ez a dolog nagyon feszélyezi, mivel Banquo jó barátja, érzi a gyanút, „hallja” a ki nem mondott gondolatokat. Ezért bár felkészült – szinte előre betanult szöveget mond – többször megakad benne, abbahagyja, amit elkezdett; így a tanácskozás sutára, torzra, értelmetlenre sikerül. Egyedül Macduff hittelteli, bizalmat sugalló tekintete ad erőt. Ő mindent elhisz, amit Macbeth mond – és többször kíséretbe, helyzetbe belezavarodott barátját. A Lady végig rezzenéstelen marad, nem néz senkire, férjére sem – tudja, hogy ezen a ceremónián túl kell esni, el kell temetni a Királyt, és attól kezdve minden másképp lesz. (ld. 12.fejezet)

MACBETH Ha egy órával előbb meghalok,
 Boldogan éltem, de ettől a perctől
 Semmi értelme nincs a földi létnek:
 Szemét minden, halott a becsület,
 Lefejtve az élet bora, s az égbolt
 Csak a seprővel kérkedik. (*III.3*)

BANQUO Ámen!

MACBETH Mint tudjuk, vérengző elleneink angol
S norvég földön élnek... De most hagyjuk ezt,
 Országos ügyekben este találkozunk. (III. 1)

BANQUO S a halott Duncan?

MACDUFF Vigyük Szent-Colme szigetére,
 Elődeinek hamvait is ott őrzi a sír. (II. 4)

LADY Ma este halotti vacsorát rendezünk az
Emlékére. Este hétig tegye ki-ki,
 Ami jólesik: mi magunk visszavonulunk.
 Addig isten áldjon!

A Lady indul, nyújtja Macbeth felé a kezét, hogy kiszabadítsa ebből a zavart, ügyetlen tanácskozásból. De Macbeth nem megy vele. Banquoval akar maradni, négy szemközt. Beszélniük kell. Macduff érti a helyzetet, ő is távozik a Lady után. Utolsó gesztusa egy baráti intés, érintés Macbeth felé – rám számíthatsz.

MACDUFF Ha szükség van rám,
Szobámban megtalálász. /elmegy/

Csend. Macbeth várja, hogy Banquo megszólaljon, de az nem mond semmit, rá sem néz. Veszi a kabátját, törét – útra készülődik. Ez a némaság rosszabb, mint a kimondott gyanú. Macbeth többször is elébe áll, gesztusai jelzik, hogy beszélni szeretne – de Banquo nem reagál. Elkészült az öltözéssel, indulna.

MACBETH Elmész?

BANQUO Járok egyet. Lemegyek a tengerhez.

MACBETH Szerettük volna hasznos és komoly
 Szavaidat hallani az államtanácsban.
 De este sem késő. Hosszabb út lesz? (III. 1)

BANQUO Csak akkora, hogy estig betölti az időt.
 Ha a lovam nem tesz ki magáért,

Az alkony kölcsönöz egy-két órát. (III.1)

MACBETH El ne késs!

BANQUO Nem; itt leszek uram.

A búcsúzás zavara: egy hiányzó intés, kézfogás. Mindketten érzik, hogy máskor, „rendesen” ilyenkor búcsút vennének egymástól. Macbeth többször el is indítja a gesztust, lendül a kéz, mozdul a kar – de Banquo csak áll, nézi barátját. Nem jön, hogy viszonzza. De nem is indul el. Áll Macbeth-tel szemben. Mintha ő is várna valamit. A félbemaradt gesztus egy darabig együtt tartja őket.

MACBETH Ég áldjon. Hajts keményen.

Estére várlak. A fiad is veled megy?

BANQUO Velem, uram. Jól lovagol.

MACBETH Gyors, biztos lábat kívánok tehát a

Lovaitoknak, s a hátukra bízlak.

Isten veled. (III.1)

Banquo kimegy

20. jelenet

Macbeth

III. felvonás 1. szín

Lelkifurdalások – őrvöngés a nyugalomért

Jelen értelmezésben a Duncan halála utáni gyilkosságok nem a becsvágygal, a hatalom féltésével függenek össze. A Királyt határozott, világos céllal ölte meg: más mód nem volt a korona megszerzésére. Viszont Banquo-t, majd Macduff feleségét, gyermekét értelmetlenül, fölöslegesen, az elszabadult belső félelmek, szorongások elől való menekülésként gyilkolja meg. Cselekedni akar, hogy megnyugodjon – fájdalmat okozni, hogy neki ne fájjon. Terápia lesz a vérengzés, a nyugalom forrása. Nem trónját, a megszerzett satus quo-t védi e véres tettek által, nem zsarnoki természetének gyümölcsei ezek – hanem egy biztonságát elvesztett ember

kétségbeesett reakciói, vagdalkozásai a lelkét kitöltő gyötrelmek, fájdalmak ellen. Macbeth egyetlen pillanatig sem boldog, valójában nem veszi birtokba azt a koronát, amiért „lelkiismeretét odalökte az ős-gonosznak”. Benne ragad a gyilkosságban – amit oly pontosan megérezett az első pillanatban, a „jóslat” után: „Még csak kísért a gyilkosság, de már úgy rázza világomat, hogy erőmet elszívja a képzelet, s már csak az van, ami nincs.”

MACBETH Ez így lenni: semmi;
 De békén lenni ez! Banquoban a
 Félelmem gyökere. Királyi jellem,
 Valami ijeszt benne; gyanakvó
 S a bor tüze mellett is olyan bölcs,
 Hogy biztosan cselekszik. Az egyetlen,
 Akitől félek(...): Macduff is úgy
 Üdvözölte, mint királyok apját (...)
 Érte mocskoltam be a lelkemet,
 Érte döftem le a jámbor királyt, (...)
 S lelkiismeretemet, örök ékszeremet
 Azért löktem oda az ős-gonosznak,
 Hogy ő, vagy ők, vagy bárki más – király legyen?
 Meddő koronát tettek a fejemre,
 S száraz jogart a markomba, hogy
 Holnap kicsavarja azt egy idegen kéz!
 Ki az? (III. 1)

21. jelenet

Lady, Macbeth

III. felvonás 2. szín

A második gyilkosság

A Lady szemmel láthatóan megnyugszik Duncan megölése után – sikerült a merénylet, megszerezte férje számára a koronát, és bár sok hibát, ügyetlenséget elkövettek, Banquo erőtlen gyanúját leszámítva nem kell

tartaniuk semmitől. Az idő el fogja simítani a kétségeket. És mivel ő maga megnyugodott, sokáig nem veszi észre, hogy a férjében elindult önpusztító folyamat, a bűnhődés elől való menekülés újabb gyilkosságokat szül. A Lady, - aki a Király érkezésekor imát mondott a lelkifurdalás, a „természetes kétség” ellen – most derűsen, évődve szemléli férje görcseit, magára hagyja őt, akárcsak a részeg Banquo a gyilkosság éjszakáján. És a férfi a lelki kínok, az agyában nyüzsgő skorpiók elől tettekbe menekül. (ld. 54 – 55. old.)

LADY Mi az, lordom, mindig csak egyedül?
Társaságod: rémképek, s olyan emlék,
Melynek halva kéne lennie azzal,
Akit idéz? Ne fájjon, amire
Nincs orvosság. Aminek vége, vége.

MACBETH Átszúrtuk, de nem öltük meg a kígyót:
Beforr, s megél, s régi méregfogától
Tovább remeghet a mi gyöngye bűnünk.

LADY Ne beszélj így! Meghalt, vége!

MACBETH Igen, Duncan lent a sírban,
Nem gyötri többé a lázroham élet:
Betelt az árulás: méreg, acél,
Házi ármány, külső had, semmi őt
Már el nem éri.

LADY Ugyan már! Dicső
Uram, simítsd el homlokod redőit
S légy jókedvű és friss a vacsorán.

Érdekes, hogy Macbeth fél nyíltan kimondani Banquo halálát; célozgat rá, lázít, uszít barátja ellen. A Lady meg is lepődik azon, hogyan került a, éles szemű, gyanakvó ámde ártalmatlan Banquo, a jó barát az ellenségek közé. És mivel nem érti a Macbethben zajló, öngerjesztő folyamatot, rossz érzéssel bagatellizálni kezdi Banquo szerepét, védi a barátot – és ezáltal önkéntelenül hozzájárul a halálához. (ld. 59. old.)

- MACBETH Az leszek, szívem. Légy az te is. És
Főképp Banquoval bánj figyelmesen:
Tüntesd ki a szemeddel, szavaiddal:
Rossz helyzetünk kényszere, hogy
Rangunkat ily hízelgésben fürösszük,
És arcunkkal ernyőzzük a szívünket,
Rejtve, hogy mi van benne.
- LADY *(csodálkozva)* Szóval Banquo ellenséged? *(Macbeth)*
- MACBETH Az.
- LADY Akkor nekem is az.
- MACBETH Nyílt erővel is
Elsöpörhetném a szemem elől,
Ha így akarom, de nem tehetem
Bizonyos közös barátok miatt,
Nem tehetem! *(III. 1)*
- LADY *(figyelmeztetően)* Ha távol maradna
Komoly csorba esnék az ünnepélyen
És ferde volna minden. *(III. 1)*
- MACBETH Skorpiók nyüzsögnek az agyamban!
(kétségbeesetten) Kedves, tudod, hogy Banquo és fia él! *(III. 2)*
- LADY De Isten képe bennük sem örök.
- MACBETH Ez a vigasz: sebezhető! Örülj hát:
Mielőtt befejezi vaksi röptét
A denevér(...) – Iszonyú tett történik...
- LADY *(riadtan)* Miért? Mi készül? ***(ld. 55. old.)***
- MACBETH Semmi! Légy ártatlan a tudásban,
S csak a sikernek tapsolj! – Jöjj, vak éj
Kösd be a nappal irgalmas szemét
És véres és láthatatlan kezeddel
Húzd át, tépd szét a nagy írást, amely
Úgy vacogtat! – Csodálkozol a szavaimra?
Csitt! /kintről lódobogás/ Ezek ők!
Bűn erősítse a bűn művét! *(III. 2)*
(veszi a kardját, és indul –fenyegetően, indulattal, magának)

A fiát, ki vele van, elintézni
 Éppannyira fontos, mint az apját!
 Ossza meg ő is az óra végzetét! (III. 1)

Macbeth gyors távozása után a Lady leül tükre elé. Szerette Banquo-t, játékos, flörtölős viszonyukat láttuk a Király megérkezésekor. És most mégis hagyta, hogy férje Banquo meggyilkolására induljon. Nem tiltakozott, nem próbálta megállítani. Ez már a második gyilkosság két nap alatt. Nézi az arcát a tükörben – ki vagyok én?

LADY Már bennem nem maradt
 Semmi az asszonyból, minden ízemben
 Márvány-szilárd vagyok, s a változó hold
 Nem planétám többé... (Kleopátra V. felvonás 2. szín)

22. jelenet

Macduff, Lady

IV. felvonás 2. szín

Macduff kisfia az árulókról és a becsületesekről

Macduff jön, a Lady riadtan fordul felé. Nem tudja, hogy a férfi mikor érkezett, mióta áll itt.

LADY Elhagyta már Banquo az udvart?
 MACDUFF Már rég, de estére visszatér. (Szolga III.2)

Csend. Ki mondjon, mit. Túl közel a gyilkosság, hogy másról beszéljenek – és túl iszonyatos ahhoz, hogy róla. Kimenni sem lehet. Hallgatnak. Percek telnek el.

LADY Hallom, az éjjel otthon voltál.
 MACDUFF Látnom kellett őket. A fiam már ekkora.
 LADY És? Hogy fogadott?

- MACDUFF A nyakamba ugrott, majd eltolt magától, és azt kérdezte:
mondd, apa, Cawdor bácsi áruló volt?
- LADY Kis csacsi, miket nem kérdez. S mit mondtál neki?
- MACDUFF Hát, hogy az volt. Mire ő folytatta: s mondd, apa, ki az áruló?
– Aki megszegi esküjét – feleltem. – És ha megszegi? – Akkor felakasztják – mondtam. Ezen nagyon elgondolkozott, így ráncolta a homlokát, majd kibökte: - És kik akasztják fel? – Kik? A becsületes emberek. – Erre kacagni kezdett: - Akkor hát bolondok az árulók, hisz oly sokan vannak, hogy elfoghatnák, és ők akaszthatnák fel a becsületes embereket.
– Ezt mondta! *(Gyerek – Lady Macduff IV. 2)*
- LADY Uram, bocsáss meg a szegény kis majomnak. *(Lady Macduff IV. 2)*
(feszülten) Pszt! Lódobogás. *(Harmadik gyilkos III.3)*
Megjött Banquo!
- MACDUFF *(ő is figyel, csend)* Áh, dehogy!
A nyugati alkony csikokkal ragyog még,
Most sarkantyúzza lovát az Öreg, *(Első gyilkos III.3)*
Hogy a tengert elérve visszaforduljon,
S estére megtérjen közénk.
Nagyon megviselte Cawdor halála.
- LADY Csitt! Mondom, lódobogás.
- MACDUFF Megállt!
- LADY *(örömmel)* Ez Banquo. Az ő szokása,
Hogy a vár előtt leszáll, s gyalog
A kastély kapujáig. *(Harmadik gyilkos III.3)*
- MACDUFF Akkor fogadjuk! Fényt! Fáklyát ide! (Banquo III.3)
Erre Banquo! Erre! (kiszalad) Hahó!
(kis idő múlva visszajön) Senki. Macbeth hol?
- LADY *(nagyon feszült)* A szobájában, a bástyán... Nem tudom.
- MACDUFF Megyek, megkeresem.

Macduff kimegy. A Lady magára marad. Rövid idő múlva megjelenik Macbeth. Nem szól, nem is néznek egymásra. Visszateszi a helyére a

kardot. Leül. Érezni, hogy nagyon megviselte a tett. Az indulat elszállt – nem maradt helyette semmi. Egy halott barát.

23. jelenet

Macbeth, Lady, Macduff

III. felvonás 4. szín

A vacsora

LADY Vér van az arcodon. *(Macbeth)*
 MACBETH Banquoé lehet (...)
 De a fiú elmenekült. *(Első gyilkos)*
 LADY És Banquo biztos?
 MACBETH Biztos helyen van, árok fenekén:
 Húsz sebbel tátong hasított feje,
 S a legkisebb is halál. *(Első gyilkos)*
 Az öreg kígyót leszúrták. A kis
 Féreg megszökött: mérges lesz az is... *(Macbeth)*
 LADY Hagyd ezt!
 MACBETH De még nincs foga!

Macduff jön, egy palack borral, négy pohárral. (ld. 13. fejezet)

MACDUFF Nemes Macbeth, téged kereslek. Ha tetszik...
 MACBETH Bocsáss meg. Kábult agyam elfelejtett
 Dolgokkal küzdött... *(I. 3)*
 MACDUFF Nézd, mit felel szívem szavaidra. *(Macbeth)*
(tölteni kezd a négy pohárba)/
 Mindjárt körútra indul baráti serlegünk... *(Macbeth)*
Egy, kettő, három...
 LADY Házunkban volna minden barátunk,
 Ha itt lenne Banquo is, a kegyeltünk,
 De inkább korholom, hogy nem szeret,
 Mintsem aggódjam, hogy baj érte. *(Macbeth)*

MACDUFF Mindjárt itt lesz. Estére ígérte.
A jó öreg Banquo... neki nem töltök...
Életében először lesz üres a pohara.

Macbeth nézi a kezében levő bort, amint vérszín vöröse megcsillan a fényben. Keze remegni kezd. Ugyanaz az érzés, mint a gyilkosság után. Neptunus óceánja. Leteszi a poharat.

MACDUFF Barátom!
 Nem vagy szívélyes házigazda: pénzen
 Adják a vendégséget, ha hiányzik
 A „tessék, tessék”! (*Lady Macbeth*)

Újra kezébe veszi a poharat. Macduff és a Lady koccintásra emelik a sajátjukat. Macbeth is, de annyira reszket a keze, hogy a bort kifröcskölődik a földre. (ld. 58. old.)

MACBETH Ne ütödj meg, kérlek,
 Múló gyöngeség ez, de te ismersz.
 Tölts nekem! Bort! Tele! Vidáman!

Próbál úrrá lenni a görcsön, remegésen. Banquo neve szinte életre kel a száján. Nem néz senkire, a Ladyre sem, Macduffre sem. Csak a pohárra. A vörös borra.

Éljen házunk minden vendége, s lakója,
 S éljen drága barátunk Banquo, aki
 Nincs itt. Bár itt volna. Mindnyájatokra –
 Őrá – és mindenkire.

Megpróbálja velük együtt kiinni, de nem megy. Észreveszi saját árnyékát a falon. Mint akkor éjszaka. Reccsen a padló lába alatt – iszonyodva mered az árnyékra.

MACBETH *(ordítva)* Folyt vér hajdan is, mikor emberi
 Jog még nem volt a tisztult állam öre,
 Volt azóta is gyilkosság elég,
 Amely borzalom a fülnek: de akkor,
 Ha kiloccsant egy agy, meghalt az ember,
 És ezzel vége, vége, vége! Most kikelnek a sírból,
 Húsz gyilkos halállal a fejükön,
S lelkünkbe költöznek... Iszonyúbb ez, mint
 Maga a halál... szakadatlan őrjöngni a lélek kárpadozóján...
 Nem! Uram, irgalmazz! És Ámen, ámen, ámen! *(II.2)*

A földre rogyva eszelősen, vég nélkül ismételteti az áment

MACDUFF *(döbbenten)* Gyilkosság? Miféle gyilkosság...
 LADY Hagyd, kérlek! A roham egyre rosszabb!
 Inkább menj el! *(Rákiált)* El innen! Menj már!

Macduff értetlenül, zavarodottan el. Az ajtóban még megáll, kérdezne, maradna – annyira érthetetlen, ami történik.

24. jelenet

Macbeth, Lady

III. felvonás 1.

Második találkozás a vészbanyákkal.

A Banquo halálának árnyékával való viaskodás teljesen összetörte Macbethet, szinte érthetetlenül beszél, próbálja magyarázni, megérteni, hogy mi is történt. A Lady nyugtatja, úgy öleli, simogatja az ölében fekvő férfit, mint egy beteg gyereket. Énekel neki, félelmeit elaltatja, biztonságot ad. Talán egykori nászúk játékaik köszönnek vissza a gyerekmondóka-szerű ráolvasásban, királyfi-játékban. Shakespeare vészbanyái az akheróni tónál erőt, önbizalmat adtak Macbethnek – jelen értelmezésben a Lady ugyanazokkal a szavakkal, ugyanezt teszi, erőt önt, biztonságot sug a

vergődő férfi fülébe. Macbeth lassan elcsendesedik, megnyugszik; legszebb, legintimebb együttlétük ez, olyan harmóniában fekszenek egymás mellett az ágyban. Talán a gyerek emléke is velük van – a gyerekmondókák életüknek azt a korszakát idézik. (ld. 50. old.)

- MACBETH Azt mondják, vért kíván: vért, vért kíván. (III.4)
- LADY Nyugodj meg, nincs senki itt...
- MACBETH Már beszéltek fák, jártak már kövek...(III.4)
- LADY Aludj! Létünk ereje az, s fűszere... (III.4)
- MACBETH Ránk törhetnek ily lények, hirtelen,
Mint a nyári felhő, és ne is csodálkozzam...(III.4)
- LADY Nyugodj meg! Aludj!
- MACBETH Késő, már késő! Virrad!
- LADY Este van még, a hold sem kelt fel,
Hosszú még az éjszaka... Aludj!
- MACBETH Tudod, hogy Banquo halott... Mindegy...
Most már vesszen értem
Minden jog, úgy benne vagyok a vérben,
Olyan messze, hogy átgázolni és
Visszafordulni egyformán nehéz.
S tervek sürgetnek, agyam csupa láz:
Gyors cselekvés kell, nem gondolkodás! (III.4)
Csak látomást ne többet! (IV.2)
- LADY Ne gondolj rá, aludj!
*/ringatni kezdi a görcsösen belékapaszzkodó férfit,
gyerekdalocskát énekel/
„Üst, üst gyűlj tele,
Kígyót, békát üss bele,
Kő alatt kit harminchárom
Éjjel izzaszt hideg álom,
Legelőször buta béka,
Te kerülsz be a fazékba.” (Első boszorkány, IV.1)*

Egy régi kisgyerek-csiklandós, kiszámolós versike monoton dallamára ringatja férjét – ujjai Macbeth homlokán kopognak, táncolnak, mintha el akarnák simítani, kergetni a gondot. Macbeth belemegy a játékba

Bal hüvelykem bizsereg
 Gonosz lélek közeleg.
 Kop, kop, kop
 Lakat, hullj le,
 Te meg bújj be! *(Második boszorkány, IV. 1)*

MACBETH Mondd!

LADY Pszt! Ne szólj! Hogy mit akarsz,
 Tudom jól! Macbeth! Macbeth! *(Első boszorkány, IV. 1)*

MACBETH Három fülem ha volna, rád
 Rád hallgatna mind. Mondd!

LADY *(mesélős hangon, túlozva)* Légy vakmerő, és véres, és szilárd:
 Akit asszony szült, teneked nem árt,
 Nem árt oly emberi erő. *(Második jelenés IV. 1)*

MACBETH Még, még! Tovább!

A Lady Macbeth fejére teszi a kezét, kinyújtott ujjakkal, mint egy koronát. A férfi behunyuja a szemét, tapogatja: - mi az? Nem találja ki.

MACBETH Mi ez?

LADY (...) Egy királyfi. Úgy emelkedik,
 Hogy csúcsos korona ragyogja körül
 Gyermeki fejét. *(Macbeth IV. 1)*

MACBETH De meddig?!

LADY *(suttog)* Hallgass és ne szólj! *(A három boszorkány, IV. 1)*
 Légy oroszlániszív, büszke és kevély,
 Ne bánd, ki mért zúg és lázong: ne félj:
 Nem győz soha ellenség Macbethen... *(Harmadik jelenés, IV. 1)*

MACBETH Soha?

LADY *(gondolkodik, mit mondjon)* Soha...

... míg a birnami erdő Dunsinane
Dombjára nem vonul. *(Harmadik jelenés, IV.1)*

Akárcsak az első, csata utáni jóslat, ez a mostani sem transzcendens. Inkább játék, amit komolyan vesznek. A Lady olyan hangsúllyal mondja a „sétáló erdőt”, mintha az mondaná, „majd, ha piros hó esik”. A jóslat beteljesülése is ilyen lesz: a nő álmában látja a közeledő fákat, és rettegése, irracionális pánikja ragad át a férfitra.

MACBETH *(nevet)* Akkor soha!
Ki toboroz erdőket? Hol a fa,
Mely kilép a földből? Drága szók!
Ne mozdulj, lázadás, míg nem mozog
Birnám erdeje, büszke Macbethünk
Leéli, ami jár: természetünk
Végez csak vele s az idő. – De egyet
Ha már annyit tudsz, mondj meg dúlt
Szívemnek:
Lesz-e király valaha Skóciában
Banquo sarjaiból?

LADY Elég, ne többet! *(A három boszorkány, IV.1)*

MACBETH De lesz?

LADY Aludj, létünk ereje az, s fűszere! *(III.4)*

MACBETH Csak ezt az egyet.

LADY *(szemlezáró versike)* Kép szemének, kín szívének,
Tűnj el árny, és jöjj be, lélek! *(A három boszorkány, IV.1)*

Macbeth felkapja, magához szorítja a nőt, férfivággal csókolja, viszi szobájuk felé.

MACBETH Jó, ágyba hát. Ha bármi megcsúfolt,
Gyakorlatlanság lámpaláza volt:
Újoncok vagyunk még a tettben (...)
Virrad már? *(III.4)*

LADY Az éj s a nappal töpreng, melyikük mi. (III.4)

Hallgatózik. Csend. Egy korábbi hang emléke visszhangzik a fülében. Vagy csak úgy tűnt, mintha hallott volna valamit. Elengedi a nőt. Figyel. Feszültsége, nyugtalansága a korábbi rohamokat, rosszulleteket idézi fel. Mintha a nyugalom percei után újra a kétség ideje közeledne. A Lady élesen, fájdalmasan reagál férje újabb hallucinációjára.

MACBETH Lovak dobogtak az imént: ki járt itt? (IV.1)

LADY Senki. Ne törődj vele.

MACBETH De ki volt az?

LADY Nem tudom, aludj!

MACBETH Megnézem.

Itt valaki járkal...

Kimegy

LADY Hát újra itt

A nyavalyád: olyan volnál különben
Mint a töretlen márvány, mint a szikla,
És korlátatlan, mint az ölelő ég:
Mégis rút rémek s gondok rácsa-gúzsza
Görnyeszt, mint roncs rabot. (*Macbeth III. 4*)

Macbeth visszajön. Zavarodottan, szürke arccal.

LADY Mi van?

MACBETH Most hozták a hírt, hogy
Macduff a norvégokhoz szökött. (IV.1)

LADY A norvégokhoz?

MACBETH Oda, az árulók közé!

LADY Nyugalom!

MACBETH (*dühvel*) De mit követett el, hogy szöknie kellett? (*Lady Macduff IV.2*)

- LADY Légy türelmes, uram. (Ross IV.2)
- MACBETH Ó se volt az:
Szökése örültség: ha tetteink nem,
Akkor a félelmünk tesz árulóvá. (Lady Macduff IV.2)
- LADY S ha óvatosság volt, nem félelem? (Ross)
- MACBETH (gyűlölettel, vérrel) Óvatosság! Hogy itt hagyja a családját,
Házát és javait, ahonnan ő
Maga elfut? **Nincs benne szeretet:**
Nincs benne a természet ösztöne:
Itt hagyja a gyerekeit?!
Félelem az és szeretethiány,
És nem óvatosság: menekülni a
Józan ész ellen! (Lady Macduff IV. 2)
- LADY És ha megszökött?!
Nyugodj meg! Nem árthat nekünk!
- MACBETH (örjöng) Nem! Elvillan a gyors szándék, hogyha nem
Száguld vele a tett: ettől a perctől
Szívem rezzenéseivel együtt
Rezzen a kezem:
Egyszerre lép a gondolat s a tett!
Macduff várán, Fife-on, rajtaütök,
S kardélre hányom a feleségét,
S gyermekét, s minden boldogtalant,
Aki a vére. Se nagy szó, se lázkép:
Addig cselekszem, míg forró a szándék!
Csak jelenést ne többet! (IV. 2)
- LADY Ne menj el!
- MACBETH Eressz!
- LADY (belekapaszkodik –kétségbeesetten, tehetetlenül)
Könyörgöm, ne menj!

*Macbeth félrelöki a nőt, durván, türelmetlenül – veszi a kardot és kimegy.
A Lady magára marad a színen. Fájdalommal, tehetetlenül. Egy újabb
értelmetlen gyilkosság terhével. Nem sír. Fekszik a földön. Behunyja*

szemét. A távolodó lódobogás elhal. Lassan minden elcsöndesül, elalszik.
(ld. 61. old.)

A következő jelenet a Lady álma.

25. jelenet

Macduff, Lady

Macduff jelenik meg álmában, amint búcsúzik Skóciától.

MACDUFF Üdvözlégy, Skócia! Óh, égi angyal!
 Add, hogy hazánkba, mely most átkozott
 Kéz alatt nyög, mielőbb megtérjen az
 Áldás (...) Add, hogy asztalunkra
 Jöjjön vissza a hús, éjszakánkba az álom,
 Tudjunk véres kés nélkül vigadozni,
 Tiszteljünk, és tiszteltessünk szabadon,
 Ami most mind hiányzik.
 Imám kísérje a békét. *(Lennox III. 6)*

Az álmot az iszonyat hangjai törik meg, hallatszik Macduff várának lerombolása, a legyilkolt feleség és a kisfiú sikolya. A Lady alig bír kiszabadulni az álom hatása alól, hosszan vergődik, vonaglik az ágyon, majd ordítva, sikoltva ébred. Tekintete zavaros, mozdulatai kapkodóak, befejezetlenek. Fölötte a gyerek halotti maszkja – mintha élne.

26. jelenet

Lady, Macbeth

V. felvonás 1.

A megőrülés

LADY Ne! Ne tovább, férjem, ne tovább! (...) A fife-i thánnak gyereke volt, hova lett az a fiú? – *(felkel – odamegy a falikúthoz, vizet mer a tenyerébe – véres víz)* Hát ez a kéz már

nem tisztul meg soha többé?! (...) Még mindig itt a folt. Még mindig érzem a vér szagát. Arábia minden fűszere nem édesíti meg már ezt a kis kezét. Ó, ó, ó! (...) El, átkozott folt! Mondom, tűnj el! (...) De ki hitte volna, hogy az öregemberben még annyi vér van?

Belép Macbeth. Erőtlenül, élettelenül. Alig bír elvánszorogni az ágyig. A Lady elveszi tőle a kardot, a helyére teszi. Egy véres rongyba göngyölt kis csomag is van a férfinél, azt is kiveszi a kezéből, leteszi az ágyra. Felemeli Macbeth kezét a fény felé, forgatja, hosszan, alaposan nézi, vizsgálja. (ld. 14. fejezet)

LADY Itt is egy folt! Mosd meg a kezed, végy hálóruhát, ne sápadozz! Még egyszer mondom, Banquot eltemették, nem jöhet Ki a sírjából.

MACBETH *(félelemmel)* Asszonyom, mi történt? Ébredj fel!

LADY Ágyba! Ágyba! Kopognak a kapun. Jöjj, jöjj, add a kezed, jöjj! Amit csináltunk, nem lehet visszacsinálni. Ágyba, ágyba, ágyba. *(Lenyomja a férfit az ágyra, betakarja, elrejtí – suttozva)* Aludj, hátha nem látják meg, hogy itt vagyunk. *(Észreveszi a csomagot – kibontja. A véres rongyból Macduff fiának falovacskája esik ki. Kóc-sörénye vértől ragad. A Lady felemeli a kislovat – forgatja, nézi)* A fife-i thánnak egy kisfia volt, hol van az a fiú?

MACBETH Csillapodj, asszonyom... nyugodj meg...

LADY Hol az a kisfiú?

MACBETH *(megrázza a Ladyt, vadul, kétségbeesetten)* Térj már magadhoz! Meghalt!

LADY Óh, örök Isten. Bocsáss meg mindannyiunknak. Ámen! Banquo is meghalt, és ... Cawdor is, ugye? Szegény Cawdor...

MACBETH *(ordít)* Igen, meghalt, meghalt, meghalt! Ébredj már fel, az ördögbe! Hát nem tudod A gond emlékét tövestől kitépni,

Az agyba irt kint elmosni, s a zsűfolt
 Szívből valami édes feledés
 Ellenmérégevel elúzni a rosszat,
 Amitől úgy szorongsz?! (V. 3)

A Lady nem reagál semmire, hiába rázza, ébresztgeti férje. Csak saját képzeletének képeit látja, saját párbeszédeit folytatja. Macbeth tehetetlenül, növekvő félelemmel nézi. Az örület csendes, józan formája ez – amikor minden szó, gesztus valódi és természetes, csak nem a helyzethez illő. Zaj kintről. Távoli, ütemes zene. Mint az az éjszakai kopogás. Vagy a csapatok hangja, mikor azt üvöltötték, mind, egyszerre: „Macbeth, Macbeth”.

MACBETH Mi az? Mi ez a lárma? (V. 5)

LADY Asszonyok sírnak, felséges uram! (Seyton V. 5)
Macduff felesége siratja a fiát...

Macbeth kimegy. A Lady leül tükre elé, letöröl arcáról mindent színt, pirt, szenet. Majd hálóruhát vesz – lefekvéshez készülődik. Szépen, szelíden, mint kislány korában. A zaj egyre erősödik, fenyegető, erőszakos ütemek. A közelebbi veszélytől visszatér az erő Macbethbe, szinte ujjongva készül az összecsapásra. Nyílt harc: ez az ő terepe.

27. jelenet

Lady, Macbeth

V. felvonás, 2, 3 szín - Antonius és Kleopátra, V. felvonás A birnami erdő – A Lady halála

LADY De én nem sírok. Nem, nem, soha már.
 Jöhet már minden furcsa szörnyűség,
 De vigasz nem kell... nincs vigasz... (Kleopátra IV.15)

MACBETH Jönnék! Jönnék! Macduff a vezérük.
 Bosszútól égnek, és dicsó ügyük vad

És véres riadóra trombitálná
 A holtakat is. (...) Banquo fia is ott van,
 S vele sok pelyhes ifjú, aki most
 Áll ki első próbára. (*Menteith, Lennox V.2*)

Hát jöjjenek! (*nevet*)

A birnami erdő felől várjuk őket,
Arra jönnek. Csak jöjjenek! Erős tornyaink
 Nevetik az ostromot – Egye őket
 Rakásra éhség és ragály: ha ne
 Áll hozzájuk olyan sok árulónk,
 Szemtől szembe megütköznénk velük
 És hazavernók. (...) Megyek fellobogózom
 Külső falainkat – úgy várjuk Macduff-t
Mint egy vőlegényt! (*V.2*)

LADY

Azt álmodtam én,

Hogy volt egy hadvezér: Macbeth!
 Csak még egy ilyen álmot! Ó, ha még
 Egy férfit, olyat láthatnék! (*Kleopátra V.2*)

MACBETH

Kérlek, úrnóm! Térj magadhoz! Ébredj!

LADY

Az arca, mint az ég, s azon keringett
 A nap, a hold, és megvilágította a földet... (*Kleopátra V.2*)

MACBETH

Elég! Királynóm, elég!

LADY

Mi van? Félsz?

MACBETH

Nem, soha már!

Míg az az erdő a hegyemre nem hág,
 Mitől féljek. Macduff, a „kölyök”?
 Talán nem asszony szülte? Emlékszel:
 „Akit asszony szült, teneked nem árt,
 Nem árt oly emberi erő”. (...)

Lelkem királyi, s erős a szívem:
 Nem mar kétség és nem ráz félelem. (*V.3*)

Bízz bennem!

LADY

Itt vannak! Hallom, ahogy jönnek!
Duncan vezeti őket, és hős vezéreik:

Banquo és Macbeth! Banquo és Macbeth, üdv!

(Boszorkányok I. 3)

MACBETH Óh, isten! Kúrárd ki baját, hogy
Ép és erős legyen, mint egykor:
S feltapsolom még a visszhangot is,
Hogy tapsoljon neked. *(V.3)*

LADY Itt vannak, tudod?
Csitt! Közel már az óra,
Mikor megtudjuk, végleg s pontosan,
Hogy mit nyertünk, s hogy oda mi van. *(Siward V.5)*
Közel már az óra... jó éjszakát!

Lefekszik, térdeit felhúzza, átöleli, szemét behunyja – picit ringatózik, s már alszik is. Macbeth nézi. (61 – 62. old.)

MACBETH Elaludt.
A félelem ízét már alig érzem:
Valamikor érzékeim vacogtak
Egy éji hangra, és egy szörnyű hírtől
Minden hajam égnek állt s reszketett,
Mintha élne: jóllaktam az iszonnal,
S a borzongás, agyam meghitt lakója,
Többé nem izgat. *(V.5)* Ez a támadás
Végleg úrrá tesz vagy megsemmisít.
Elég sokáig éltem: az utam
Zörgő, sárguló avarba hanyatlik,
S ami az öregkor szép kerete volna:
Hűség, szeretet, tisztaság, barátság –
Arra semmi remény. (...)
Harcolni fogok, míg le nem faragják
Csontjaimról a húst! *(V. 3)*

A Lady nehéz, lidérces álomból riad, belekapaszkodik Macbethbe – szinte állati félelemmel suttogja, lihegi az arcába álmát. A rémület fokozatosan átragad a férfire.

LADY Kegyess királyom, menekülj!
Olyasmit kéne – a saját szememmel –
De alig tudom... (*Hírnök, V.5*)

MACBETH Nyugodj meg!

LADY Azt álmodtam, hogy, azt álmodtam... Óh, istenem!
Fent álltam a hegyen, a Dunsine-en,
Birnám felé néztem... és azt láttam, hogy
Az erdő, amíg a szem ellát... egyszerre
Megindult, s jött, jött... susogó, fojtogató
Ágai már-már elértek... csak jöttek a fák...
Jöttek felénk... (*Hírnök V. 5*)

MACBETH (*ordít*) Hazudsz! Bolond nő!

Durván lefejt, ledobja magáról a görcsösen belé kapaszkodó nőt, kinek meztelen karjai, mint a faágak fogták, fojtogatták.

A páncéloamat! Add a páncélt! Fel a vértem! (*V. 3*)
Dólne már romba az egész világ!
Zúgj szél! Jöjj, romlás! Riadót! Ha kell
Hát, legalább páncélban hulljak el! (*V. 5*)

Kirohan. A Lady hosszan néz utána.

LADY Elment az én hős uram.
(Leül tükre elé, nézi magát. A tisztánlátás józansága. Elővesz egy kis üveget, kiteszi maga elé.)
Semmi több, csak asszony.
S éppoly nyomorult szenvedés igaz le,
Mint a fejlányt, akire a piszkos
Dolog maradt. Ha most koronámat

Az irigy istenek arcába vágnám,
 S megmondanám, hogy bárgyúság volt minden.(...)
 Veszett kutyához illik ez az arc.
 Hát bűn-e a halál nagyitkú házát
 Önkézzel betörni? (...) Lámpánk kilobbant, vége!
 Föl a fejjel: (...) s a halál büszke lesz,
 Hogy megkap minket. Gyerektelen asszonyt.
 No, gyerünk! Nincs már barátunk,
 Fiunk, lányunk, nincs már senki,
 Csak elszánt akarat és gyors halál. (Kleopátra IV.15)

Megissza a mérget. Macbeth belép. Fején korona. Első alkalommal viseli. A nő próbál felállni. Alig van ereje. Elesne, ha Macbeth nem fogja meg.

MACBETH Királynő! Úrnőm! Asszonyom!

LADY Jöjj még egy kicsit,
 Mindig bolond a vágy – ó jöjj, no jöjj – (Kleopátra IV.15)
(megcsókolja – Macbeth tehetetlenül tartja, szorítja magához az egyre erőtlenebb nőt. Lady újra meg újra megcsókolja, amíg fel bírja emelni a fejét. Nevet)
 A halál se több, mint szeretőnk
 Szorítása: fáj, de mégis kívánjuk. (Kleopátra V.2)
 /énekel/

„Némán fekszek, így enyészek,

Zuhogj zápor, hadd hihessem,

Hogy zokognak fenn az istenek” (Kleopátra V. 2.)

Adj egy kis bort – hadd beszéljek még... (csend, a test elernyed)

MACBETH *(iszonyodva, értetlenül nézi, rázza)* Meghalt!

(gyülőlettel ordítja a néma testnek)

Haltál volna meg később: erre a lépésre

Ráértünk volna még!

Leteszi a nőt, elrendezi haját, felcsúszott ruháját. Tétova szertartás. Az élet értelme szűnt meg. (ld. 63 - 64. old.)

Holnap és holnap és holnap: tipegve

Vánszorog létünk a kimért idő

Végső szótagjáig, s tegnapjaink

Csak bolondok úti lámpása voltak

A por halálba... V. 5)

(Betakarja a holttestet.)

Isten veled! Most henceg j halál!

Tiéd az asszony, kinek párja nem volt.

Édesem. Koronád is félrecsúsztott –

Na így! Most már mehetek játszani! *(Charmian,*

Antonius és Cleopatra V. 2)

Van itt még erő!

Belém szeret a halál e csatában,

Mert túlteszek majd dögvészes kaszáján!

28. jelenet

Macduff, Macbeth,

IV. felvonás 3.szín és V. felvonás 7. szín

A párbaj

Macduff megjelenik a várral szemközt. Pajzsa indás, leveles fát mintáz. Macbeth elmosolyodik e furcsa képen. Macduff fél tőle, hangját remegés töri: egykori barátja, a rajongva szeretett hadvezér áll szembe vele.

MACDUFF Itt az idő, Macbeth!

MACBETH Te vagy? Félre azt a lombos pajzsot!

MACDUFF Itt az idő! Jelenj meg, s katonák
Nőnek a földből, s kardot fog a nő is
Sorsát kiküzdeni. *(Ross IV. 3)*

MACBETH Itt vagyok, Macbeth vagyok.

- MACDUFF Skócia
 Szegény, már-már iszonyodik magától,
 Nem anyánk, csak sírunk...*(Ross IV: 3)*
- MACBETH Állj meg, Macduff!
 Csak te voltál, kit kerülni akartam:
 Menekülj: túl sok véred terheli
 Máris a lelkem. *(IV. 7)*
- MACDUFF Nem a szám: a kardom
 Felel majd, te, te véresebb gazember,
 Mint amilyenre szó lehet. *(V. 7)*
- MACBETH Megállj! Olyan hírem van, mely
 Legfőképpen téged érint... *(Ross IV. 3)*
- MACDUFF Engem? Akkor
 Akkor mit rejtegeted? Gyorsan ki vele!
- MACBETH Füled örökre meggyűlöl, amiért
 Olyan nehéz bánattal terhelem. (...)
 Várad porban: feleséged, családot
 Lekaszabolva: elmondani hogy volt,
 A legyilkoltak tetejébe dobna téged is. *(Ross IV. 3)*
- MACDUFF Mennyei Isten!
- MACBETH Ember, ne süsd le a szemed!
 Szóljon a gyászod! *(Malcolm IV. 3)*
- MACDUFF A fiamat is?

Macbeth odadobja elé a véres falovacskát.

- MACBETH Nő, gyerek, házinép, mind,
 Aki csak ott volt. *(Ross IV. 3)*
- MACDUFF S én nem voltam ott!
A fiamat is?
- MACBETH Mondtam már.
 Miért siettél úgy, hogy el se köszöntél
 Családodtól, a szív drága, erős,
 Hazahúzó kötelékeitől? *(Malcolm IV. 3)*

MACDUFF Nézte ezt az ég, és nem segített?!

MACBETH Temiattad vesztek!
Nem a maguk vétkéért – a tiédért
Pusztultak el. (*Macduff IV. 3*)

MACDUFF Isten nyugtassa őket!

MACBETH Ez köszörülje kardod, szítsa lángod,
Ne sajogjon most, órjöngjön a szíved! (*Malcolm, IV. 3*)

MACDUFF El most minden akadályt: hadd kerüljünk
Össze, Skócia ördöge meg én; (*IV. 3*)
Jer kardom elé, s ha megmenekülsz,
Bocsásson meg neked az ég is!

Macbeth elindul felé. Keze üres. Se kard, se pajzs, semmi. Csak megy, megy Macduff felé.

MACDUFF Nem vívsz meg velem! (*V. 7*)

Macbeth szó nélkül megy tovább. Macduff hátrál. Macbeth jön, megállás nélkül. (ld. 6 -7. old.)

MACDUFF Add meg hát magad, gyáva szív...

Már-már odaér, Macduff tehetetlenül, zavarodottan hátrál. Pajzsát tartja maga elé. Egyszer még meg is botlik – alig tud felállni a folyton közeledő Macbeth előtt. Hátrál, és egyre kétségbeesetten ordítja:

MACDUFF Add meg magad!

MACBETH Nem, Macduff, gyere!
S aki „megállj-t” kér, vesszen a feje!

MACDUFF Jer hát, pokol kutyája! Gyere!

A sarokba szorított, tehetetlen Macduff felemeli a pajzsot és teljes erejéből a közeledő Macbeth fejére sújt. Az nem is védekezik, megtántorodik, de máris

lép, jön tovább. Macduff újra lesújt rá, majd még egyszer, és még. Vadul csépele a földön fekvő testet. Egy ideje már a hullát veri. Kifárad, leáll. Semmi diadal, hősiesség. Mészáros munka. Kint megszól a győzelmi himnusz. Macduff zavartan motyogja, inkább csak magának, amolyan szokásos tanulságként.

MACDUFF Ébredj Skócia!

Nézd, hol a bitorló vad feje.

Megszabadultunk!

Örökre füljön vérbe a gyom,

S éledjen, éledjen a királyi liliom. (*Lennox V. 2*)

Felveszi a véres falovacskát, és lassan kimegy. A zene tovább szól.

Sötét.

SZÍNLAP

William Shakespeare

Macbeth

Tragédia egy részben

Fordította Szabó Lőrinc

Stúdiószínpadra alkalmazta Kiss Csaba

Szereplők

Macbeth	Horváth Lajos Ottó
Lady Macbeth	Nyakó Júlia
Banquo	Kovács Zsolt
Macduff	Scherer Péter
Zeneszerző	Melis László
Díszlet	Csanádi Judit
Jelmez	Zeke Edit
Ötvösmunka	Koller Ferenc
Világítás	Gibárti Tibor
Rendező	Kiss Csaba

A Győri Nemzeti Színház Padlásszínháza
és a Kecskeméti Katona József Színház
közös produkciója

Bibliográfia

1. Bradley, A.C. Shakespeare tragikus jellemei, Palatinus, Budapest, 2001
2. Bayer József: Shakespeare drámái hazánkban, Franklin-Társulat, Budapest, 1909
3. Benedek Marcell: Shakespeare, Gondolat, Budapest, 1963
4. Berger, Harry: Text against Performance in Shakespeare: The Example of Macbeth”, Pilgrim Books, Ontario, 1982
5. Brooke, Nicholas (szerk.) The tragedy of Macbeth, Oxford University Press, 1994
6. Brooks, Cleanth „The Naked Babe and the Cloak of Manliness” in. „Shakespeare: Macbeth. A Casebook”, Macmillan, 1990
7. Coleridge, Samuel Taylor: Lectures and Notes on Shakespeare, in Shakespeare Criticism szerk. D. Nichol Smith, Oxford, 1926
8. Emerson: Esszék - Shakespeare vagy a költő, Kriterion, Bukarest, 1980
9. Géher István Shakespeare olvasókönyv. Tükörcépünk 37 darabban. Cserépfalvi, Budapest, 1993
10. Gervinus, G.G.: Shakespeare, (3.köt). Leipzig, 1849
11. Hazlitt, William, Chareacters of Shakespeare’s plays, in Shakespeare Criticism szerk. D. Nichol Smith, Oxford, 1926
12. Kállay Géza: A nyelv határai (Shakespeare tanulmányok), Liget könyvek, Budapest, 2004
13. Kott, Jan: Kortársunk Shakespeare, Gondolat, Budapest, 1970
14. Mack, Maynard jr. Killing the King, Three Studies in Shakespeare’s Tragic structure, Yale University Press, London
15. Mészöly Dezső Új Magyar Shakespeare, Fordítások és esszék, Magvető, Budapest, 1988
16. Móricz Zsigmond: Shakespeare, Fehér Holló, Budapest, 1947

17. De Quincey, Thomas: Ont he Knocking at the Gate in Macbeth, in.
Shakespeare Criticism szerk. D. Nichol Smith, Oxford,
1926
18. Roth Endre: Shakespeare – szociológiai olvasatban, Kriterion,
Bukarest, 1983
19. Sebestyén Károly: Shakespeare, Rózsavölgyi, Budapest, 1936
20. Shakespeare Criticism, szerk. D. Nichol Smith, Oxford, 1926
21. Shakespeare: Macbeth – Döbrentei Gábor fordításában és
tanulmányával, Wigand Ottó, Pest, 1830
22. Shakespeare: Macbeth, ford. Szabó Lőrinc, Európa, Budapest, 1982
23. Shakespeare: Complet Works, szerk. Henry Irving, Selfridge's,
London, 1947

ÖSSZEFOGLALÓ

A hagyományos hatalmi/politikai elemzésektől eltérően jelen színpadi előadás és tanulmány a Macbeth-et, mint az önmagával való szembesülés elmulasztásának drámáját vizsgálja, olyan lélektani folyamatként, mely közelebb áll Dosztojevszkij önvizsgáló, önmarcangoló hőseihez, mint Shakespeare becsvágyó III. Richárd-jához. A rendezői példány elkészítésekor, a drámai szöveg és a scenikai utasítások elemzésekor abból az elméleti meggondolásból indultam ki, hogy a darabot elsősorban színpadi műnek szánták – vagyis a eszmei-gondolati tartalmak mellett meghatározó szerepe volt-van a nézőre gyakorolt hatásnak, a színészi játék expresszivitásának, a tényleges vagy a szöveg által felidézett, képzeletbeli „látványnak” is. Ezért bizonyos szövegrészeket (például a Véres Százados vagy Hekaté monológját) színpadi súlyukat tekintve sokkal jelentősebbre értékeltem, mint azt a szöveg filológiai tartalma vagy dramaturgiai szerepe indokolná. Egyes esetekben a textus alapos, színházi szempontú vizsgálata meglepő, az eddigi elméletekkel, beidegződésekkel ellentétes eredményhez vezetett: ilyen például a Lady „megörülésének” megkérdőjelezése vagy a király-gyilkosság időpontjának meghatározása.

Az elemzés talán leglényegesebb következtetése, hogy a darab nem a bűnhődés, hanem **a bűnhődés elkerülésének története**, hogy az újabb és újabb gyilkosságok során Macbeth megtanul együtt élni a bűnnel, „megszokja az iszonyt” – és a lélektani folyamat a kezdeti szorongásoktól, hallucinációktól, elemi erejű lelkipurdalásoktól az eltompulás, a közöny, a pusztá fizikai lét fenntartása felé tart. A darab végén „érkező” halál nem hordoz megkönnyebbülést, feloldozást, katarzist – hiszen az egy minden érzéstől, vágytól, reménytől kiégett, valójában halott lélek fizikai megsemmisülése csupán.

A DLA-dolgozat második, művészi-gyakorlati részében a Macbeth-i „bűn és nem-bűnhődés” folyamat színpadi megvalósíthatóságát a fentiek szellemében létrehozott rendezői példány segítségével szemléltetjük. A négy főszereplőre meghúzott stúdióváltozatban a boszorkányok illetve a

külvilág kiemelésével jelentősen felerősödtek a szereplőket összekötő magánéleti (szerelmi, baráti) szálak, ami lehetővé tette, hogy a Macbeth házaspár lélektani és belső morális viszonyai markánsabban, plasztikusabban érvényesüljenek. A példányhoz csatolt DVD a négyszereplős Macbeth színpadi előadásának TV-felvételét tartalmazza, a Győri Nemzeti Színház Padlásszínházának produkciójában.

Kiss Csaba

Művek, főbb rendezések, díjak

Drámák

VILÁGTALANOK, (Öt dráma), Neoprológus, Budapest, 2004.

(Animus és Anima, Hazatérés Dániába, Világtalanok, Esti próba, A Dög)

TAHITI, kézirat

KUN LÁSZLÓ - királydráma - SZÍNHÁZ melléklet, 2006. január

DE MI LETT A NŐVEL? (Csehov novellák alapján)

- SZÍNHÁZ melléklet, 1998

KISVÁROSI LADY MACBETH (Leszkov elbeszélése nyomán)

- SZÍNHÁZ melléklet 1999

ANNA KARENINA -Tolsztoj regénye alapján

- SZÍNHÁZ – melléklet, 2005. február

Rendezések

1994 Shakespeare: HAMLET - Győri Nemzeti Színház, Padlásszínház

1995 Beckett: (nők) GODOT-RA VÁRVA - Győri Nemzeti Színház,
Padlásszínház

1996 Shakespeare: MACBETH - Győri Nemzeti Színház, Padlásszínház

1997 Tennessee Williams: A VÁGY VILLAMOSÁ, Győri Nemzeti Színház

Erdman: AZ ÖNGYILKOS, Színház- és Filmművészeti Főiskola

Csehov-Kiss : DE MI LETT A NŐVEL? - Győri Padlásszínház,

1998 Leszkov - Kiss: KISVÁROSI LADY MACBETH - Katona József
Színház, Kamra

1999 Cain – Kiss : A POSTÁS MINDIG KÉTSZER CSENGET, Thália

- Büchner: WOYZECK, Új Színház
 Shakespeare: OTHELLO, Új Színház
 2000 Goldoni - Kiss: A SZÉGYENTELENEK, Új Színház
 2001 Jarry: ÜBÜ KIRÁLY, Új Színház
 Szomory Dezső: HERMELIN, Új Színház
 2002 CSEHOV SZERELMEI, Új Színház
 Kiss Csaba: HAZATÉRÉS DÁNIÁBA, Veszprémi Petőfi Színház,
 2003 Antonioni: A SZAKÍTÁS, Budapesti Kamaraszínház
 Kiss Csaba: ESTI PRÓBA – Komédium / Győri Nemzeti Színház
 2004 Kiss Csaba: HAZATÉRÉS DÁNIÁBA, Győri Nemzeti Színház
 Tolsztoj - Kiss: ANNA KARENINA, Budapesti Kamaraszínház
 2005 Kiss Csaba: TAHITI, Budapesti Kamaraszínház

Alkotói és művészeti díjak

1999. SZÉP ERNŐ – díj a dramaturgiai, drámaírói munkásságért
 2000. JÁSZAI MARI – díj a rendezői munkásságért
1995. II. díj a HAMLET rendezésért, Országos Stúdiószínházi Fesztivál
 1996. LEGJOBB ELŐADÁS díja a MACBETH-nek, Országos Színházi Találkozó, Debrecen
 1996. A Színkritikusok különdíja a Győri Padlásszínház 1995/96-os évadáért
 1997. A Gdanski SHAKESPEARE-FESZTIVÁL különdíja a MACBETH-nek
 1998. A Legjobb dramaturgiai munka a „DE MI LETT A NŐVEL?” c. előadásnak – Országos Színházi Találkozó, Veszprém